

**Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний Інститут українознавства
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
Department of Ukrainian Studies
University «L'viv Stavropigion»**

**Українознавець
Connoisseur of Ukraine**

Число-Issue III

**Львів - Lviv
2007**

Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний Інститут українознавства
Друкується за рішенням Вченої Ради Науково-дослідний Інститут українознавства
Міністерство освіти і науки України
протокол №1 від 24 січня 2007 року.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Scientific Research Institute of Ukrainian Studies
The journal is published according to the decision of the Academic Council of Scientific Research
Institute of Ukrainian Studies, transactions №1 , January 24, 2007.

«Українознавець» у випуску III присвячений 15-тій річниці утворення Науково-дослідного Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (1992-2007), пропонує наукові праці вчених Інституту українознавства МОН України.

До III випуску «Українознавця» включені також наукові праці та рецензії вчених з Києва, Кіровограда, Львова, Луцька, Івано-Франківська, Ужгорода, Москви, які досліджують проблеми українознавства.

Українознавець
Випуск-Issue III. - Львів, 2007.

Редакційна Рада:

доктор історичних наук	Баран В.Д. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С.І. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Грабовецький В.В. (Івано-Франківськ, Україна),
доктор історичних наук	Дашкевич Я.Р. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В.Н. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С.І. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я.С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В.М. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Плисюк В.П. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б.П. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Санін Г.О. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Сворака С.Д. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С.Р. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Хорошкевич А.Л. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Якименко М.А. (Полтава, Україна)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С.Я. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я.С. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П.П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І.П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М.В. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Погрібний А.Г. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Чопик Б.Г. (Нью-Джерсі, США)

Редколегія: доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, академік Міжнародної академії наук Євразії, академік Академії Наук Вищої Школи України, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича В.С. Ідзьо (**Головний редактор**), кандидат історичних наук, доцент О.Г.Макарчук, кандидат історичних наук, доцент О.І.Сурмач, кандидат історичних наук, доцент Т.О.Гонтар, кандидат історичних наук, завідувач археологічного відділу УУМ В.С.Артюх, доктор філологічних наук, професор, академік П.П.Кононенко, кандидат філологічних наук, професор С.Г.Борзенко, кандидат філологічних наук, доцент Л.В.Бабаєва, кандидат філологічних наук, доцент З.М.Бичко кандидат філологічних наук, доцент Л.І. Конюхова, доктор філософських наук, професор М.Д.Пришляк, кандидат філософських наук, доцент Т.П.Кононенко, кандидат технічних наук, доцент В.Д.Смичок, викладач кафедри українознавства УЛС, вчений секретар А.В.Захарченко (**літературний редактор**).

**Редакційна рада та редколегія наукового журналу
«Українознавець» від щирого серця вітають засновників та колектив
Інституту Українознавства Міністерства Освіти та Науки України
з 15- ти літтям! (1992-2007рр.)**

**Переднє слово головного редактора
The first word of the editor-in-chief**

**Науково-дослідний Інститут Українознавства (1992-2007) -
ровесник незалежності Української держави!**

Не можемо не радіти з того приводу, що Науково-дослідний Інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, є ровесником відновленої незалежності Української держави. Тим більше, що ця історична реалія відображає діяльність Інституту в контексті розвитку відновленої Української державності. Інститут українознавства розвернув свою діяльність одразу на другий рік після проголошення Незалежності, а це цілих 15 історичних років злету...

Приємно привітати Інститут українознавства, ще й тому, що він є не тільки ровесником становлення Української держави, а й відновлення стародавніх традицій української науки та освіти, створення відповідної сучасної концепції українознавства, принципів розвитку у відновленій Українській державі української історії, літератури та мови. Упродовж 15 років Інститут українознавства розвиває методології та теорії в системі освіти, створює програми і підручники для середньої й вищої школи, веде підготовку кадрів для освітніх закладів.

Слід наголосити, що до 15 - ти літнього ювілею Інститут українознавства підійшов з серйозним науковим доробком: у різних галузях гуманітарної науки видано понад 100 монографічних досліджень та півтори тисячі статей з проблем Україна-етнос, Україна-природа, - мова, держава і нація, - культура, Україна у міжнародних зв'язках, ментальність, доля, історична місія.

Важливим етапом і щорічним виміром роботи Науково-дослідного Інституту українознавства стали проведені 15 міжнародних наукових конференцій та конгресів (зокрема – з мови та освіти), а також видання з 2000 року – журналу «Українознавство», з 2005 року журналу «Українознавець».

Сьогодні далеко за межами України відомі надзвичайно вагомі надбання Науково-дослідного Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, його невтомних вчених, їх новаторські наукові дослідження й відкриття з питань українознавства, що важливо як для внутрішнього, так і міжнародного життя України, її історії, літератури, мови, культури, мистецтва, великих традицій та перспектив в майбутньому.

Знаменно, що такий ключовий науково-дослідний заклад очолює від самого початку заснування основоположник наукового українознавства – доктор філологічних наук, професор, академік Петро Кононенко.

Переконані, що в контексті просування Української держави до наукової та освітньої системи Європейського Союзу і, зокрема, до стандартів Болонського процесу, Інститут українознавства Міністерства освіти та науки України поєднає роботу та досвід, як і кращі досягнення та традиції науково-освітньої роботи відомих європейських наукових та освітніх закладів та їх історичні традиції.

Все це дає підстави наголошувати, що Інститут українознавства Міністерства освіти та науки України упродовж 15 - ти років очолюваний досвідченим фахівцем з проблем наукового українознавства, доктором філологічних наук, професором, академіком Петром Кононенком на вірній дорозі.

Віriamo, що під керівництвом академіка Петра Кононенка обрана стратегія та тактика Науково-дослідного Інституту українознавства послужать розбудові української науки та освіти в Українській державі...

Головний редактор – Віктор Ідзьо
Editor-in-chief –Viktor Idzo

Головний редактор В.С.Ідзьо, Т.П.Кононенко - член редколегії наукового журналу «Українознавець».

Зміст

Переднє слово головного редактора.....3

Історія

Дашкевич Ярослав. Сербське дослідження в історії України XIII століття.....	7
Ідзьо Віктор. М.П. Драгоманов – публіцист, фольклорист, історик, філософ та політик – пробуджувач українського суспільства в XIX столітті.....	11
Кам'янський Петро. Станіславський владика Григорій Хомишин – організатор клерикального культурно-просвітницького товариства в Галичині.....	13
Милуш Василь. Руська Православна церква на Волині у повоєнний період.....	21
Петриченко Катерина. Витоки та причини походження українського інтегрального націоналізму.....	27
Савчук Борис. Росіяни в Західній Україні: проблеми суспільного розвитку в 20-30 роки XX століття і сучасність.....	31
Федака Сергій. Демонтаж імперії Рюриковичів і проблеми становлення національних державностей східнослов'янських народностей.....	34

Філологія

Ідзьо Віктор. Мовні та історико – лінгвістичні дослідженнях етно-назв- Галич, Галичина.....	37
Лазарєва Валентина. Питання світогляду П.Куліша – художника слова.....	42
Павлюк Людмила. Метафоричні сценарії світу політики у дискурсі мас-медіа.....	50
Пустовіт Валерія. Українська письменницька мемуаристика XIX ст. Здобутки і втрати.....	61

Рецензії

Ідзьо Віктор. Рецензія на підручник “Українознавство”. Київ “Міленіум”- 2006.....	67
Чопик Богдан. Рецензія на працю Яра Славутича “Слово нащадкам і шаблі тополь”. К. 1992.....	67
Пам'ятка авторів.....	69

Головний редактор В.Ідзьо, М.Когутяк - член редакційної ради наукового журналу «Українознавець»

Content

The first word of the editor-in-chief.....3

History

Dashkevych Yaroslav. The Serbian research of the Ukrainian history in XIII century.....7
Idzo Viktor. M. Dragomanov – publisher, historian, philosopher, researcher of folk-lore and politician – enlightener of the Ukrainian society in XIX century.....11
Kamyanskyy Petro. Khomyshyn as an organizer of clerical cultural and enlightenment society in Halychyna.....13
Mylus Vasyl. Ukrainian Orthodox Church in Volyn Region in 1944 – 1954.....21
Petrychnko Kateryna. Sources and reasons of origination of the ukrainian integral nationalism.....27
Savchuk Boris. Russians in Western Ukraine: problems of social development in the 20-30s of the 20th.....31
Fedaka Sergiy. The dismantling of the Riurykovych empire and the problems of establishment of the Eastern Slavs' national states.....34

Philology

Idzo Viktor. Linguistic and historical – linguistic research in the names Galych, Galychyna.....37
Lazareva Valentyna. The problem of world outlook P. Kulish – painter of word.....42
Pavlyuk Lyudmyla. Metaphorical scenarios of the political reality in the discourse of mass media.....50
Ponomarenko Anhelina. Forming of language personality in school: retrospective views and prospects.
Pustovit Valeria. Ukrainian Writers of Memoirs of the 19th Century. Achievements and Talures.....61

Reviews

Idzio V. Review for the textbook " Knowledge of Ukraine" Kyiv "Millenium" – 2006.....67
Chopuk B. Rewiew for the work of Yar Slavutych "The word to descendants and sables of poplar"67
The Recommendations for the Author.....69

Головний редактор В.Ідзьо, В.Качкан - член редакційної ради наукового журналу «Українознавець»

Історія

УДК 930(477)

Ярослав Дашкевич

Сербське дослідження в історії України XIII століття.

Анотація: У статті подається з'ясування проблеми історії України XIII століття, зокрема праця вченого з Сербії Джури Харді "Спадкоємці Києва між королівською короною і татарським ярмом" в якій розглядаються процеси українського державотворення в XIII столітті в контексті становлення та розвитку держав Центральної та Східної Європи.

Основний акцент, на основі сербської та західної історіографії, концентрується на з'ясуванні проблеми взаємовідносин України-Русі з країнами Західної, Центральної та Східної Європи, Золотою Ордою, розвитку в Україні-Русі політичної, економічної та релігійної організації.

Ключові слова: Київ, Русь, Україна-Русь, Галичина і Волини, Золота Орда, татари, романовичі, королівська корона.

Вихід проблематики історії України XIII ст. поза традиційні історіографічні межі української, російської, часом польської та угорської історичної науки є позитивним симптомом. Тим більше ще й на фоні західноєвропейської історіографії, для якої Галичина і Волинь у середньовіччі - це або додаток до історії Росії (саме Росії, а не Русі), або епізод з минулого Золотої Орди.

Книжка Джури Харді (в українській фонетичній передачі це прізвище звучить як Гарді), присвячена українському державотворенню в бурхливу епоху XIII ст., є сміливим проломом у дослідницькому потоці, досить несподіваним також для сербської історіографії.

Філософський факультет у Новому Саді 2002 р. видав 41 том своєї серії монографій дослідження Дж. Харді "Спадкоємці Києва між королівською короною і татарським ярмом. Студія про державно-правне становище Української держави в XIII ст.(історія Галицького і Галицько-Волинського князівства до 1264 р.) [2].

Книжку видано при фінансовій допомозі уряду України та Союзу русинів і українців Югославії. Сам автор - українець (русин) з Воєводини, з Руського Керестуру - захистив у 2001 р. в Новому Саді магістерську дисертацію "Державно-правне становище Галицько-Волинського князівства в період панування перших Романовичів - у історіографії". Його керівниками були проф. Петер Рокай і проф. Йованка Каліч, спеціалісти з історії Сербії та Хорватії (на книжці вони позначені як рецензенти). Розвиваючи тему магістерської дисертації, Дж. Харді предметом свого основного дослідження зробив не історіографію, а вивчення самих явищ і процесів, які характеризують державно-правне становище Галичини і Волині XIII ст. При цьому він, одночасно, скрупульозно використовує українську та позаукраїнську історіографічну спадщину давнього, нового і найновішого часу. Історіографічний фон має прогалини, зокрема, в ділянці російської історіографії, яка завершується в нього працями В.Пашута.

Відчуття відсутності нових російських досліджень, що вийшли в дусі концепцій т. зв. школи І.Я.Фроянова крім нього, таких авторів як А.Ю.Дворниченко, Т.В.Белікова, С.С.Пашина й інші, що, правда, дозволило авторові частково уникнути дискусії з слов'янофільською й русофільською глорифікацією общин, яку сучасні російські історики гарячково шукають також у т. зв. Галицько-Волинській Русі XIII ст. Українську історіографію про державно-правне становище Галицько-Волинської держави автор знає добре - від Д.Зубрицького до М.Котляра, хоча, як виходить зі змісту роботи, з праць останнього він міг почерпнути мало конструктивних думок. Дж. Харді дуже позитивно відрізняється від істориків офіційної київської "школи", що досі бояться використовувати дослідження українських еміграційних істориків М.Чубатого, М.Андрусика, А.Великого, М.Ждана та інших.

Джерельну базу автор використав сумлінно, максимально повно підключаючи західні джерела. На відміну від українських пострадянських істориків (на щастя, не всіх) він об'єктивно користується збіркою Джерел "Documenta Pontifikum Romanorum historim Ucraine illustrantia" (Рим, 1953), виданою А.Великим, чи писаннями митрополита Іларіона у виданні М.Лабуцьки (Рим, 1990).

Від з'ясування становища Галичини відносно Києва та Константинополя (розділ "Галичина між Києвом і Царгородом або державно-правне становище Галицького князівства в XI і XII ст..", [2 с. 23-50] та утворення Галицько-Волинської держави розділ ("Роман Мстиславич - самодержець Руської землі або Роман Мстиславич дрючок на волинських Мономаховичів й утворення Галицько-Волинського князівства, 1199 - 1205 pp.", [2 с. 52-103], коли Галичина і Волинь остаточно стали незалежними від київського центру, що опинився в стані глибокого упадку, Дж. Харді переходить до проблеми боротьби за Галичину і Волинь як у середовищі самої Русі так і з боку їхніх сусідів. Сорокорічний період нестабільності розділ ("Час заколоту або державно-правне становище Галицько-Волинського князівства, 1205-1245 pp.", [2, с. 105-174] автор поділяє на три періоди; "Ініціа-

тори і сюзерени заколоту, 1205-1214 рр.”, “Встановлення Галицького королівства і руська відповідь”; “Панування Мстислава Хороброго в Галичині, 1219-1228 рр.” та “Боротьба Романовичів за відновлення влади над Галичиною, 1228-1245 рр.”

Змалювавши повернення Романовичів на князювання, автор концентрує свою увагу на королівській короні та намаганнях її носія опертися на західні сили розділ “Данило Романович між татарським ярмом і королівською короною”,[2,с.175-217]. Дж. Харди правильно підкреслює ріст колишньої периферії, яка перетворюється в новий - спадкоємний по відношенні до Києва -центр. Він вважає, що Романові Мстиславичу заслужено належав титул “великого князя ... самодержця всієї Русі” зрештою, за терміном літописця, та аналізує зміст цієї номенклатури. Упадок Константинополя під ударами хрестоносців 1204 р. став, згідно з поглядами автора, початком західної (угорської, польської) експансії на Русь. З іншого ж боку, Дж. Харди недооцінює проголошення Галичини і Волині, королівством з династією Арпадів на престолі, пересуваючи основні акценти на папську коронацію та не дуже пам’ятаючи, при цій нагоді, про королівську - хоча й віртуальне гідність Романа Мстиславича. Генеалогія королівського титулу а, одночасно, й державко-правного становища галицько-волинських земель насправді була давнішою і тривалішою ще до часів Данила Романовича. Бо, хоча династія Арпадів на галицькому і галицько-володимирському - за тогочасним визначенням, королівському престолі була проявом всесильності держави по відношенні до Угорщини, то, з іншого боку, вона торувала шлях для легалізації та західноєвропейського визнання інституту королівства на галицько-волинських землях. Саме з цим перетворенням Галичини та Волині на королівство треба пов’язувати монгольсько-тюрксько-перську назву Керел “королівство” для даної території. Правда, може таким чином, применшення значення проугорського королівства, також проявляється питомо сербська неприхильність до Угорщини та угорської історіографії.

Дж. Харди дотримується традиційного, започаткованого російською історіографією епохи абсолютної імперії, виключно негативного погляду на галицьку аристократичну олігархію, хоча її опозиційність і намагання утвердити олігархічну рівноправність для боротьби з самодержавством, але не з централізацією земель довкола єдиної держави, якраз були проявом нових і явно не цілком реакційних ідей, що проникали з Заходу[1,с.85-86].

Заслугує на увагу та на наукову дискусію теза автора, що саме наступ монголо-татар сприяв стабілізації державно-правного становища Галицько-Волинської держави та відновив рівновагу в Східній, трохи Центрально-Східній, Європі, зупиняючи угорсько-польську експансію. Бо, по-перше, експансія таки не припинилася, битва під Ярославом, та, по-друге, папська протекція з Заходу для Данила, виходило б, знову порушила стабілізацію, а це також не було так. Під науковою дискусією в порівняльному плані повинна опинитися та політика папства, що проявилася в роздачі королівських рангів протягом початку та середини XIII ст. - отже не лише Данилові Романовичеві, але й володарам Болгарії (Калоян, 1204 р.), Сербії (Стефан Неманич, 1217 р.), Литви (Міндавгас, 1251 р.)

До речі, “Австрійська хроніка під 1261 р. титулує королем ще й бана Мачви Ростислава Михайловича (колишнього суперника Романовичів), що могло б бути ремінісценцією угорських комбінацій з королівським титулом у Галичині. Не менше важливо вяснити причини відсутності королівського титулу в тогочасній Польщі чи, хоча б, у її частині. Дальший крок у цій дискусії: чи справді в усіх цих випадках королівські символи влади, отримані від пади, автоматично і негайно, а не за пізнішою папською інтерпретацією, означали церковну унію з Римом і в якій формі.

Не підлягає вже дискусії сам акт коронації Данила Романовича на короля Русі, а не Галичини-Володимирі.

Хоча-представники київської старорежимної історіографії (наприклад, М.Котляр) продовжують у даному випадку писати слово “король” в лапках. Це вже не з ділянки наукової дискусії, а з категорії примітивної фальсифікації фактів з антиукраїнською тенденцією[1,с.85-86].

Праця Дж. Харди є, без сумніву, позитивним явищем для розвитку історіографії Української державності в XIII ст. (Галицько-Волинської держави). В порівнянні з українською офіційною історіографією, яка досі намагається применшувати роль Української держави та негативно ставиться до її західних традицій, Дж. Харди дає набагато об’єктивнішу картину, використовуючи та підсумовуючи здобутки досьогочасної історичної науки. Монографія написана в дусі національно-державницької течії в українській історіографії. Тому вона заслуговує на видання в українському перекладі, призначеному не лише для істориків, але й для ширшого кола читачів. Переклад може замінити ті елаборати, які ще досі підсовують як історію т. зв. Галицько-Волинської Русі. Тим більше, що велика колективна монографія про Галицько-Волинську державу, ухвалу про підготовку якої два роки тому прийняв львівський організаційний комітет для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила, досі не написана і невідомо коли буде написана[1,с.85-86].

Список використаних джерел та література:

1. Дашкевич Я. Монгольське - іранське - тюркське “керел”: етимологія та семантика етнопоніму XIII - XIV ст. V Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей міжнародної наукової конференції, м. Київ, 10-12-жовтня 2001р.-Київ;- 2001,с. 85-86.
2. Харди Дж. Наследники Києва измежду кралевоє круне и татарскоє ярма. Студија о државно-правном шложі и Галичке и Галичкво-Волинске кнежевине до 1264 године. – Нови Сад, 2002 – 239 с. (філософски факультет у Новом Саду. Катедра за историји монографіе. Книга 41). Деяки специфічно сербські літери передано близьким за звучанням українськими буквами.

Стаття надійшла до редакції 11.12. 2006 р.

Ярослав Дашкевич

Сербское исследование истории Украины XIII века.

Аннотация: в статье рассматриваются проблемы истории Украины XIII века, в частности научный труд сербского ученого Джуры Харди “Наследники Киева между королевской короной и татарским сигом” в котором рассматривается процесс утверждения украинской государственности в XIII веке в контексте развития государств Центральной и Западной Европы.

Основной акцент, на основе сербской и западной историографии, концентрируется на проблемах взаимоотношений Украины-Руси с государствами Западной, Центральной и Восточной Европы, Золотой Ордой, развити в Украине-Руси политических, экономических, религиозных отношений.

Ключевые слова: Киев, Русь, Украина-Русь, Галичина, Волынь, Золотая Орда, романовичи, королевская корона.

Dashkevych Yaroslav

The Serbian research of the Ukrainian history in XIII century

Annotation: The Serbian research of the Ukrainian history in XIII century.

Key-words: Serbian research of the Ukrainian history, Ukrainian history in XIII century.

**М.П.Драгоманов – публіцист, фольклорист, історик, філософ та політик –
пробуджувач українського суспільства в ХІХ столітті.**

Анотація: У статті розглядається діяльність М.П.Драгоманова, як публіциста, фольклориста, історика, філософа та політика, пробуджувача українського суспільства в ХІХ столітті.

Наголошується, що концептуальні позиції М.П.Драгоманова актуальні і для сьогоденної України.

Ключові слова: демократія, конституція, політика, філософія, наука, освіта.

В нинішній час, коли Україна стає на шлях демократії, намагається стати повноцінною європейською державою, в повній мірі слід розвернути концептуальні наукові положення та громадську позицію українського вченого та громадського діяча ХІХ століття М.П.Драгоманова[1,с.28-41]

Проблема розвитку демократії в Україні та феномен діяльності М.П.Драгоманова є до кінця не з'ясованою в контексті вивчення проблем конституційного демократизму, чи як називав її М.П.Драгоманов - “принципи регулювання соціального життя”.

На його думку “принципи конституційної демократії” об'єднують і регулюють владу народу з однієї сторони і владу держави з іншої в загально прийнятих нормах і межах державного і громадського життя.

Слід звернути увагу на актуальність теоретичних підходів М.П.Драгоманова в ракурсі концепції “української ідентичності” та політичних процесів, які проходили в його час та в сьогодення в українському суспільстві[6,с. 14].

Власне під таким кутом зору стають цікавими основні концептуальні положення та пропозиції М.П.Драгоманова.

Проблема української ідентичності та забезпечення прав українців в конституційному обсязі, цілком може відбутися за практичного досвіду Європейського союзу, зокрема таких сусідніх країн, як Польщі, Угорщини, Словачів та Чехії[11,с.24-31].

В цьому контексті положення та позиція М.П.Драгоманова, який власне на європейській політичній та культурній базі бачив політичне та культурне відродження України, є актуальні.

Власне під таким кутом зору ми проглядаємо соціологічно і політико-філософськи цю проблему, в контексті сучасного розвитку України, як це вбачав видатний мислитель України ХІХ століття М.П.Драгоманов[3,с.18-37]

Деякі його підходи у цьому питанні прояснюють і сучасну політико-філософську ситуацію в Україні. Можна також наголосити, що М.П. Драгоманов один із перших розробив концепцію консолідації українського суспільства, намагався вирішити політично і філософськи зближення, як культурно та к і політично України з країнами центральної та західної Європи, що сьогодні можна пояснити, як намагання входження України в НАТО та Євросоюз[11,с.35-51].

Для М.П.Драгоманова стародавня українська нація, її культура була більш близька і споріднена з європейською, оскільки Україна фактично з ХV століття була злучена з політичною, соціально-економічною та культурною інфраструктурою центральної Європи.

Ці свої концептуальні висновки М.П.Драгоманов підкріплював ідентичністю господарювання, самоуправління, яке він кристалізував на основі Магдебургського права[10,с.34-51].

У підкріплення концептуальних положень наведемо приклади з його автобіографії.

Як відомо Михайло Петрович Драгоманов народився в місті Гадячі Полтавської губернії 16 вересня 1841 року[9,с.2-7]. Він виходець із дрібного українського дворянства, яке своїми коріннями сягає в козацьку епоху Української держави[5,с.88-129].

Українські державницькі традиції у його роді передавалися із покоління в покоління, що й відбилося на його державницьких поглядах, а в подальшому вченого історика та філософа. Слід наголосити, що козацькі державницькі погляди були і в інших українських визначних українських діячів таких І.Котляревський, М.Гоголь, В.Вернадський та інші[4,с.184-194].

Продовжуючи справу своїх дідів та батьків М.П.Драгоманов на досягненнях передусім української та європейської гуманітарної науки досягнув вершини пізнання, яке поклав на вівтар політичного та філософського осмислення ролі та значення свого українського народу в Європі. Тому М.П.Драгоманов так довго працював на своїм рідним національним, над місцем і роллю в майбутньому своєї батьківщини України в Європі.

Він намагався з'ясувати цю непосильну для ХІХ століття проблему, що заставило його в 1859 році поступити на історико-філологічний факультет Київського університету, де по двох роках навчання, він виступив з яскравою промовою на похоронах Тараса Шевченко.

На початку 60-х років він приєднався до київської культурно-просвітницької організації “Громади” у складі якої брав участь у створенні недільних шкіл в яких виступав з лекціями.

З 1864 року, як приват-доцент Київського університету він притримується найвищих стандартів академічної науки, що дає йому можливість в 1869 році захистити дисертацію “Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит”.

Власне у цей час в українського мислителя кристалізуються цінності, які він ставить в основу кристалізації концепції високих цінностей, свобод і прав, які повинні рухати українським суспільством та державною владою. Сформуванню такої думки було не легко в умовах сильного поліцейського суспільства, цензури.

В 1870 роках він остаточно формує свої погляди. Перебуваючи в закордонному відрядженні в 1870-1873 роках він пізнав, як ліберальні так і революційні погляди європейських мислителів, погляди лідерів національно-визвольних рухів.

Внаслідок цього в 1875 році М. Драгоманов був звільнений з Київського університету.

В 1876 році він виїхав в Женеву, де став автором ряду українських політичних та культурних інновацій, власне де і започаткував рупор української громадської думки, часопис під назвою “Громада”. Журнал виходив українською мовою і власне в ньому М.П. Драгоманов викладав свою позицію як політичну так і філософську своєї любові до України і захисту її інтересів перед Росією.

Власне в журналі “Громада” він показав свій високий рівень вченого, громадського діяча з української історії, філософії, культури.

Власне в Женеві він розвернув концепцію національної ідентичності, загальнолюдських прав українців, які повинні формуватися на принципах європейської цивілізації, глибокого демократизму, соціальних устремлень ліберального світобачення.

Всі його інновації і зробили його великим українським вченим, політиком, філософом, авторитетним українським громадським діячем не тільки в Російській імперії але й у Європі.

Після 1889 року М. Драгоманов очолив кафедру історії в Вищій школі Софії. Тут він помер в 1895 році і вшанований як один із засновників Софійського університету.

Таким чином Михайло Петрович Драгоманов увійшов в історію, як етнограф, історик, публіцист, громадський діяч, один із найосвічених українців свого часу, якого так ненавиділа Російська імперія, російська реакційна політична думка та науково-освітня консервативна громадськість, яка ставила йому в вину виношування ідеї відновлення Української козацької держави, козацького права, домінування в Україні української літератури, історії, мови.

В Росії XIX століття М.П. Драгоманова вважали українським революціонером, оскільки з заходу М.П. Драгоманов вимагав від Російського самодержавства автономії чи навіть незалежності для України [3, с. 24-62].

Як бачимо вся російська історіографія критикувала Драгоманова за “український сепаратизм”. На все це М.П. Драгоманов відповідав критикою на адресу Росії за жорстоку імперську політику, великі утиски України її стародавніх конституційних порядків, української мови та культури.

Слід наголосити, що в передмові до двохтомника “Собрания политических сочинений М.П. Драгоманова”, який вийшов в Росії, лідери кадетів П. Струве, Б. Кістяковський та другі наголошували, що вчення М.П. Драгоманова стали ідейною платформою партії конституційних демократів. М.П. Драгоманов був перший хто подав їм широку програму [7, ч. I, с. V].

В цей же час в середовищі українських демократів М.П. Драгоманов став основоположником нових ідей розвитку української національної ідеї, який боровся не на життя а на смерть з положеннями двох царських указів 1863 і 1876 років “Про заборону української мови” [4, с. 13-29]. Російський великодержавний шовініст М.І. Ульянов, вважав що М.П. Драгоманом своїм стійким ставленням до українського питання з однієї сторони, та негнучкість російської влади у цьому питанні з другої сторони, фактично виграв політичний двобій у Росії, який став широко відомий в Європі, що викликало до Росії негативне ставлення. [8, с. 151-152].

М.П. Драгоманов проповідував федералізм в Росії і тому Європа підтримувала його, оскільки його федералізм був системою не тільки національною та соціальною, але й політичною, культурною та моральною [7, с. 94].

Власне в епоху найбільшої популярності М.П. Драгоманова в Росії виникає термін “Драгоманівщина”, який підхоплює передова інтелігенція та буржуазія. Його лібералізм стає небезпечним для існування Російської імперії, і тому російська влада робить все, щоб погляди М.П. Драгоманова в Росії забули..., а українське питання, конституційні, мовні права перенесені на невизначений термін. Для цього царська Росія вдавалась до репресій, заборони “українофільства”, що відображено в творчості М.П. Драгоманова [4, с. 184-194].

У висновок нашого дослідження наголосимо, своєю позицією, знаходячись в постійному протистоянні з російськими інтелектуалами у час коли в Росії була заборонена українська мова, культура, визначний публіцист і фольклорист і історик, філософ та політик, М.П. Драгоманов своєю безкомпромісною позицією

дійсно виступав, як пробуджував українського суспільства в ХІХ столітті, що потребує подальшого дослідження[4,с.184-184].

Список використаних джерел та літератури:

1. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці. Т. I-II. Київ. Наукова думка. 1970.
2. Драгоманов М.П. Собрание политическое сочинений. Т. I-II. Париж: Освобождение. 1905-1906.
3. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране "... мій задум зложити очерк Історії цивілізації на Україні». Київ. Либідь. 1991.
4. Задорожнюк І.Е., Лаврик Э.Г. Из общего острога – в дом удобный для мирного сожительства. Науковий Вісник Українського Університету. М.2002.Т.П.
5. Задорожнюк Э., Фурман Д. Украинские регионы и украинская политика // Украина и Россия: общества и государства. М.:Права человека., 1997.
6. Заславский Д. М. П. Драгоманов. (К истории украинского национализма). М. 1934.
7. Самодержавие и земства. Предисловие П. Струве. Париж: Освобождение. 1903.
8. Ульянов Н. И. Происхождение украинского сепаратизма. М.1992.
9. Черкезов В. Драгоманов из Гадяча в борьбе с революционными социалистами. Женева. 1882.
10. Masaryk T. G. Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku. Díl I-III. Praha. Ústav T. G. Masaryka. 1995-1996.
11. Zadorozhnyuk E. The concepts of a New Europe in the Programs of the Political Parties of Social Democratic Orientation in Central Europe // A New Europe: Images of the Democratic Order. Wrocław. 1997.

Стаття надійшла до редакції 11.01. 2007 р.

Виктор Идзьо

**М.П.Драгоманов – публицист, фольклорист, историк, философ и политик –
будитель украинского общества в ХІХ веке.**

Аннотация: В статье рассматривается деятельность М.П.Драгоманова, как публициста, фольклориста, историка, философа и политика, будителя украинского общества в ХІХ веке.

Обращено внимание, что концептуальные положения М.П.Драгоманова актуальны и в современной Украине.

Ключевые слова: демократия, конституция, политика, философия, наука, образование.

Idzo Viktor

**M. Dragomanov – publisher, historian, philosopher, researcher of folk-lore and politician – enlightener of the
Ukrainian society in ХІХ century.**

Annotation: M. Dragomanov – publisher, historian, philosopher, researcher of folk-lore and politician – enlightener of the Ukrainian society in ХІХ century.

Key words: publisher, historian, philosopher.

**Станіславський владика Григорій Хомишин –
організатор клерикального культурно-просвітницького товариства в Галичині**

Анотація: Дана стаття розкриває діяльність Станіславського єпископа-ординарія Григорія Хомишина по організації клерикально-просвітницького товариства у Галичині. Автор розкриває основні напрямки діяльності єпископа Григорія Хомишина спрямовані на досягнення поставленої мети, що свідчить про наукову новизну дослідження.

Ключові слова: Григорій Хомишин, національно-визвольні змагання, Галичина, товариства, культурно-просвітницька діяльність.

У 1920-х рр. держави Західної Європи відчували негативні наслідки і Першої світової війни. Попри значні економічні труднощі, європейське і суспільство переживало глибоку духовну депресію. У релігійних колах посилювалася стурбованість поширенням серед громадськості сектантства, усуненням з життя релігійних засад, поступовим зменшенням впливу церкви на суспільство.

Невдача національно-визвольних змагань, поглиблення антиукраїнської політики польського уряду в краї, українізація в УРСР спричинили посилення табору лівих сил, активізації ультра радикальних політичних партій.

За таких обставин Папа Римський Пій XI оголосив курс на оновлення та посилення Католицької Акції – масового руху в християнському світі, започаткованого у 1880-х рр. папою Левом XIII. Перша папська енцикліка з цього приводу вийшла 23 грудня 1922 р. [1]. Метою Акції було залучити вірних, особливо молодь, до світського апостольства – поширення християнської віри та дотримання норм християнської моралі в повсякденному житті. Католицька Акція мала аполітичний характер. У зверненнях понтифіка та повідомленнях урядового папського органу “*Osservatore romano*” проголошувалося, що діяльність, яка лежить в основі Католицької Акції, є політикою «вищого роду», оскільки служить не партійним інтересам, а моральним і релігійним цілям [2, 1928 р. – 24 травня. – Ч. 38].

У другій половині 1920-х рр. цю ідею почали поширювати українські часописи в Галичині. 10 червня 1928 р. у газеті «Нова зоря» була опублікована стаття «Про політичні і соціальні завдання української католицької акції». У ній вказувалося, що релігійний рух повинен допомогти українському громадянству вийти з глибокої духовної кризи [2, 1928 р. – 10 червня. – Ч. 43].

21-29 жовтня 1929 р. в Римі тривала конференція греко-католицького єпископату, у якій, зокрема, взяли участь митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і Й. Коциловський. Було вирішено, що українські ієрархи візьмуть під свою протекцію розвиток Католицької Акції у своїх єпархіях. На засіданні обговорювалося питання організації відповідного центрального органу, який мав би координувати розвиток Акції в Галичині [3]. У червні 1930 р. ієрархи УГКЦ були присутні на Першому Крайовому Євхаристійному конгресі у Познані. Його лейтмотивом стало питання розвитку Акції в Польській державі [4, с. 30]. 3 січня 1931 р. на конференції владик у Львові було прийнято конституційний статут Католицької Акції для Галицької церковної провінції.

Однак визначальними щодо розвитку Католицької Акції у Східній Галичині стали суперечності між митрополитом А. Шептицьким і єпископом Г. Хомишином, які мали суспільно-політичний та релігійний характер.

У 1933 р. в Різдвяному зверненні до народів світу папа Римський Пій XI оголосив з нагоди 1900-ліття Христових мук «Святий Рік», що мав тривати з 2 квітня 1933 р. по 2 квітня 1934 р. 1 березня 1933 р. три галицькі владика разом з єпископами-помічниками видали спільну відозву з приводу проведення 6 і 7 травня того року свята «Українська Молодь – Христові» (УМХ). Ієрархи закликали галицьких українців підтримати релігійний захід [5, 1933 р. -Березень. – № 3]. Архієпархіяльний Інститут Католицької Акції (спеціальний орган Львівської архієпархії) приступив до організації свята, яке було покликане згуртувати молодь на християнських засадах і тим самим закласти підвалини формування нових католицьких товариств. На свято УМХ до Львова у визначений термін прибуло близько 50 тисяч чоловік із різних населених пунктів Галичини [6, арк. 14].

Однак єпископ Г. Хомишин не був на урочистостях з цього приводу. (Шазарук писав до Т. Галушинського у листі від 20 травня 1933 р., що станіславців відштовхнула від свята політизація акції УМХ митрополитом А. Шептицьким. Як відзначав О. Назарук: «митрополит мав намір підняти престиж УНДО, а не Господа Бога» [7, арк. 16].

На урочистому зібранні у львівському театрі, приуроченому акції УМХ, голова католицького студентського товариства «Обнова» студент-теолог Р. Монцібович виголосив промову. О. Назарук вважав, що доповідач мав на меті скомпрометувати станіславського єпископа в очах присутніх [7, арк. 17]. Цей факт, на нашу думку, значно віддалив Г. Хомишина від львівських релігійних та культурно-просвітницьких інституцій і піддав сумніву подальшу тісну співпрацю з ними у площині Католицької Акції.

Свято «Українська Молодь – Христові» дало початок створенню в містах і селах Галичини гуртків

«Католицька Акція Української Молоді» (КАУМ). Грамоту про заснування КАУМ видав А. Шептицький. 14 липня 1933 р. митрополит проголосив утворення нової організації [5, 1933 р. – Жовтень. -ш 10]. До неї увійшли товариства “Луг” та “Пласт” [8, с. 305]. Крім того, почали активно працювати інституції релігійного спрямування «Діточий кружок християнського поведіння», марійські організації та ін.

У 1933 р. єпископ Г. Хомишин розпочав створення окремого культурно-просвітницького товариства релігійного типу, яке б, з одного боку, діяло і паралельно зі світськими установами (“Просвіта”, “Рідна Школа”), а з іншого, ¹ займалося розвитком Католицької Акції на території Станіславської єпархії. Це зумовлювалося тим, що, по-перше, у 1920-х рр. в УГКЦ визріли дві релігійно-обрядові течії, що негативно відобразилося на організаційному становленні Католицької Акції в Галичині; по-друге, взаємини між найбільш відомими представниками двох течій – А. Шептицьким і Г. Хомишином станом на 1933р. були непростими; по-третє, станіславський владика залишався невдоволеним і діяльністю українських світських товариств та організацій, які, на його думку, мали помітні прокомуністичні впливи. Варіант митрополита А. Шептицького про боротьбу з ворожими церкві силами безпосередньо у світських товариствах, Г. Хомишин відкинув. Єпископ відстоював позицію, що тільки нові, підпорядковані церкві, просвітницькі установи спроможні призупинити розгортання атеїстичних комуністичних настроїв [9, с. 122, 123]. Вважаємо, що саме третя причина визначила створення нового товариства.

Ще 7 травня 1929 р. в листі до О. Назарука Г. Хомишин відзначав: “Се справді Божий допуст, що большевизм так обхоплює круги інтелігенції... Зближуються тяжкі часи, ворожий поступ грізний... се наслідок дотеперішніх компромісів чи короткозорості на тлі церковно-релігійнім” [10, арк. 8].

1930 роком датований Пастирський лист ієрарха до кліру і вірних Станіславської єпархії “Про большевицьке переслідування релігії”. У ньому Г. Хомишин застерігав галицьких українців від пагубних впливів комуністів [11, с. 6, 7]. Завдяки матеріальній підтримці станіславського владика 1930 р. появилася брошура Т. Галушинського «Царство сатани наступає на нас», яка мала яскраво виражений антибільшовицький характер [12]. У відомому Пастирському листі «Про византіїство» (1931 р.) єпископ назвав більшовизм «найбільш небезпечною силою для українців, який несе голод, безвір'я, розруху» [13].

На думку Г. Хомишина, протидією розповсюдженню більшовицької агітації мало стати поширення серед громадськості католицької преси. У Відозві до Всечесного духовенства Станіславської єпархії «О пресі, як дуже важній збруї нинішньої доби» він наголошував: “Преса має рішаче значіння про мир і війну, про родину і суспільність, про мистецтво і літературу... Що зробили ми, щоб протидіяти сектантству, большевизму, радикалізму?...” [4, с. 5, 11].

У липні та жовтні 1933 р. Г. Хомишин приєднався до спільних послань Українського греко-католицького єпископату стосовно голодомору в Радянській Україні. 24 липня того року написане звернення “До всіх людей доброї волі”, а 17 жовтня – Пастирський лист “В справі допомоги Великій Україні”. У них владика закликали галицьких українців усіма можливими і способами допомогти голодуючим [16; 16, 1933 р. – 29 жовтня. – Ч. 43].

Геноцид 1932-1933 рр. у Східній Україні, подальше розгортання прорадянської пропаганди в Галичині підштовхнули Г. Хомишина до створення клерикального культурно-просвітницького товариства. Він не був упевнений чи духовенство його єпархії схвалить ідею організації “Скали” (саме так було вирішено назвати нове товариство). У грудні 1933 р. станіславський єпископ провів перше зібрання засновників “Скали” [10, арк. 90], на якому було прийнято рішення якнайшвидше подати документацію про затвердження установи.

3 березня 1934 р. на ім'я воєводського уряду в Станіславі була подана заява Г. Хомишина як покровителя товариства та звернення 15 представників інтелігенції з проханням зареєструвати “Скалу”. Під цим документом підписалися такі особи, як адвокат Осип Назарук, ректор греко-католицької духовної семінарії Авксентій Бойчук, директор державної гімназії з українською мовою викладання Осип Левицький, професор гімназії Михайло Мацьків, юрист Іван Волянський, суддя Євген Барановський, купець Северин Снігурович, священник Роман Лободич та ін. [17, арк. 1, 3]. У проекті статуту “Скали” визначалася її мета: “підпомагати, поширювати і поглиблювати освіту і культуру українського народу та його релігійно-моральне життя на основах святої католицької церкви». Основне завдання товариства, за словами священника Іллі Чернодолі, полягало в «католицькому освідомленні якнайширших кругів населення» [18, с. 121].

Зазначалися й способи досягнення поставленої мети. За статутом передбачалося “видавання книжок, письм, часописів та їх поширювання; урядження різних відчитів, закладання читалень, товариств; устроювання музикально-вокальних концертів, вистав, кінотеатрів; устроювання паломництв, прогулок, релігійних і народно-культурних свят і зібрань; закладання і введення всяких шкіл народних, середніх, загальноосвітніх, вищих, фахових: рільничих ремісничих і промислових; ведення курсів для неграмотних; уладження бурс, захоронок, добродійних заведень; установлення стипендій, нагород, допомог вбогій молоді, грошової допомоги письменникам, журналістам, митцям і учителям...; заохочення усіх верств українського народу до просвітної і наукової праці, яка веде всіх людей до культурного здвигнення” [17, арк. 5].

У статуті підкреслювалося, що культурно-просвітницьке товариство «Скала» перебуватиме під патронатом кожного греко-католицького єпископа -ординарія в Станіславі. Покровитель мав право призначати

членів-засновників, які організовувалися в Головний Відділ. Члени товариства згідно зі статутом поділялися на звичайних (ними могли бути всі українці-католики) і почесних (з особливими заслугами перед церквою та українським народом).

У кожному населеному пункті Станіславської єпархії було заплановано створити парохіяльну читальню «Скали». У її складі мали би функціонувати різні гуртки: антинікотинний, антиалкогольний, боротьби з неписьменністю, взаємної допомоги, господиень, спортивний тощо [17, арк. 12-13].

Першою особою в парохіяльних читальнях ставав куратор, переважно місцевий священник. За статутом він був підзвітним тільки єпископу-покровителю. Рішення, які приймав останній обговоренню не підлягали [19, с. 16, 20].

На подання про реєстрацію товариства воєводський уряд відповів згодою. У серпні 1934 р. після вирішення окремих організаційних формальностей (засновники мали сплатити 60 злотих за оголошення про реєстрацію) нова установа була внесена до реєстру [17, арк. 20, 22, 23].

21 жовтня 1934 р. Г. Хомишин написав відозву до духовенства «Про організаційні основи католиків», у якій обґрунтував своє рішення заснувати культурно-просвітницьке товариство релігійного типу «Скала» і закликав священників до відповідної роботи. У відозві зазначалося: «...Сьогодні не вистарчає лише душпастирвання, треба створити армію Христових душ, які разом з духовенством мають боротися за Боже царство... Треба духовенству звернути увагу на жерела, звідки йде небезпека – світські установи, читальні, народні доми, кооперативи. Всі вони дивинулися жертвою духовенства, а тепер вороже становище... Із-за сеї причини треба подбати про установи під впливом і властю Церкви — в той спосіб спаралізувати деструктивну роботу і вплив світських товариств» [20].

Поява нової культурно-просвітницької організації під патронатом владики викликала широкий резонанс в українському суспільстві Галичини. Газета УНДО «Діло» дотримувалася думки, якщо розпорядження Г. Хомишина вступить у дію і «Скалу» буде створено, то обов'язково виникнуть серйозні суперечності з найчисленнішим культурно-просвітницьким товариством «Просвіта» [21, 1934 р. – 24 жовтня. – Ч. 285].

Більш критичними були публікації газети УСРП «Громадський голос». Часопис вважав, що «Скала» «розб'є народні установи і все свідоме українське громадянство» [22, 1934 р. – 15 грудня. – Ч. 48]. Негативно поставилася до культурно-просвітницької діяльності Г. Хомишина й націоналістична преса. У тижневику «Наш клич», часописі «Розбудова держави» діяльність ієрарха розглядалась як антиукраїнська [23, 1933 р. – 30 квітня. – Ч. 6; 24, 1932 р. -Травень-червень. – Ч. 5, 6].

У грудні 1933 р. створено Генеральний Інститут Католицької Акції (ГІКА) – відповідальний центральний орган за розвиток Акції в Східній Галичині [25, с. 859]. 2 грудня того ж року в єпископа Івана Бучка – церковного асистента ГІКА відбулося засідання за участю релігійних та світських діячів. Було прийнято рішення, що президентом Генерального Інституту Католицької Акції стане член «Просвіти» та УНДО Маркіян Дзерович. Директором ГІКА обрали Романа Гайдука, секретарем – освітянина Юліана Редька [26, 1934 р. - Червень. – № 1]. Президент Інституту Католицької Акції за конституційним статутом мав право скликати Генеральну Раду Католицької Акції (ГРКА) -дорадчий орган ГІКА. До її складу увійшли президент Генерального Інституту Католицької Акції, церковний асистент єпископ І. Бучко, по одному делегатові від єпархіяльних інститутів та представники католицьких товариств [27, с. 12].

За розвиток Католицької Акції в єпархіях мав відповідати спеціально створений орган – Єпархіяльний Інститут Католицької Акції (ЄІКА), що був підзвітний ГІКА. Перша особа в єпархії – єпископ – ординарій мав право призначати Голову Єпархіяльного Інституту, Єпархіяльного асистента та секретаря ЄІКА. У деканатах та парохіях єпархії відповідальними особами за розвиток Католицької Акції ставали відповідно декан і парох [27, с. 27, 32, 41, 42].

Після відозви Г. Хомишина «Про організаційні основи католиків», як і передбачалося, конфлікт єпископа з «Просвітою» поглибився. На засіданні Президії Головного відділу цього культурно-просвітницького товариства 2 листопада 1934 р. було визнано безпідставними звинувачення ієрарха в деструктивній роботі світських установ. Керівництво «Просвіти» вимагало від станіславського єпископа роз'яснення в часописі «Нова Зоря» щодо закидів світським товариствам [28, арк. 5]. Однак з контрударом Головний відділ вирішив зачекати, оскільки президент Генерального Інституту Католицької Акції М. Дзерович зобов'язався врегулювати непорозуміння з Г. Хомишином особисто.

Невдовзі президент ПКА навідався до станіславського єпископа. М. Дзерович прагнув пояснити йому причини зростання в «Просвіті» різних ворожих церкові впливів та переконати у швидкому «скатолицизуванні» цього товариства. М. Дзерович дотримувався думки, що з «Просвітою» потрібні більш гнучкі взаємини, оскільки її членами були не тільки світські особи, а й духовенство [29, арк. 5]. Конфлікти Г. Хомишина з цією культурно-просвітницькою установою могли б зашкодити розвитку Католицької Акції в Галичині.

Голова «Просвіти» Іван Брик розмірковував, що Г. Хомишин завдяки появі «Скали» прагнув зменшити ворожі церкові впливи, але через свою недалекоглядність тільки збільшить їх. І. Брик говорив: «Священик займався «Просвітою» та тепер кидає і йде «Скалу» засновувати. Він покинув своє стадо, відійшов, дав притоку іншим ворожим силам» [30, арк. 33-35].

У відповідь на цю заяву, в релігійному часописі “Нова Зоря” у січні 1935р. появилось “Вияснення Преосвященного Григорія”. Владика підкреслював, що у своїй відозві “Про організаційні відозви католиків” мав на увазі не центральні проводи українських світських товариств і не «Просвіту» в цілому, а тільки її філії, що займалися деструктивною роботою.

Створюючи “Скалу”, Г. Хомишин мав намір “ре християнізувати” галицьке суспільство. Він говорив: “Приказуючи основувати парохіяльні і читальні “Скала”, я далекий від того, щоб поборювати без розбору всякі світські установи чи організації як просвітянські, економічні чи інші, коли вони і для Церкви не ворожі. До них треба відноситися прихильно та помагати, щоб вони не пішли наліво. Але основний розвій на “Скалу”, бо вона буде одночасно гальмою для світських установ, щоб до них не закрався розкладовий вплив” [31, с. 272].

На наш погляд, конфлікт Г. Хомишина з митрополитом А. Шептицьким і львівськими інституціями світського та релігійного напрямів зумовлював автономний статус “Скали”. Для прикладу, 1934 р. папа Римський призначив нового Апостольського візитатора (посланця) для трьох єпархій Галицької церковної провінції о. І. Гудечка з метою збору достовірної інформації про життя українців-католиків у польській державі. 22 жовтня того ж року він написав листа до Г. Хомишина, в якому радив не розгортати полеміку між станіславським часописом “Нова зоря” і львівським – “Нива”. У свою чергу, єпископ попросив редактора “Нової зорі” О. Назарука відвідати І. Гудечка та роз’яснити йому, що така дискусія має глибші корені: “Львів зводить нанівець майже всяку добру ініціативу Станіславова, а на те нічого позитивного не створює” [10, арк. 111].

Отже, поширення у Східній Галичині впродовж 1920-30-х рр. релігійної індіферентності, атеїзму, сектантства, загроза проникнення прорадянських впливів спонукали єпископа Г. Хомишина 1934 р. створити клерикальне культурно-просвітницьке товариство “Скала”, яке мало діяти в руслі загальноєвропейського християнського руху – Католицької Акції. Розбіжності в релігійних та суспільно-політичних поглядах Г. Хомишина з митрополитом А.Шептицьким, конфлікти владика з львівськими світськими й релігійними інституціями зумовили ізоляваність “Скали”.

Як наслідок, становлення нового товариства відбувалося у складних умовах. Греко-католицьке духовенство Станіславської єпархії, що брало участь у роботі світських установ, негативно поставилося до ініціативи владика заснувати окреме клерикальне культурно-просвітницьке товариство. Значною мірою цьому сприяв імідж єпископа Г. Хомишина – католика-ортодокса окцидентальної спрямованості. Крім того, в галицькому суспільстві у 1930-х рр. за Г. Хомишином міцно закріпилося реноме “угодовця”, діяча пропольської орієнтації. Діяльність патронованої ним Української католицької народної партії не знаходила підтримки серед широкої громадськості. 23 грудня 1935 р. у Львові відбулася нарада архієреїв трьох єпархій за участю А. Шептицького, Г. Хомишина та Й. Коциловського. На ній розроблено спільний план роботи в рамках Католицької Акції для галицької церковної провінції і прийнято новий статут, що не передбачав організаційних відмінностей в єпархіях [5, 1935 р. – Грудень. – № 12]. Однак затверджені на нараді рішення не були втілені в життя. Єпископ Г. Хомишин не мав наміру змінювати статус “Скали”, підпорядковуючи її Львову. За словами Т. Галушинського, станіславський владика користувався великим авторитетом у Ватикані [32, арк. 55]. Відчуваючи підтримку Апостольського престолу, Г. Хомишин продовжував відстоювати свою позицію щодо організації Католицької Акції та поширення її ідей серед громадськості. Однак перед Г. Хомишином постало завдання активізувати діяльність католицьких читалень. 23 квітня 1936 р. у Станіславі з ініціативи владика відбулися Загальні збори католицького культурно-просвітницького товариства “Скала”, на які прибуло близько 200 осіб. Заслуховувався звіт секретаря товариства Лева Голінатого про діяльність читалень за останній рік. Як було відзначено, станом на квітень 1936 р. функціонувало 187 читалень і налічувалось 5 500 членів “Скали” [2, 1936 р. – 30 травня. – Ч. 31].

Доповідь О. Назарука на зборах під назвою “Узасаднення Скали” мала роз’яснювально-агітаційний характер. Редактор “Нової зорі” пригадав настанови Г. Хомишина щодо чотирьох завдань клерикального товариства: поширювати католицьку пресу, проводити антисектантську боротьбу, створювати установи під патронатом УГКЦ і тим самим виконати основне, четверте завдання – врятувати галицьку молодь від більшовицьких безбожницьких впливів [33, с. 9, 20, 22, 31, 45].

Активність новостворених організацій на території Станіславського воєводства не могла порівнятися з “Просвітою”. Якщо впродовж березня 1936р. “Просвіта” організувала 105 зібрань, то “Скала” – лише 3. Однак за цей час було створено 4 нові читальні “Просвіти” і 7 – “Скали” [34, арк. 124].

Доцільно проаналізувати партійну належність членів українських культурно-просвітницьких товариств. Станом на 1 листопада 1936 р. під впливом Українського націонал-демократичного об’єднання на Прикарпатті було 55,4 % філій і читалень «Просвіти», Української соціалістичної радикальної партії – 31,5 %, КПЗУ – 5,1 %, ОУН – 4,2 % [35, с. 65]. Оунівці через “Просвіту” пропагували націоналістичні ідеї, займалися розповсюдженням літератури. Наприклад, повітова організація ОУН в м. Галичі у 1935 р. працювала в 25 сільських читальнях “Просвіти” [36, с. 11]. Оскільки Г. Хомишин негативно ставився до діяльності націоналістів, ця обставина могла ускладнити взаємини між ним і “Просвітою”.

Станом на кінець 1936 р. очолюване Г. Хомишином клерикальне культурно-просвітницьке товариство

переживало тяжкі часи. Підтвердженням цього може бути лист католицького публіциста І. Чернодолі до О. Назарука від 9 листопада 1936 р., у якому говорилося: “...З читальнями “Скали”: не є так добре, як на позір здається і як про все пишеться. “Скала” – та ж сама “Просвіта”, ті ж самі члени, той самий дух... Багато священників не хочуть “Скали”, бо не бачать різниці” [37, арк. 6]. За словами І. Чернодолі, духовенство вважало “Просвіту” також католицькою, оскільки керував нею священник. У листі до О. Назарука від 18 листопада того ж року він був більш різким: “Навіть люди з табору Хомишина в “Скалу” не вірять, вважають за примху старечу” [37, арк. 9]. І. Чернодоля вважав, що багато священників засновують клерикальне товариство “страха ради”, оскільки бояться санкцій з боку станіславського владики. За його словами, і до Г. Хомишина, і до О. Назарука ставлення духовенства недоброзичливе, а 80 % читалень товариства «Скала» існує лише «на папері».

28 січня 1937 р. часопис “Нова Зоря” надрукував статтю Г. Хомишина “Боротьба проти “Скали”, у якій відзначалося: “Якщо пани-патріоти не перестануть поборювати “Скалу”, то я прикажу священникам, мені підчиненим, вицофатися з усіх світських установ і забороню їм брати участь у світських імпрезах і походах. Духовенство не хотіло створювати свої церковні організації, а волило вступати у світські, щоб там боротися із розкладовими чинниками. Вийшло ж у кінцевому підсумку навпаки – духовенство скріпило світські організації, але водночас втратило вплив на вірних” [38].

Єпископ Г. Хомишин розумів, що потрібно вносити корективи в ідейно організаційний розвиток “Скали”. Однак Третій Загальний з’їзд цього товариства, що відбувся з ініціативи владики 7 травня 1937 р. в Станіславі залишив більше запитань, аніж відповідей [39, арк. 51]. У виступах на з’їзді наголошувалося на деякій одноманітності самого процесу створення клерикальних культурно-просвітницьких читалень та їх організаційні слабкості. Багато присутніх вважали за необхідне проводити у «Скалі» більше імпрез та урочистостей світського характеру, розповсюджувати серед членів товариства політичну літературу. Були пропозиції запроваджувати при читальнях драматичні гуртки, створювати хоріві колективи. Священник Віхолинський радив формувати навіть спортивні гуртки [40, арк. 10, 11, 14, 32, 34].

Однак єпископ Г. Хомишин не підтримував пропозицій священників, які, на його думку, прагнули оновити «Скалу» суто «концертно-імпрезним» шляхом. У листі до О. Назарука від 9 квітня 1937 р. єпископ писав: “...Мене вразило поміщення в «Новій Зорі» про театральну трупу” [10, арк. 77]. Єпископ вирішив ґрунтовно роз’яснити духовенству та мирянам свої погляди. 24 червня 1937 р. “Нова зоря” умістила його відозву “Головні напрямні для товариства “Скала” і парохіальних читалень”. У зверненні Г. Хомишин виокремив три групи завдань, що ставилися перед товариством: “конечні”, “хосенні” та “приємні”. “Конечні” – це пріоритетні. До них він відніс такі: “Двигнення релігійно-морального життя народу, освідмлювання в засадах віри та Церкви, поборювання ліберальних, радикальних, сектантських, сельробівсько- большевицьких організацій та агітацій”. До “хосенних” – харитативну (благодійну) діяльність, господарську, кооперативну, а також читання лекцій з історії церкви та історії України. Третю групу склали так звані “приємні” завдання – організація концертів, театральних дійств, імпрез тощо. Священнослужитель відзначив, що нехтувати ними не варто, проте й захоплюватися не слід, оскільки вони можуть затьмарити головну ідею” [41].

Г. Хомишин у своєму зверненні наголосив на необхідності більш тісної співпраці товариств з єпископом та кураторами. У цілому становлення «Скали» вимагало більшого контролю. Тільки таким чином, на його думку, можна запобігти хаосу та дезорганізації в читальнях. Було підготовлено проект звернення єпископа Г. Хомишина до Головного Відділу «Скали». Владика вимагав перед кожним засіданням подавати йому письмово порядок денний та інформувати про перебіг засідання [42, арк. 40, 44].

Щоб запобігти подальшим непорозумінням, Г. Хомишин доручив католицьким публіцистам розтлумачити найсуттєвіші відмінності між культурно-просвітницькими товариствами “Скала” і “Просвіта”. Невдовзі в брошурі “Скала і Просвіта”, в часописі “Нова зоря” почала друкуватися відповідна інформація.

Зокрема, вказувалося, що кожен, хто прагне стати членом “Скали”, затверджується покровителем або куратором цієї установи. Тим самим відсоток випадкових осіб в клерикальних читальнях був невисоким. Перед “Просвітою”, що ставилася до прийому членів лояльніше, була загроза проникнення до її лав “комуністів, атеїстів, сектантів, радикалів” [33, с. 6, 7, 10-12]. Ця обставина гальмувала розвиток “Просвіти”. Крім того, ієрархічна структура “Скали” була побудована більш чітко, певною мірою за «авторитарним принципом», що дозволяло контролювати роботу філій в різних населених пунктах воєводства. Принагідно зауважимо, що “Просвіта” 1937 р. в Галичині налічувала 3 218 читалень [43, с. 136], а “Скала” 1938 р. – лише 328 [2, 1938 р. – 5 червня. – Ч. 41].

Усе ж противників позиції Г. Хомишина було значно більше, аніж прихильників. У фонді товариства «Просвіта», що міститься в Центральному державному історичному архіві України у Львові, знаходимо статті, що були реакцією дописувачів часопису «Українські вісті» на культурно-просвітницьку діяльність владики. У статтях говорилося: “Скала” організовується під примусом, насильно, який межує з терором». Якщо ж священник не створить у населеному пункті читальні, то його чекатимуть дисциплінарні стягнення. Чимало душпастирів, на думку авторів “Українських вістей”, організовуючи “Скалу”, в душі виступали проти неї. 99 % священників єпархії, як вважали дописувачі газети, створювали католицькі читальні тільки тому, що боялися втратити парохії [44, арк. 16, 18].

30 серпня 1937 р. єпископ Г. Хомишин своїм указом заборонив священикам Станіславської єпархії бути членами українських світських товариств та установ. Таке категоричне рішення владики було продиктоване активною участю духовенства в роботі релігійно-індиферентних світських організацій. Католицькі часописи Львівської архієпархії “Мета” та “Нива” також засудили це розпорядження єпископа. Зокрема, “Мета” переконувала, що позицію станіславського владики не підтримають інші ієрархи УГКЦ [16, 1937р. – 21 листопада. – Ч. 45]. Критичне ставлення “Ниви” до указу Г. Хомишина спровокувало гостру полеміку між цим друкованим органом і часописом “Нова зоря” [5, 1938 р. – Лютий. – № 2].

Побутувала думка, що станіславський владики наважився на це рішення тільки тому, що відчував підтримку з боку апостольського нунція в Польщі архієпископа Ф. Кортезі. Принаймні, 5 грудня 1937 р. останній адресував Г.Хомишину листа, у якому схвально відреагував на заборону єпископа духовенству Станіславської єпархії належати до світських установ та організацій [2, 1938 р. – 16 січня. – Ч. 3].

24 лютого 1938 р. українські установи “Просвіта”, “Рідна школа”, “Сокіл-Батько”, “Великий Луг”, “Молода громада”, “Українська бесіда”, “Товариство охорони дітей і опіки над молоддю” та ряд інших відправили листа Г. Хомишину. У ньому відзначалося, що розпорядження священнослужителя від 30 серпня 1937 р. розірвало співпрацю церкви з народом, яка формувалася роками. У березні 1938 р. Г. Хомишин дав відповідь, що тільки «незаангажоване» у роботі світських установ та організацій духовенство спроможне ефективно боротися з “розкладовими чинниками”. Станіславський владики дав зрозуміти, що не має наміру анулювати своє розпорядження [45, арк. 78].

Окремі суперечності станіславського владики з проводом “Скали” не означали, що він прагнув припинити реалізацію Католицької Акції у своїй єпархії. 18-22 липня 1938 р. у приміщенні Духовної семінарії в Станіславі пройшли спеціальні настановчі курси для священиків за участю 54 осіб. На зібранні було оприлюднено резолюцію, яка свідчила про створення 1939 р. при парохіальних бібліотеках єпархії чотирьох філіялів (груп) – чоловіків, жінок, юнаків та дівчат. Тим самим планувалося наблизити Католицьку Акцію до європейських стандартів [18, с. 64]. Однак плани Г. Хомишина перекреслила Друга світова війна.

Таким чином, культурно-просвітницька діяльність єпископа Г. Хомишина мала яскраво виражений антирадянський характер. Радянофільсько-комуністичні впливи в українських світських товариствах спонукали владику створити окреме клерикальне культурно-просвітницьке товариство у Східній Галичині. Рішення Г. Хомишина було критично сприйняте галицьким суспільством, значною мірою дезорієнтувало греко-католицьке духовенство, оскільки священики працювали в “Просвіті” та інших світських товариствах. “Скала” не стала масовою організацією. На перешкоді організаційному розвитку “Скали” були авторитарні методи керівництва, розбіжності всередині Галицького єпископату УГКЦ щодо становлення Католицької Акції в Східній Галичині, неприйняття програми українсько-польського порозуміння, висунутої Г. Хомишином. Розпорядження владики заборонити священикам Станіславської єпархії належати до світських організацій вкоренило за Г.Хомишином реноме «розкольника-ізоляціоніста», розмежувало клерикальне товариство на дві течії. Ідея єпископа створити в Східній Галичині альтернативну культурно-просвітницьку організацію закінчилася невдачею. Той факт, що Г. Хомишин у 1930-х рр. проголосив курс на реалізацію клерикальної установи, свідчив про ідейний розкол в УГКЦ, оскільки митрополит А. Шептицький і орієнтальна частина духовенства підтримували «Просвіту» та інші світські установи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Хомин П. Католицька Акція її суть і завдання. // Нива. – 1930. – 4.2. - Лютий.
2. Нова зоря. – Львів – Станіславів. – 1926-1939 (Орган Української християнської організації, Української католицької народної партії, з 1932 р. - орган Української народної обнови).
3. Ф.201 (Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів 1806-1945рр.), оп.4в., спр.503 (Протокол єпископської конференції Греко-католицького єпископату, Рим.21-29 жовтня 1929), арк.1-8.
4. Васків А. Греко-католицька церква і діяльність Католицької Акції в Східній Галичині (30-ті роки ХХ століття) // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень ІV круглого столу. (Львів, 9-10 травня 1994 р.) – Київ – Львів, 1994-С. 30-33.
5. Нива. – Львів. – 1907, 1908, 1911, 1916, 1925, 1930, 1933, 1935, 1938. (Місячник присвячений церковним і суспільним справам).
6. Ф.110 (Львівське міське староство, м. Львів, 1920-1939 рр.), оп.1, спр.1112 (Справи спостереження за святом Українська Молодь Христові, 1 травня – 8 червня 1933), арк. 1-17.
7. Ф.359, оп.1. спр.197 (Листи Назарука до Галушинського Т., 1929- 1938), арк.1-95.
8. Марчук В. Греко-католики в Другій Речі Посполитій: суспільний чин та конфесійно-територіальний устрій // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – №5-6. – С. 302-307.
9. Перевезій В. Українська греко-католицька церква у східногалицькому суспільстві 20-30 роках ХХ ст. // Розбудова держави. – 1998. - №П-12.-С. 120-125.
10. Ф.359, оп.1. спр.331 (Листи Хомишина Григорія до Назарука.Т.1, 1922 -1934), арк.1-116.

11. Пастирський лист Григорія Хомишина до клиру і вірних Станиславівської єпархії про большевицьке переслідування релігії. -Станиславів, 1930. – 14 с.
12. Галуцинський Т. Царство сатани наступає на нас. – Львів - Станиславів, 1930. – 44 с.
13. Пастирський лист Григорія Хомишина до клира єпархії Станиславівської про візантійство. – Станиславів, 1931. – 40 с.
14. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина до Всечесного духовенства Станиславівської єпархії о пресі як дуже важній збруї нинішньої доби. – Станиславів, 1931. – 13 с.
15. Український Греко-Католицький Єпископат Галицької Церковної Провінції в справах подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі. // Діло. - 1933.-4.194.-27 липня.
16. Мета. – Львів. – 1931, 1933 – 1937 (Орган Українського католицького союзу).
17. Ф.2, оп.3, спр.319 (Листування із Станіславським повітовим староством про затвердження статуту українського товариства “Скала” в м.Станіславі, 5 березня 1934 – 29 серпня 1934), арк. 1-25.
18. Курс Католицької Акції в Станиславові. – Станиславів, 1939. – 282 с.
19. Статут товариства “Скала”. – Станиславів, 1937 – 24 с.
20. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. // Мета. – 1934. – 4.43. – 4 листопада.
21. Діло. – Львів. – 1907-1939 (Орган Української національно-демократичної партії; з 1925 р. – орган Українського національно-демократичного об'єднання).
22. Громадський голос. – Львів. – 1931, 1934, 1936 (Орган Української соціалістичної радикальної партії).
23. Наш клич. – Львів. – 1933 (Суспільно-політичний тижневик).
24. Розбудова держави. – 1936 (Орган проводу Українських націоналістів).
25. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899 – 1944. Церква і суспільне питання. Листування. – ТЛІ, кн.2. -Львів: Місіонер, 1999. – 571-1090 с.
26. Католицька Акція. – Львів. – 1934 (Вістник Генерального інституту Католицької акції Греко-католицької Галицької Церковної Провінції).
27. Католицька акція і світське апостольство. – Львів, 1931. – 50 с.
28. Ф.359, оп.1. спр. 199 (Листи Назарука до кореспондентів з прізвищем на букви «Д-З-Й», 1929-1939), арк. 1 - 33.
29. Ф.359, оп.1. спр.245 (Листи Дзеровича М. до Назарука, 1916-1940), арк. 1-26.
30. Ф.359, оп.1. спр.225 (Листи Авксентія Бойчука до Назарука, 1931- 1940), арк. 1-162.
31. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин – патріот, місіонер, мученик. – Львів, 1997. -416 с.
32. Ф.359, оп.1. спр.233 (Листи Галуцинського Т. до Назарука, 1927-1939), арк. 1-192.
33. Скала і Просвіта. – Львів, 1936. – 54 с.
34. Ф.2, оп.1, спр.1431 (Щомісячні звіти Станіславського воєводського управління про політичну ситуацію у воєводстві, 11 лютого 1936 – 9 липня 1936), арк. 1-243.
35. Грицан А. Міжпартійна боротьба за вплив на “Просвіту” на Прикарпатті 1921 – 1939 рр. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2000 – № 4 – С. 61- 65.
36. Грицан А. Діяльність товариства “Просвіта” на Прикарпатті в 1920- 1939 рр. // Автореф. дис. канд. іст. наук. – Чернівці, 2003. – 20 с.
37. Ф.359, оп.1. спр.336 (Листи Чернодоли Іллі до Назарука, 1936-1939), арк.1-118.
38. Хомишин Г. Боротьба проти «Скали» // Нова зоря. – 1937. – 4.6. – 28 січня.
39. Ф.69, оп.1, спр.478 (Листування із Станіславським повітовим староством про діяльність українських націоналістичних організацій і політичних партій в Станіславському повіті, 4 вересня 1935 – 10 листопада 1936), арк. 1-120.
40. Ф.69, оп.1, спр.730 (Повідомлення спостерігачів державної поліції Станіславського повіту про діяльність українського товариства “Скала” в повіті, 8 лютого 1937-31 грудня 1938), арк.1-50.
41. Хомишин Г. Головні напрямні для товариства “Скала” і парохіяльних читалень // Нова зоря. – 1937. – 4.46. – 24 червня.
42. Ф.359, оп.1. спр.209 (Листи Назарука до Хомишина Григорія.Т.2, 1936-1939), арк.1-207.
43. Савчук Б. Просвітницька та соціально – економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – к. 30 рр. ХХ ст.) – Івано-Франківськ: Плай, 1999 -136 с.
44. Ф.348 (Товариство “Просвіта”, м. Львів 1868-1939 рр.), оп.1., спр.6812 (Газетні статті, замітки та повідомлення про діяльність товариства “Скала”, 1935-1939), арк.1-58.
45. Ф.359, оп.1. спр.380 (Статут, резолюції, листи та інші документи про діяльність партії Української Народної Обнови, 1930-1936), арк.1-134.

Стаття надійшла до редакції 9.01. 2007 р.

**Станиславский владыка Григорий Хомишин –
организатор клерикального культурно-просветительского общества в Галичине**

Аннотация: В статье раскрывается деятельность епископа-ордынария Григория Хомишина по организации клерикально-просветительского товарищества Галичины.

Ключевые слова: Григорий Хомишин, национально-освободительные движения, Галичина, товарищества, культурно-просветительная деятельность.

Petro Kamyanskyy

Khomyshyn as an organizer of clerical cultural and enlightenment society in Halychyna

Annotation: The article dwells upon efficient activity of Stanislav bishop-ordinary Hryhoriy Khomyshyn on setting-up of the clerical cultural and enlightenment society in Halychyna.

The author father Petro Kamyanskyy holds a through analysis of the urgent **problem** in historical and religious aspect which serves as a proof of the availability of scientific novelty of the research held. Along with that the article shows the main trends of the activity of bishop Khomyshyn aimed at achieving the goal set.

Key words: UGCC - Ukrainian Greek-Catholic Church, Stanislav eparchy. Church, bishop, bishop-ordinary, priest, cleric, clerical cultural and enlightenment society.

Руська Православна церква на Волині у повоєнний період.

Анотація: У цій статті автор пропонує дослідження актуальних проблем, подій, які розкривають процес відродження Української православної церкви на Волині та в Україні у цілому кінця 40-х – початку 50-х років ХХ ст.

Ключові слова: юрисдикція, архієпископ, патріархія, Православна церква, ієрарх, владика, митрополит, автокефальна церква.

У період Великої Вітчизняної війни на території Волинської області було зруйновано 112 церков і багато колишніх церковних громад не змогли в післявоєнний період відновити свою діяльність. Загальна кількість діючих церков на Волині в післявоєнний період зменшилася порівняно з періодом царизму і польського правління. Незважаючи на це, все-таки їх число в 1944 – 1954 рр. було великим [2, с.231].

У перші післявоєнні роки, напередодні проведення суцільної колективізації й інших соціалістичних перетворень на території Волинської області нараховувалося 404 діючі парафіяльні церкви і 2 монастирі. Далі загальна кількість діючих церков зменшилася на 19 одиниць і припинили своє існування обидва монастирі.

У повоєнний період на території Волинської області було на обліку 385 діючих церковних громад, з них 357 мали у своєму користуванні будинки церковного типу і 28 громад – житлові будинки і сараї, пристосовані для церков. Власні молитовні будинки мали 2 громади [2, с. 232].

Розміщення церков на території області було нерівномірне. Південні райони області економічно більш розвинуті, кількість церков тут більша, ніж у північних поліських районах. У південних районах – Іваничівському, Володимир-Волинському, Локачинському, Горохівському, Торчинському, Луцькому, Сенкевичівському – одна церква припадала в середньому на 1 – 2 сільради. У північних же районах – Ратнівському, Головянському, Любомльському, Шацькому, Любешівському, Луківському, Колківському – одна церква – на 3 – 4 сільради [2, с. 235].

У 1946 – 1947 рр. із 404 діючих церков мали свій причт 324 церкви, або 80%, інші 20% церков обслуговувалися за сумісництвом причтом сусідніх церков. Вакантних приходів, як правило, не було. Служби відправлялися безперебійно у всіх церквах [1, с. 194].

У зазначений період із 385 зареєстрованих церков мали свій причт 254, або 60% загальної їх кількості. Обслуговувалися причтом сусідніх приходів 115 церков. Інші 16 церков були без настоятелів, а 13 священників обслуговували по 3 – 4 церкви [1, с.195].

Унаслідок такого становища зменшилося число церков, у яких в усі недільні і святкові дні відправлялися богослужіння. У 1948 – 1950 рр. 15 – 20 різних церков постійно були без священника, у них періодично довгий час не відправлялися богослужіння.

Ослаблення діяльності церков призвело до зниження їхньої прибутковості. Унаслідок цього єпархіальне управління було змушене знизити суми єпархіальних обкладань. За заявою секретаря єпархіального управління в 1945 – 1946 рр. сума єпархіальних обкладань по Волинській і Ровенській областях становила близько 4 млн. крб, у 1948 р. – близько 2 млн. крб, а в 1953 р. – близько 800 тис. крб [1, с.199].

Згідно із звітними даними у 1946 р. були зареєстровані 1 єпископ, 343 священники, 76 дияконів і псаломщиків у сані диякона та 223 псаломщики, які не мали духовного сану [1, с.199 – 200].

До проведення колективізації духівництво на загальних підставах із селянами володіло землею, вело своє індивідуальне сільське господарство і мало від нього значні прибутки. Проведення колективізації змінило становище духівництва у сфері володіння землею. Замість декількох гектарів священники мали в користуванні тільки 0,15 га землі під город. Колишні доходи духівництва від сільського господарства зменшилися, у зв'язку з цим погіршилося його матеріальне становище. Основним прибутком залишилося виконання культових обов'язків. Він у багатьох приходях за своїми розмірами не задовольняв потреб духівництва, і це викликало велику плінність серед священників. Почалися переміщення духівництва усередині області та єпархії, а також відхід в інші єпархії з метою одержання вигідних приходів [2, с.236].

За період з 1947 – 1954 рр. серед складу священників відбулися такі зміни:

1. Переміщення священників усередині області. За період з 1951 р. по травень 1954 р. усередині області було всього 139 переміщень, із них у 1950 р. переміщень не спостерігалось, у 1951 р. їх було 69, у 1952 р. – 35, у 1953 р. – 35, за 6 місяців 1954 р. – 9 переміщень [2, с. 237].
2. Вибуло священників (табл. 1):

Вибуття священників

Причини вибуття		Із них по роках:							
Померло									
Звільнено за штат									
Репресовано									
Вибули в Ровенську обл.									
Вибули в інші єпархії									
Всього:									

3. Прибуло в область священників (табл. 2): [Джерело: 3, 137].

Прибуття священників

Звідкіля прибули		Із них по роках:							
Із Польщі і Чехословаччини у зв'язку із переселенням									
Нововисвячені									
Випускник и Луцької духовної семінарії									
Випускник и Московської і Ленінградської академій									
Із Ровенської області									
За штатом									

Із інших епархій									
Із місць позбавлення волі									
Всього:									

У результаті цих змін загальне число священників за період з 1947 р. по травень 1954 р. зменшилося на 76 осіб і становило всього 267 осіб. Із 267 осіб наявних священників служили на приходах 261 і 6 осіб – у епархіальному управлінні та духовній семінарії.

Із 261 представника духовенства 255 були у приходах настоятелями, а другими і третіми священниками та псаломщиками – 6 осіб.

Із 255 настоятелів приходів обслуговували по одній церкві – 155 осіб, по дві церкви – 85 осіб, по три церкви – 14 осіб і чотири церкви – 1 особа [3, с. 142].

У зазначений період серед парафіяльних священників було зареєстровано 261 особу. Склад священників такий: а) за віком: до 30 років – 12 осіб, від 31 до 40 років – 36, від 41 до 50 років – 55, від 51 до 60 років – 62, від 61 до 70 років – 65, від 71 до 80 років – 29, більше 80 років – 2; б) за соціальним походженням: дітей священників – 83, дітей псаломщиків – 32, дітей службовців – 22, дітей селян – 199, дітей іншого походження – 5; в) за освітою: вища духовна – 21, вища педагогічна – 2, середня духовна – 78, середня загальна – 29, незакінчена середня – 96, без освіти – 35; г) за висвятою в сан священника: в дореволюційний період – 18, у період польського правління – 92, у період німецько-фашистської окупації – 64, у 1944 – 1945 рр. – 48, у 1946 – 1952 рр. – 17, у 1953 – 1954 рр. – 22 [2, с. 241].

Усі (261) парафіяльні священники мешкали на тимчасово окупованій території. Серед них 4 особи, що притягувалися до кримінальної відповідальності (у післявоєнний період), були засуджені і відбули покарання. З них 3 особи засуджувалися за ст.54 п.10 та 1 особа – за участь у розкраданні державної власності згідно з Указом від 6 липня 1947 р.

Крім того, 17 священників нагороджені за патріотичну діяльність медаллю “За доблесну працю в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” [2, с.242].

Із зазначених вище очевидно, що переважна більшість священників – 158 осіб із 261 – люди старші 50 років. За своїм соціальним походженням священники майже однаковою мірою – діти служителів культури і селян.

Частина складу священників – 130 осіб з 261 – мали вищу і середню освіту. Із них 2 особи закінчили духовну академію в дореволюційний час, 19 осіб – вищі духовні заклади за період польського правління, з них 18 осіб – богословський факультет Варшавського університету й 1 особа – греко-католицьку академію в м. Львові. З 78 осіб, які мали середню духовну освіту, – 14 осіб закінчили Луцьку духовну семінарію в 1948 – 1953 рр. [1, с. 202].

Найбільше священників висвячено в період панування Польщі 92 особи і в період тимчасової німецько-фашистської окупації – 1941 – 1943 рр. – 64 особи. Значну групу – 48 осіб – складають священники, висвячені в цей сан у 1944 – 1945 рр. колишнім єпископом Миколаєм Чуфаровським.

Кількість духовенства, висвяченого в 1946 – 1952 рр., становить 17 осіб. Це пояснюється тим, що колишні єпископи Варлаам і Панкратій висвячували в сан священника тільки випускників Луцької духовної семінарії [1, с. 205].

Висвячених у сан священника в 1953 р. і першій половині 1954 р. єпископом Палладієм було 22 особи, з них 1 – випускник Луцької духовної семінарії і 21 – з числа дияконів, які були на посадах псаломщиків [1, с.209].

Єпископ Палладій служив у Волинсько-Ровенській епархії з грудня 1952 р. На відміну від колишнього єпископа Панкратія Палладій виявив себе більш активним та ініціативним у церковній діяльності.

Вище відзначено, що в результаті соціалістичних перетворень діяльність церкви на Волині помітно похитнулася. Єпископ Палладій ставив перед собою мету поліпшити стан і покращити діяльність церкви [2, с. 251].

На початку свого перебування на епархії Палладій проводив індивідуальні бесіди з кожним благочинним, детально ознайомлювався зі станом церков і духовництва і давав кожному з них вказівки щодо їхньої діяльності. Він установив у всіх церквах єдину систему обліку та звітності про прихід і витрату коштів, матеріальних цінностей, заборонив церквам користуватися для своїх потреб свічками приватного виготовлення і налагодив централізоване постачання церков свічками й іншими матеріалами з епархіального складу, зажадав посилення контролю над приходами та витратами коштів і матеріальних цінностей із боку ревізійних комісій і членів двадцятки.

Із метою закріплення парафіяльного духівництва на своїх місцях і послаблення його плинності

Палладій намагався адміністративно провести реорганізацію приходів, установити між ними тверді кордони. Спроба не вдалася, тому що йому заборонили це робити.

Для покриття дефіциту парафіяльних священиків, що утворився, і поживлення церков, які послабили свою діяльність, Палладій вирішив висвячувати в сан священика дияконів, котрі були на посадах псаломщиків, не зважаючи на те, що всі вони не мали відповідної освіти. За 1953 р. – перший квартал 1955 р. у Волинській області висвячено 21 диякона в сан священика і призначено настоятелями приходів [2, с.252].

Із приводу того, що висвячені ним у сан священика особи не мали відповідної освіти, Палладій заявляв, що такі священики менш вимогливі, ніж освічені, а тому більш посидючі на приходах. Крім того, він заявляв, що тільки тут, у Волинсько-Ровенській єпархії кваліфіковане духівництво, у східних же областях (зокрема у Полтавській) духівництво суцільно неосвічене [3, с. 149].

У квітні 1954 р. Палладія викликав до себе екзарх України Іоанн і зробив йому несхвальне зауваження з приводу масових висвят і дозволів переміщення духівництва в інші єпархії. У 1953 р. Палладій відпустив в інші єпархії 26 священиків, з них 3 особи – з Волинської і 23 – з Ровенської областей.

Із приводу цих зауважень екзарха Палладій заявив, що йому заважають працювати. При цьому він мав на увазі не екзарха, а уповноважених Ради, які зайве писали і повідомляли. Після зауважень екзарха Палладій припинив висвати і переїзд духівництва в інші області [3, с. 151]. Він приділив увагу питанню ремонту церковних будинків. За рахунок єпархіальних коштів капітально відремонтував Луцький кафедральний собор, витративши на це близько 400 тис. крб; надав грошову допомогу деяким сільським громадам для ремонту молитовних будинків (с. Молніков Іваничівського району, с. Забороль Луцького району), допоміг церковній громаді с. Жидичин Ківерцівського району одержати на ремонт молитовного будинку 15 тис. крб від Миколая митрополита Крутицького. Історія з цими грошима така. Ще при єпископі Панкратії церковна громада с. Жидичин без відома Панкратія звернулася безпосередньо до Миколая Крутицького з проханням надати їм допомогу в ремонті молитовного будинку. Миколай Крутицький тоді ж виділив церковній громаді с. Жидичин 15 тис. крб. і вислав їх через єпархіальне управління, але Панкратій відмовився одержати і видати ці гроші церковній громаді с. Жидичин, повідомивши, що в цьому немає потреби. Така поведінка Панкратія пояснювалася тим, що церковна громада звернулася до Миколая Крутицького без його на те дозволу. Палладій цю справу вирішив інакше і вжив заходів, аби можна було одержати обіцяні 15 тис. крб [3, с.165].

Палладій прийняв ряд мір для поліпшення стану і діяльності Луцької духовної семінарії. Він поставив перед собою мету збільшити у 2 – 3 рази щорічне число випускників – священиків. До 1953 р. Луцька духовна семінарія перебувала на утриманні Волинсько-Ровенської єпархії, ніякої дотації фактично ні від кого не одержувала. По цьому її бюджет був невеликий: у 1949 р. – 208 тис. крб, у 1950 р. – 216 тис. крб, у 1951 р. – 294 тис. крб, у 1952 р. – 517 тис. крб [2, с. 255].

До 1952 р. семінаристи одержували безкоштовно тільки гуртожиток, в іншому вони були на власному утриманні. У 1952 р., крім гуртожитку, семінаристам почали видавати триразове безкоштовне харчування.

Кількість поступаючих у семінарію була порівняно невелика: у 1951 і 1952 р. по 38 осіб. Спостерігалось велике відсівання слухачів протягом навчального року. Число випускників не перевищувало 7 – 8 осіб за рік.

Палладій домігся переведу семінарії на утримання патріархії і значного збільшення її бюджету (до 963 тис. крб у 1953 р. і 1200 тис. крб у 1954 р.). Збільшення бюджету дало можливість значно поліпшити матеріально-побутові умови семінаристів. Семінаристи, крім безкоштовного гуртожитку, стали одержувати безкоштовне чотириразове харчування та грошову стипендію в розмірі від 40 до 100 крб на місяць і преміальну грошову винагороду за добру і відмінну успішність. У 1954 р. по бюджету передбачено 68 тис. крб на одяг семінаристів із розрахунку по 500 крб на особу для тих, що не мали духовного сану і по 1200 крб на особу для тих, які мали духовний сан [1, с. 210].

У 1953 р. Палладій провів за рахунок патріархії капітальний ремонт приміщень семінарії та обладнав їх новими меблями й інвентарем, витративши на все це близько 400 тис. крб.

Патріарх Алексій зі своїх особистих коштів виділив 50 тис. крб на благоустрій семінарії [1, с. 210 – 211].

Палладій вжив заходів для відновлення більшої частини складу викладачів семінарії за рахунок випускників Московської і Ленінградської духовних академій і збільшення з 1 січня 1954 р. ставки викладачів із 40 до 50 карбованців за академічну годину [2, с. 257].

Поліпшення матеріально-побутових умов семінаристів дало свої результати. У 1953 р. число заяв із проханням прийняти їх у семінарію різко збільшилося – із 38 осіб у 1951 і 1952 р. до 56 осіб у 1953 р. Протягом 1953/1954 навчального року загальне відрахування слухачів було 8% від загальної кількості семінаристів замість 25% у 1950/1951 навчальному році.

У 1953 р. прийнято в число слухачів 44 особи замість 28 осіб у 1951 р. і 19 осіб у 1952 р. [2, с.262].

Різко збільшилася загальна кількість слухачів порівняно з минулими роками. У 1951 і 1952 р. на початок навчального року було всього по 53 – 54 особи, у 1953 р. – 74 особи [2, с. 263].

Палладій уперше у Волинсько-Ровенській єпархії організував при семінарії з 22 червня по 22 липня 1954 р. місячні курси підвищення кваліфікації священників, котрі не мали достатньої освіти, куди викликав 43 особи з Волинської і Ровенської областей.

Навчання на курсах проводили викладачі семінарії. Слухачі проживали в гуртожитку семінарії й одержували безкоштовне харчування. Виїздив у райони Волинської області у зазначений період Палладій не робив [2, с.265].

На початку 1950 р. переважна більшість церков та молитовних будинків Волинської області розмітилися у сільській місцевості (368 із 397), що відповідало структурі населення. Прохання зареєструвати нові громади продовжували надходити. У березні цього ж року на ім'я волинського уповноваженого поступило 5 заяв: три – із Маневицького, по одній – із Головиняньського та Рожищенського районів. У III кварталі 1950 р. ситуація з кількістю парафіяльних громад не змінилася: їх нараховувалося 397. Приблизно через рік кількість діючих церков зменшилася на чотири храми [4, с. 14]. Наприкінці 1952 р. у Волинській області діяло вже 388 церков. Отже, уповноважений упроваджував в життя розпорядження свого керівництва.

У IV кварталі 1953 р. парафіяльне життя Волинської області, хоча й перебувало під пильним контролем уповноваженого, однак суттєвих змін не зазнало. Кількість храмів залишалася попередньою – 388 церков. Щоденні богослужіння відправлялися лише у кафедральному Свято-Троїцькому соборі Луцька. В усі недільні та святкові дні служіння проводилися у 151 храмі, почергово – у 187. Кілька разів на квартал відправлялася служба Божа у 16 церквах. Більше ніж у тридцяти храмах області богослужіння не відправлялися взагалі. Найпоширенішою причиною цього була відсутність священників, і лише у чотирьох храмах не служилося через незадовільний технічний стан сакральних будівель.

Ситуацією із парафіяльними храмами вигідно скористався уповноважений. Уже у звіті за II півріччя 1954 р. він рапортував московському та київському керівництву, що загальна кількість церков, які перебувають на обліку, зменшилася порівняно з минулим роком на 3 одиниці [3, с.48].

Закриття храмів здійснювалося радянською владою за відпрацьованою схемою. Наочно її ілюструє справа Іверської каплиці у Луцьку. В 1947 р. її як державну власність на підставі договору було передано у безстрокове і безкоштовне користування громаді віруючих. Каплиця мала статус храму, приписного до Свято-Троїцького собору. Згідно з договором про користування, громада зобов'язувалася належно утримувати храм, використовувати його лише для задоволення своїх релігійних потреб, здійснювати оплату податків, вносити страхові суми. Договір міг бути анульований міськвиконкомом, якщо громада не виконуватиме зобов'язання [5, с.1-9].

У другій половині 50-х років над Іверською каплицею нависла загроза закриття. Храму не планувалося місце в атеїстичному майбутньому Луцька. Тому 20 грудня 1958 р. уповноважений писав архієпископу Волинському та Ровенському: “За дорученням виконкому Луцької міської Ради депутатів трудящих прошу Вас дати відповідне розпорядження про перенесення в будівлю Троїцького собору всього культового майна, яке міститься в будівлі Іверської каплиці і про здачу мені після цього ключа від будівлі для передачі його Луцькому міськвиконкому за приналежністю” [8, с.1-7]. Отже, доля каплиці була вирішена. Наступного року за вказівкою радянської влади храм розібрано.

Проте віруючі не залишали надії на покращення ситуації. Вони ще з більшою енергією стали використовувати можливі легальні шляхи з метою відкриття храмів. Так, у 1958 р. уповноваженому надійшло 12 заяв із проханням дати дозвіл на відкриття церков, а в наступному році деякі громади вдруге клопоталися перед владою про свої храми.

Кінець 50-х років став часом, коли радянська влада за допомогою різних методів домоглася значного скорочення парафій у цілому в Україні і на Волині зокрема. В 1959 р. Рада у справах РПЦ направила уповноваженим інструктивний лист №57 щодо розгляду прохань про відкриття храмів. Рекомендувалося вжити заходи для зменшення кількості таких прохань, щоб у майбутньому вони взагалі перестали надходити. У листі також ішлося про недопущення постійних і тимчасових священників у парафії, які занепадають, щоб згодом ліквідувати такі громади [6, с. 123]. Відповідно, кількість православних парафій в Україні зменшилася у 1959 р. на 257, а в 1960 р. – на 747 одиниць. У Волинській області зменшення парафій простежувалося з 1948 р. Найбільш відчутним воно було у 1959 – 1960 рр. Тоді закрито 6 парафій.

Резерв щодо скорочення кількості церков в області волинський уповноважений С. Богданов убачав у перегляді списку пам'яток архітектури. У листі на ім'я голови Волинського облвиконкому та секретаря обкому КПУ

від 9 березня 1959 р., №24, уповноважений заявляв, що в області на обліку як пам'ятки архітектури числяться 132 храми РПЦ. “При порівнянні цих церков, – зазначав у листі уповноважений, – за допомогою фотографій і в натурі багато з них своєю конструкцією, формою і виглядом схожі одна на другу, є їхніми копіями, тому немає вагомих підстав усі їх вносити у список архітектурних пам'яток” [6, с.124]. Далі “фахова” оцінка уповноваженого зайшла так далеко, що він ставив під сумнів компетентність працівників обласного управління у справах будівництва й архітектури на чолі з тов. М. Демиденко, які склали перелік. Тому, на думку С. Богданова, немає сенсу витратити гроші на відновлення церков – пам'яток.

Упродовж тисячолітнього існування православної церкви в Україні її розвиток був тісно пов'язаний з національною самоідентифікацією й процесом державотворення, церква несла ідеологію організованого життя українського народу.

В антирелігійній політиці другої половини 40-х – 50-х рр. влада, окрім застосування відверто каральних заходів, свою діяльність спрямувала на ліквідацію політичного впливу церкви, руйнування релігійного світогляду і формування так званих науково-матеріалістичних поглядів у мешканців Волині. Відповідно до накресленої лінії у зазначений період здійснювалася ліквідація економічних досягнень релігійних громад. Застосовувалася конфіскація майна церкви, різко зросли податки для духовенства та релігійних об'єднань [7, с. 77].

Таким чином, незважаючи на тиск влади і заходи уповноваженого, кількість парафіяльних храмів у Волинсько-Ровенській єпархії була досить значною в Україні. До початку хрущовських антицерковних кампаній, масового закриття церков у 60-х роках Волинь змогла зберегти потенціал, утримати кількість храмів на відносно належному рівні, який з певними труднощами, але забезпечував духовні інтереси віруючих. Православні не мирилися з політикою радянської влади і використовували легальні форми боротьби за свої святині. Щороку громади віруючих, які втратили свій храм, закидали уповноваженого, інші інстанції заявами, проханнями, вимагаючи одного – відкрити ту чи іншу церкву. Не завжди на висоті були духовенство, керівництво єпархії. Окремі з них під тиском влади погоджувалися на закриття храмів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Волинської області (далі ДАВО), ф. р-393, оп. 3, спр. 17, 221 арк. (Листування з Радою і уповноваженим Ради у справах Руської православної церкви, 1 січ. 1952 – 29 груд. 1952).
2. ДАВО, ф. р-393, оп. 3, спр. 19, 325 арк. (Директивні вказівки уповноваженого Ради у справах Руської православної церкви, квартальні звіти і листування по питаннях православної церкви, 14 січ. 1954 – 23 груд. 1954).
3. ДАВО, ф. р-393, оп. 3, спр. 20, 264 арк. (Директивні вказівки уповноваженого Ради у справах РПЦ, квартальні звіти і листування по питаннях православної церкви, 1 січ. 1955 – 10 лист. 1955).
4. ДАВО, ф. р-393, оп. 2, спр. 74, 15 арк. (Постанови місцевих органів державної влади і партійних органів, що відносяться до діяльності уповноваженого Ради на місцях, 15 січ. 1959 – 28 серп. 1959).
Архів Луцько-Волинського єпархіального управління (далі ЛВСУ). Договір про передачу в користування Іверської каплиці м. Луцька від 28 жовтня 1947 р. 9 арк.
5. ДАВО, ф. р-393, оп. 2, спр. 103, 198 арк. (Директивні листи Ради, листування з Радою і його уповноваженими в областях по питаннях, що стосуються діяльності релігійних установ і служителів культу, 3 січ. 1959 – 23 груд. 1959).
6. ДАВО, ф. р-393, оп. 2, спр. 116, 121 арк. (Довідки про діяльність Руської православної церкви на території області за 1949 – 1959 рр.).
7. Архів ЛВСУ. Лист уповноваженого у справах Руської православної церкви архієпископу Волинському і Ровенському від 20 грудня 1958р. №164.7 арк.

Стаття надійшла до редакції 10.01. 2007 р.

Василий Мылусь

Русская Православная церковь на Волини в повоенный период

Аннотация: В статье автор предлагает исследования актуальных проблем которые раскрывают процесс возрождения Украинской православной церкви на Волини и в Украине в целом в конце 40-х начале 50-х годов XX века.

Ключевые слова: юрисдикция, архиепископ, патриархия, Православная церковь, иерарх, владыка, митрополит, автокефальная церковь.

Vasyl Mylus

Mylyus Vasyl. Ukrainian Orthodox Church in Volyn Region in 1944 – 1954

Annotation: An the given article “Condition and Activities of Ukrainian Orthodox Church in Volyn Region in 1944 – 1954” Mylyus V. offers the analysis of topical problems, as well as also events, which expose the process of revival of Ukrainian Orthodox Church in Volyn and on the whole Ukraine. At church life of the end of 40s and beginning of the 50s of the XX century.

Key words: jurisdiction, archbishop, patriarchate, the Orthodox Church, hierarch, lord, metropolitan.

Витоки та причини походження українського інтегрального націоналізму

Анотація. Стаття присвячена дослідженню витоків та причин походження інтегрального націоналізму. Вона також торкається питань появи і утвердження українського інтегрального націоналізму.

Ключові слова: джерела, причини, націоналізм, український інтегральний націоналізм, ідеологія.

Серед багатьох загальнополітичних проблем вітчизняного суспільствознавства однією із актуальних і чи не найскладнішою є з'ясування сутності українського націоналізму, дослідження якого ще в недалекому минулому проводилося на методологічних засадах марксистсько-ленінської науки. З проголошенням незалежності України вивчення цього явища вийшло на новий якісний рівень. У зв'язку із цим завданням автора даної статті є розглянути джерела цього явища, а також висвітлити його витoki та причини.

Вивченням даної проблематики займалися З.Книш, В.Лісовий та А.Свідзинський [2, 3, 5]. Зростання зацікавлення питаннями українського націоналізму відобразилось і у появі довідкової літератури з цих питань[4]. Серед іноземних авторів, які досить велику увагу приділяли питанням українського націоналістичного руху, можна назвати американського дослідника Джона Армстронга із його працею "Український націоналізм"[1].

Отже, що таке націоналізм? Дослідники вказують на труднощі, пов'язані з ідентифікацією націоналізму як політичного та ідеологічного явища. Вказівкою на це починає свою книгу "Новий націоналізм" Луї Снайдер. Він зауважує: "Націоналізм відображає хаос самої історії. Як історичний феномен, він завжди плінний і його зміни не можна передбачити"[3, с. 82.]. У зв'язку з цим автор говорить, що саме слово "націоналізм" має багато різних значень. Дійсно, окреслюючи значення якого-небудь слова, науковець не може ігнорувати, у якому значенні це слово застосовується. А у випадку слова "націоналізм" дуже відмінні між собою рухи й ідеологічні течії застосовують це слово як самоназву. Зрозуміло, що в такому разі дослідникові, аби уточнити значення слова "націоналізм", не вдається так окреслити його значення, щоб воно охоплювало усі випадки його застосування.

Показовим може бути і підхід Бойда Шейфера у книзі "Націоналізм – міт і реальність". Перш ніж вказати на набір деяких ознак, які поєднують із націоналізмом, він пише: "Націоналізм є тим, що націоналісти роблять із нього; він не є точним, фіксованим концептом, а різноманітною комбінацією деяких вірувань та обставин. Він може ґрунтуватися на міті, але міти, як і будь-які інші помилкові уявлення мають здатність увічнювати себе і ставати якщо не істиною, то реальністю. Це факт, що міт і дійсність, істина і хиба є нерозривно поєднані у новочасному націоналізмі. Єдиний розумний спосіб установити природу націоналізму – це визначити, які вірування (байдуже істинні вони чи хибні) і які обставини (хай навіть помилково витлумачені) наявні в ньому як щось спільне"[3, с. 83]. Після цього він подає аж десять ознак, які в різних випадках поєднуються зі словом "націоналізм". Ентоні Сміт у дослідженні «Національна ідентичність», наприклад, виокремлює п'ять визначень, пов'язаних із цим словом.

Взагалі термін "націоналізм" має кілька тлумачень, а саме:

- увесь процес формування та утвердження націй та національних держав;
- свідомість належності до нації разом з почуваннями й прагненнями, спрямованими на її безпеку і процвітання;
- мова та символізм "нації" і їхня роль;
- ідеологія, зокрема й культурна доктрина нації і воля нації, а також пропонувані способи здійснення національних прагнень і волі;
- соціальний і політичний рух задля досягнення цілей нації і утвердження національної волі"[3, с. 83]. Далі, обговорюючи кожне із цих значень, Е.Сміт зауважує, що у першому випадку маємо застосування слова "націоналізм" у найширшому значенні.

І все ж, хоча більшість дослідників терміну вказують на мінливість націоналізму й на багатозначність цього слова, однак вони погоджуються із тим, що є основою націоналізму як політичного руху та ідеології. Більшість визначень можна звести до такого: націоналізм – ідеологія, центральною цінністю якої є нація – та, яка має своєю метою побудову національної держави.

Петер Альтер у своїй книзі "Націоналізм" визначає ідеологію націоналізму як специфічну об'єднувальну ідеологію, в якій основним засобом об'єднання є поцінування нації[3, с. 83]. Ось чому для відповіді на запитання, що таке ідеологія націоналізму, він переходить до з'ясування питання, що таке нація.

Ернест Гельнер у першому розділі книги "Нації і націоналізм" (розділі під назвою "Визначення") пише: "Націоналізм – це передусім політичний принцип, який вимагає, аби політична і національна одиниці збігалися. Націоналізм як почуття і як рух найкраще може бути визначений з допомогою цього принципу"[3, с. 84].

Особливе місце серед публікацій, присвячених осмисленню сутності націоналізму як суспільного явища, на нашу думку, посідають праці відомого українського вченого і громадсько-політичного діяча

А.Свідзинського, який, зокрема, вважає, що: “Націоналізм є думка, воля і дія нації, спрямовані на розбудову незалежної держави на своїй етнічній території” [5, с. 32].

В українській термінології під кінець XIX ст. поняття “націоналізм” пов’язувалося з активною національною свідомістю та патріотизмом, але згодом воно зазнало звуження. Перед Першою світовою війною та під час визвольних змагань під націоналізмом стали здебільшого розуміти самостійництво. А коли у 1920-х роках виникла ідеологічна течія, що прийняла назву “націоналістичної” та оформилася в організований політичний рух, поняття “націоналізм” набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігає й нині.

Для відмежування націоналізму як одного політичного руху від націоналізму в широкому значенні, однозначному з патріотизмом і самостійництвом, можна застосувати до першого назву, що добре відома у світовій і соціологічній літературі: “інтегральний націоналізм” [4, с. 729].

Термін “націоналізм інтегральний”, як правило, вживається по відношенню до одного з напрямків або течій націоналізму, або цілої низки його різновидів, зокрема таких, як радикальний, екстремістський, войовничий, агресивно – експансіоністський, реакційний, правий тощо.

Поняття “націоналізм інтегральний” до науково – пропагандистського обігу ввів на початку XX ст. французький письменник Шарль Моррас. За його визначенням, націоналізм інтегральний – “це виключний акцент на національну політику, абсолютна підтримка національної могутності, адже нація занепадає, коли втрачає військову могутність” [4, с. 739].

Ш.Моррас пропагував цей тип націоналізму як замітник, сурогат релігії, кульмінаційним виявом якого був містичний культ землі і померлих, що вимагає від особи абсолютної відданості і пожертви, включаючи жертву життя.

Націоналізм інтегральний почав зароджуватись у останній чверті XIX ст. в умовах загострення всебічного суперництва між національними державами, загального занепаду ідей лібералізму і гуманізму. Він увібрав у себе чимало крайньо націоналістичних ідей, висловлених Фіхте, Гердером, Гегелем та ін.

На початку XX ст. націоналізм інтегральний поступово поширюється не тільки у Західній, але й у Східній Європі, зокрема в Росії, а також у Північній Америці. Пік його піднесення припадає на 20-30 – ті роки, “роки диктаторів і тоталітарних режимів”. В умовах загальної економічної, політичної й духовної кризи суспільства, гострих соціально – класових конфліктів, піднесення національно – визвольних рухів, воєн і революцій у багатьох народів не виявилось імунітету проти цього типу націоналізму. Найбільшою мірою він вразив так звані “запізнілі нації”, зокрема Німеччину, Італію, Японію. Тут і в деяких інших країнах інтегральний націоналізм певною мірою полонив деякі прошарки населення і, насамперед, інтелігенцію й молодь. Його найбільш типовими виразниками були в Німеччині – А.Розенберг і А.Гітлер, в Італії – Г.Д’Аннунціо і Б.Муссоліні, у Великобританії – Р.Кіплінг і С.Родс, у Росії – К.Победоносцев і В.Плеве, в Україні – Д.Донцов і М.Сціборський.

Характеризуючи інтегральний націоналізм, Альтер пише: “На противагу до ліберального рісорджіменто – націоналізму, який засадничо виходить із рівності всіх націоналізмів і всіх національних рухів, інтегральний націоналізм перетворює націю в абсолют. Його прихильники відкидають будь-які посилання на яку-небудь іншу вищу цінність. Культ нації стає самоціллю. Вчення Дарвіна про природний відбір та виживання пристосованіших стає тим дуже збідненим філософським підґрунтям, яке замінює ідеї Гердера і Мадзіні. Те, що визначає поведінку тварин та окремих людей, провідники інтегрального націоналізму вважають чинним також для рас і націй. Нація, яка у ворожому оточенні виявиться дужчою і пристосованішою, здатна утвердити себе і вижити. У той час, як для Гердера і Мадзіні пробудження націй творить новий світовий порядок, для інтегрального націоналізму існує тільки боротьба всіх проти всіх. У цьому полягає його якісна відмінність від рісорджіменто–націоналізму” [3, с. 106].

Зрозуміло, що такі ціннісні орієнтації неминуче ведуть до того, що інтегральний націоналізм стає диктаторським (Ентоні Сміт застосовує також епітет “фашистський”): аби мобілізувати націю у боротьбі за виживання супроти ворожого оточення, необхідне з’єднання всіх волей в одну волю; підпорядкування всіх індивідуальних інтересів цій меті можливе тільки шляхом суворої дисципліни. Будь-які дискусії щодо того, що таке нація і якою має бути та основа, яка нас об’єднує в націю, мають бути відкинені як те, що ослаблює єдність нації. Ідеологічні питання, питання політичної стратегії має вирішувати тільки вузьке коло відібраних людей, а щоб усунути можливі розходження в середовищі цих людей, має бути утверджений авторитет лідера. Ось чому інтегральний націоналізм у деяких своїх відгалуженнях є не тільки тоталітарним, а й військовим.

У свою чергу американський дослідник цього явища Джон Армстронг подає такі характеристики “інтегрального націоналізму”:

1. Віра в те, що нація є найвищою цінністю, якій мають бути підпорядковані усі інші, тобто йдеться про тоталітаризм.
2. Апеляція до містичної ідеї єдності всіх особистостей, що складають націю, зазвичай заснованої на тому припущенні, що в одне органічне ціле їх об’єднують біологічні характеристики або незворотні наслідки спільного історичного розвитку.
3. Підпорядкування раціональної аналітичної думки “інтуїтивно правильним” емоціям, ірраціональності.

4. Наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів–ентузіастів, які вважаються уособленням "волі нації".
5. Культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням "вищої біологічної життєздатності нації" [1, с. 13].
Ці риси, на думку Дж. Армстонга, були спільними для націоналістичних рухів, що з'явилися в Європі у 20–ті роки.

Інтелектуальними джерелами інтегрального націоналізму, окрім ліберального націоналізму і використання ідей дарвінізму, були соціологічна теорія еліт Гаetano Моска і особливо Вільфредо Парето та філософія волонтаризму (Артур Шопенгауер і Фрідріх Ніцше).

Суспільно-політичними передумовами його виникнення вважається національне приниження (наприклад, внаслідок поразки у війні), застосування військової сили супроти національних рухів тих націй, які прагнуть до самовизначення, неуспішність лібералізму і парламентаризму у досягненні національної згоди в умовах економічної і політичної кризи і таке інше.

Тепер перейдемо до розгляду появи українського інтегрального націоналізму. Що ж послужило причинами його виникнення і на якому ґрунті він сформувався?

У міжвоєнний період національне питання в західних землях України залишалося нерозв'язаним. Близько 7 мільйонів українців, в основному колишніх підданих Габсбурзької монархії, виявилися єдиною великою нацією, що тоді не завоювала незалежності. Більшість українців входило до складу Польщі (Галичина, Західне Полісся, Волинь, Холмщина, Лемківщина), Румунії (Бессарабія, Буковина) та Чехословаччини (Закарпаття). Ці землі були нерозвинутими, аграрними окраїнами. Промисловість знаходилась на надзвичайно слабкому рівні. Тому можна стверджувати, що ці території України були для Польщі, Румунії та Чехословаччини не більше, ніж аграрно – сировинним додатком. Але, ставши скрізь, і особливо в Румунії та Польщі, об'єктом дискримінаційної політики, західні українці були пройняті прагненням до самоврядування, що, на їхню думку, вирішило б їхні політичні, соціально – економічні та культурні проблеми. Ці сподівання наштовхнулися на асиміляційну політику держав, у яких вони проживали, і тому в житті західних українців протягом усього міжвоєнного періоду панувала національна конфронтація.

Перші спроби перенести націоналістичну ідеологію на ґрунт практичної політичної роботи починаються з діяльності Миколи Міхновського та його однодумців на переломі XIX і XX сторіч. Знайшли вони своє втілення у створенні Революційної Української Партії (РУП) і були сформульовані у брошурі "Самостійна Україна".

Визвольні змагання і збройна боротьба 1914–1920 років прискорили процес ідеологічного визрівання і довели до створення Організації Українських Націоналістів, що започаткувала свій родовід із націоналістичної ідеології, націоналістичного світосприймання і написала на своїх прапорах практичні суспільні й політичні гасла українського націоналізму як світогляду. ОУН стала формальним завершенням модерного українського націоналізму, руслом, куди влився націоналістичний рух після ідеологічних шукань та світоглядного формування після другої світової війни.

Носієм ідеї організованого українського націоналізму стало покоління, що брало участь у світовій війні й на очах якого розгорнулася визвольна боротьба. Це був вогонь живого націоналістичного руху, що почав розгортатися в масах українського народу після невдалого закінчення визвольних змагань 1914–1920 років. Війна не виправдала надій українців і не принесла їм вільної держави українського народу. Закінчилася вона мілітарною поразкою, а відтак – дипломатично-політичною невдачею. Це викликало реакцію в українському суспільстві, що була приголомшена ударами долі, але з новою дійсністю не погодилася і своїх національно–самостійницьких позицій не здавала. Її політичний і військовий проводи вийшли поза межі України, щоб звідти продовжувати боротьбу всіма доступними способами, частина ж лишилась на рідних землях в підпіллі як партизани.

Чому так сталося? Хто винен? Де було шукати вихід? Чому сорокамільйонний український народ не зумів вибороти собі свободи? Ось головні питання, на які слід дати відповідь.

Представники молодого націоналістичного табору звертали увагу на те, що головним лихом був брак віри тодішніх провідників, брак віри в себе, у свій народ, брак жагучого бажання волі й незалежності [2, С.6].

Миколі Сціборському, визначному діячу ОУН, теоретику українського націоналізму, належить блискуча критика основних прикмет українських народницьких, демократичних, соціалістичних і ліберальних суспільно–політичних формацій та їхньої ідеології. Ця критика зводиться до таких рис:

“1. провінціалізм і нездатність піднятися над локально хуторянськими інтересами в ім'я загального національного ідеалу;

2. органічний нахил у психіці й політиці до симбіозу з сильнішим, замість прямування до панування й самостійно-державної окресленості;

3. звичка задовольнятися мінімумом, не бажаючи максимуму;

4. негоція (відкидання) власного національно-суверенного ідеалу в ім'я занесених із Заходу і поверхово засвоєних ідеалів “міжнародного братерства”, як кінцевої мети всього людства;

5. крайній раціоналізм, що гальмував буйний розвиток емоцій провідників і мас;

6. шукання альтруїстичних, всесвітнянських “універсальних правд” замість своєї егоїстичної суверенно-національної правди;

7. опанування доктринами лібералізму, демократизму й соціалізму, які ставили інтереси одиниці і класу понад націю;

8. пацифізм замість наступальності, дегенерація й атрофія творчого вольового імпульсу;

9. впливання на ворога тільки розумовими аргументами й компромісами, бо, мовляв, боротьба суперечна “раціоналізмові, етиці й розумові”, і тільки наука, критика й аналіз, а не інстинкт, воля й боротьба мають вирішити національну проблему” [2, с. 9].

Стало зрозумілим, що причини поразки Української Революції полягали в слабкому проводі, відсутності чіткої, сильної, і войовничої ідеології, а також низькому рівні національної свідомості. Отже постала проблема в новому проводі й кінцевому оформленні нової ідеології.

Цікавим для нас є також твердження М.Сціборського про причини, які породили рух українських націоналістів:

- “анархія і безлад у національно – політичній роботі різних “центрів” та партій;
- необхідність переоцінити вартості і ясно усвідомити майбутні шляхи, завдання та методи їх досягнення;
- повна зневіра в “старих божках”;
- ті великі психологічні зрушення й переломи, що супроводили революцію і процес наших визвольних змагань”[2, с. 8-9].

Отже можна підсумувати, що зародження ідей націоналізму припадає на переддень першої світової війни. Вплив західноєвропейської філософської школи; елементи марксизму, специфіка соціально-економічного і політичного розвитку західноукраїнських земель, поразка української революції 1917-1920 років, розвиток політичної Європи, перемога і зміцнення більшовизму тощо зумовили появу теоретичної концепції інтегрального націоналізму.

Стаття надійшла до редакції 18.01. 2007 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Armstrong J. A. Ukrainian Nationalism. – Colorado, 1990.
2. Книш З. Становлення ОУН. – К., 1994.
3. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. – К., 1997.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
5. Свідзинський А. Це складне національне питання. - К., 1995.

Екатерина Петриченко

Истоки и причны происхождения украинского интегрального национализма

Анотація. Стаття посвящена изучению истоков и причин происхождения интегрального национализма. Она также касается вопросов появления и утверждения украинского интегрального национализма.

Ключевые слова: источники, причины, национализм, украинский интегральный национализм, идеология.

Kateryna Petrychnko

Sources and reasons of origination of the ukrainian integral nationalism.

Annotation: The article is devoted to the research of the sources and reasons of origination of integral nationalism. It also touches upon problems of appearance and statement of the Ukrainian integral nationalism.

Key words: Sources, reasons, nationalism, Ukrainian integral nationalism, ideology.

Росіяни в Західній Україні: проблеми суспільного розвитку в 20-30 роки XX століття і сучасність

Анотація: у статті розглядаються історія дослідження національних меншин, зокрема, росіян, на різних українських етнічних теренах. З'ясовується проблема їх заселення Східної України, та суспільний розвиток росіян в Західній Україні.

Ключові слова: росіяни, українці, поляки, Східна Галичина, принципи, історичні традиції, український державний розвиток.

В останньому десятилітті вітчизняні вчені значно просунулися вперед у дослідженні історії національних меншин, і, зокрема росіян, на різних українських етнічних теренах. Проте головна увага приділялася їх життю і становищу в Східній Україні, а суспільний розвиток росіян у Західній Україні, особливо в період між двома світовими війнами, вивчений значно гірше. Разом з тим ця проблема має багато спільного зі становищем росіян в Україні у 1990-х роках, тому дає важливий ключ для розуміння багатьох аспектів сучасних українсько-російських відносин.

Внаслідок перерозподілу повоєнної карти Європи Західна Волинь і Східна Галичина опинилися у складі відродженої Польської держави. За 1921-1939 рр. населення цих теренів, які в історичній літературі у даний період називають “Західна Україна”, зросло з 6416 тис. до 8167 тис. Серед них українці склали близько 67%, поляки — 15%, євреї — 9,8%, а решта — німці, чехи, росіяни, караїми та представники інших народів [3, с.225-226].

Зважаючи на специфіку критеріїв, які бралися при проведенні переписів населення Польщі в 1921 р (фіксувалася національність і віросповідання) та 1931 р. (враховували рідну мову й релігійну приналежність), а також різні фактори політичного характеру, визначити чисельність росіян у Західній Україні, як і в усій Польщі, можна лише умовно. При цьому поряд із матеріалами офіційної польської статистики враховуємо й результати досліджень В. Кубійовича [2, с.798], С. Макарчука [3, с.225-226] та інших українських учених.

Твердження російських політичних діячів, ніби в міжвоєнній Польщі проживало “біля мільйона” росіян, є перебільшенням. З одного боку, провідні діячі російської нацменшини самі визнавали труднощі та умовність національної самоідентифікації своїх співвітчизників, що мешкають у державі: “... боїмося навіть говорити по-російськи. Називаємо себе українцями, поліщуками, навіть “тутешніми”, тільки не росіянами” [6. За II kwartal 1931 R., s. 23]. З другого боку, нав'язувалося ототоження “руських”, тобто галицьких старорусинів — українців за походженням, з корінними росіянами.

У той же час, визначена переписом 1921 р. кількість росіян на Волині — близько 9,5 тис. — є насправді заниженою; можливо, їх відносили до “православних поляків”, яких було небагато, або й до українців. Не виключено, що росіяни боялися називати свою національність із політичних міркувань, оскільки більшість з них були репатріантами та білоемігрантами. На початку 30-х років на Волині проживало близько 23,7 тис. росіян, а у Східній Галичині — біля 1-1,5 тис. (до Першої світової війни у Галичині, що знаходилася у складі Австрійської імперії росіян майже не було). Таким чином, росіяни в Західній Україні становили всього 0,33% населення, зокрема на Волині — не більше 1,1% [2, с.798; 5, s.121-124].

Уся, на перший погляд, парадоксальність ситуації полягала в тому, що росіяни, проживаючи в чужій державі (Польщі) та на чужій (українській) етнічній території, відігравали непропорційну до своєї чисельності роль у суспільно-політичному житті і при цьому не переставали нарікати на ущемлення своїх прав та інтересів.

Важливим фактором, що зумовлював таке становище, був їх високий рівень урбанізації. Серед населення міст Волині — головних центрів громадського життя — євреї становили понад 42%, поляки — близько 25%, українці — лише 16%, а росіяни — 8%. У містах проживало майже 60% російського населення краю, в Галичині цей показник був ще вищим. У першій половині 20-х років у зв'язку із масовим звільненням українських службовців вони помітно спричинилися до формування державного апарату, особливо в судочинстві та системі освіти. Посиленню їх впливів сприяло нав'язування ідеї про “загальнослов'янську російську культуру”, що мала протистояти “єврейській експансії” на волинські міста [3, с.225].

На національно-політичний розвиток росіян впливали також інші фактори: відносини з польським урядом, вплив російської еміграції, стосунки з українським національним табором і галицькими москвофілами. Вже на перших 1922 р. виборах до польського парламенту, які, до речі, бойкотували галицькі українці, росіяни долучилися до Блоку національних меншин і здобули один сенаторський мандат для о. Іліковського. Відразу після виборів виникло Російське національне об'єднання (РНО), що, претендуючи на роль головної політичної репрезентації російської нацменшини в Польщі, пережило складну та суперечливу ідейну еволюцію. Його довголітнім головою був М.Серебрянніков.

Активність РНО помітно зростала в період виборчих кампаній до польського парламенту та органів місцевого самоуправління, коли повсюдно проводилися віча та зібрання. Головна спрямованість пропагандистських акцій полягала у піднесенні значення російської культури та православ'я. Крім цього, активно висувались і соціальні проблеми. На парламентських виборах 1928 р. за російський список кандидатів по кременецькому окрузі — головному осередку впливів — проголосувало 20 тис. виборців, а в усій Польщі лише 150 тис. Загалом у польському парламенті різних скликань росіяни мали по одному представникові (Микола Серебренников, Борис Піменов), хоча їх лідери вважали, що при “повній національній одностайності” вони могли здобути по чотири-шість мандатів.

Значно кращим було представництво росіян в органах місцевого самоврядування. Наприклад, межі 20-30-х років вони займали 7-10% місць (для порівняння: поляки — 30%, українці — 14%) у 22 міських радах Волині, що було майже пропорційно до їх загальної чисельності. Але порівняно з мізерною часткою росіян у волинському селі (біля 8 тис.) вони становили майже такий відсоток (6-7%) у понад ста сільських гмінних радах краю. Така вражаюча диспропорція насамперед обумовлювалася їх підтримкою з боку церковної мосвофільської ієрархії.

Про регіональні впливи в РНО засвідчив квітневий 1929 р. з'їзд, який відбувся у Володимирі Волинському. З присутніх на ньому 46 делегатів було 15 представників зі Східної Галичини, 14 - з Волині, п'ять - з Варшави та ін. На ньому в основному завершилася кристалізація ідейної платформи РНО. Важливу роль у цьому відіграла старорусинська Руська селянська організація (РСО), яка на автономних правах, зберігаючи власну програму та структуру вступила до РНО на лютневому 1927 р. з'їзді у Львові. Пануючу на з'їзді 1929 р. атмосферу передає виступ голови РСО Іллі Вінницького, який відзначав, що росіяни є “у великій небезпеці”, бо “вороги народу російського прагнуть штучно поділити його на неіснуючі до цього часу народи: білоруський та український”. Тому завдання РНО полягає в обороні “національної російської ідеї”. Відзначалося, що російська еміграція у Польщі не “має тієї спаяності та гарту”, яку уряд австрійський виробив у старорусинів Галичини [6. Za II kwartal 1931 R., s. 22-24].

У резолюції з'їзду стверджувалася “шкідливість сепаратизму та часто ворожої психології і діяльності білоруського й українського народів”. Висувалося завдання “поєднати” росіян з цими “братніми групами народів” з метою “взаємного порозуміння та співпраці”. У той же час праві сили з-під стягу РНО-РСО не переставали виступати за припинення “розчленування російського народу”, а “креси всходні” (тобто східні окраїни Польщі) називали “креси російські”.

Ідеологічну платформу та розстановку сил у російському таборі на 30-ті роки значною мірою спроектував перший з'їзд організацій російської нацменшини в Польщі, що відбувся у Варшаві в червня 1931 р. Тут зібралися делегати від 75 російських організацій і виникло дві опозиційні групи (Пімонова та Серебрянникова зі старосинами), які мали різні погляди на питання щодо “лояльного” чи “більш опозиційного” ставлення до польського уряду. Проте вони фактично не мали розбіжностей у підходах до вирішення “національного питання”. Таким чином, у резолюції з'їзду, виходячи з проголошеної ідеї “панрусизму”, декларувалася ідентифікація понять “руські” та “російські”. У цьому відношенні російський політичний табір солідаризувався із проурядовою доктриною. В резолюціях констатувалося, що в польській мові “rusku” (фактично український) та “rosijski” (російський) є тотожними поняттями й означають єдину національність (тобто російську). У той же час форум дав “оригінальне” визначення національної самоідентифікації росіянина, за яким могла вважатися особа, що “сама відчувала” свою “російську приналежність”, “без огляду на місце проживання чи походження” [6. Za II kwartal 1931 R., s. 59-61].

На таких ідейних засадах загалом виступали численні громадські об'єднання росіян, покликані вирішувати різні суспільно значущі завдання. Серед них відзначимо такі інституції, як Товариство допомоги російським емігрантам, Російський комітет опіки над емігрантами, Російська організація молоді, Російське добродійне товариство, Союз російських літераторів і журналістів, Об'єднання російських студентських організацій, Російський кооперативний комітет та ін. Їх керівні органи знаходилися у Варшаві, а значна частина первинних осередків розгалуженої організаційної структури діяла Західній Україні, де основними центрами громадського життя росіян були Кременець, Луцьк, Володимир Волинський, Острог, Рівне, Дубно, Львів та інші міста. Для зміцнення “русского духу” та поширення своїх впливів російські організації намагалися повсюдно влаштовувати свята російської культури, театральні російськомовні вистави та інші культурно-освітні заходи. Серед селянства Волині їх члени виступали з лекціями, присвяченими актуальним суспільно-політичним і соціально-економічним проблемам. Утворений на початку 30-х років “Банк взаємного кредиту російських організацій” через свої філії у Львові та інших містах Західної України намагався охопити своєю комерційною діяльністю всю територію Польщі.

Крім цих, російських за характером, організацій у Галичині спостерігалось складне явище “переростання” старорусинських у “русинсько-російські” інституції, що насамперед проявилось в еволюції їх назв. Це стосується “Русского Сокола” (спочатку “Руського Сокола”) та Російського (Руського) ревізійного союзу у Львові. Поряд із “секцією російських студентів” при Російському добродійному комітеті у Львові “російсько-мосвофільську” молодь репрезентувало одна з найстарших інституцій — Товариство руських

(російських) студентів "Друг". Написаний його членами у досить тенденційному дусі збірник під назвою "Вешня воды" [1,с.196] засвідчив, що багато представників галицького москвофільства вже не вважали себе складовою "єдиного російського пня", як це було у довоєнний період, а вже просто представниками одного російського народу. На подібній платформі стояв місячник "Очаг", що з'явився в січні 1936 р. у Львові, а також близько десяти інших російськомовних видань, які в різний час виходили у міжвоєнній Польщі. Разом з тим найбільше москвофільське культурно-освітнє "Общество ім. М. Качковского", яке виникло ще 1874 р. і зберегло свої осередки в десятках галицьких сілах, здебільшого не підтримували ідей РНО.

Окремим складним і найважливішим аспектом розвитку російської нацменшини є комплекс проблем, пов'язаних із розвитком православної церкви, навколо якої сфокусувалися всі їхні прагнення та здобутки в суспільному житті. У нашому окремому дослідженні [4,с.120] показано, як москвофільська православна ієрархія на чолі з митрополитом Діонісієм, спираючись на російську еміграцію, спинила потужний національно-громадський рух за українізацію православної церкви в Польщі. З другого боку, вона надавала значну матеріальну підтримку російським політичним і ромаським об'єднанням. Таким чином відбувалося "перекачування" величезних коштів, які насамперед складало 1,4 млн. віруюче українське населення Волині на російські інституції, що бурхливо розвинулися на чужому етнічному ґрунті.

Обмежені рамки статті не дозволяють зробити широкий порівняльний аналіз становища росіян у Західній Україні в 20-30-х та 90-х роках ХХ ст. Але викладені положення, які передовсім стосуються їхнього місця в адміністративному апараті, а особливо проблем вживання української мови в офіційному спілкуванні та українізації православної церкви, настільки очевидні, що не потребують додаткових коментарів. З другого боку, треба визнати, що прагнення росіян до збереження своєї культурної самобутності не завжди зустрічає належне розуміння з боку українства.

Таким чином, стосутки між двома слов'янськими народами, що мають свої власні національні коріння та історичні традиції слід будувати враховуючи досвід минулого та сучасні інтереси українського державного розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вешня воды. Сборникъ статей посвященныхъ шестидесятилетию общества русскихъ студентовъ "Другъ" ("Академический Кружок") 1971-1931. - Львов, 1932. - 196 с.
2. Кубійович В. Наукові праці / За ред. проф. О. Шаблія. - Париж—Львів, 1996. - Т. 1. - 798 с.
3. Макарчук С. А. Етносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. - Львов: Вища школа, 1983. - 255 с.
4. Савчук Б. За українську церкву. (Національно-церковний рух на Волині у 20-30-ті роки ХХ ст.). - Лілея-НВ: Івано-Франківськ, 1997. - 120 с.
5. Druqi powszechny spis ludnosci z dnia 9. XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe ludnosc (Dane skrocone). - Warszawa, 1937.
6. Za II kwartal 1931 R.

Стаття надійшла до редакції 29.08. 2006 р.

Борис Савчук

Русские в Западной Украине: проблемы общественного развития в 20-30 годах ХХ века и современность

Аннотация: в статье рассматривается исторический процесс исследования национальных меньшин, в частности русских в разных регионах Украины.

Исследуются проблемы заселения русскими Восточной и Западной Украины.

Ключевые слова: русские, украинцы, поляки, Восточная Галичина, исторические традиции, украинское государственное развитие.

Boris Savchuk

Russians in Western Ukraine: problems of social development in the 20-30s of the 20th century and contemporaneity

Annotation: the article considers the history of research of national minorities, in particular, of the Russians, on different Ukrainian ethnical territories. The question of their settling in Eastern Ukraine and the social development of the Russians in Western Ukraine are discussed.

Key-words: the Russians, the Ukrainians, the Poles, Eastern Ukraine, principles, historical traditions, the Ukrainian state development.

Демонтаж імперії Рюриковичів і проблеми становлення національних державностей східнослов'янських народностей

Анотація: У статті подається проблема розвитку імперії Рюриковичів від засновника династії князя Рюрика, до епохи великого князя київського Ярослава Мудрого.

Основний акцент концентрується на проблемі бурхливого розвитку держави, та її колоній. Проводиться порівняльний аналіз джерел розвитку Візантійської імперії та молоді Київської імперії.

Ключові слова: держава, каган, імперія Рюриковичів, Україна-Русь, Київ.

Імперія Рюриковичів пережила чотири стадії своєї історії. Аж до Ярослава Мудрого - бурхлива розбудова держави, обростання; все віддаленішими і все менш економічно вигідними колоніями, перетворення її на об'єднання міні - і квазі державок на чолі з намісниками, вождами, жерцями, воєводами, купцями чи просто відвертими авантюристами. Для цього періоду характерне протистояння молоді імперії Києва старій імперії Константинополя, князі іменують себе імператорами титулом "каган", запозичивши його від тюрків. Саме цей період імперіотворення викликав найбільше уваги в істориків[3, с.23].

З середини XI ст. імперія Рюриковичів починає надломлюватися під власною вагою. Її фантастичні обшири стало неможливо контролювати з одного центру. По глибі поповзли тектонічні тріщини. Цей другий період давньоруської історії, позначений усобицями Ярославовичів і Всеслава Полоцького, яскраво відображено в "Повісті минулих літ", "Слові о полку Ігоревім", билинах - він хвилював уяву нащадків і багато десятиліть опісля. Третій період - тимчасової стабілізації імперії, стагнації, припадає на три покоління київських князів, що прагнули титулу царя - Всеволода, Мономаха, Мстислава Великого. Четвертий період - демонтаж імперії, формування на її руїнах національних держав (з 1132 р.). Тривав він досить довго порівняно з попередніми, його завершення змазане. Але розмежування України-Руси і Русі Заліської чітко видно з 1170-х років. Після того як Київ втратив Залісся, він не міг реально претендувати ні на Новгород, ні на Полоцьк. Лишалися ще князівства-лімітрофи (Смоленське, Рязанське), навколо яких і точилася боротьба між двома найбільшими уламками імперії Рюриковичів.

Як свідчить загальна теорія систем, будь-яка структура дві третини часу з визначеного їй життєвого ресурсу, розвивається на питомій її основі, а останню третину - трансформується. І справді від першого походу Аскольда на Візантію, яким Русь гучно заявила на міжнародній арені про своє народження як імперії, до смерті останнього "кагана" Ярослава Мудрого і початку усобиць між його синами і Всеславом минуло двісті літ, а від цих усобиць до горезвісного походу Андрія на Київ - одне століття. Таким чином, перші два століття літописної історії Київської Русі були часом розвитку імперії, а наступне - часом її перебудови в окремі національні держави на основі домінуючого етносу.

Період від 1169 це вже період самостійного розвитку України-Русі, сенс якого полягає у консолідації на етнотериторіальній основі. Далі відбувався пошук політичних механізмів для реалізації цього завдання, причому різні княжі роди пропонували різні підходи, що й зумовило драматизм тих подій. Правда, у перші десятиліття політична думка, а тим більше практика України-Русі ще билася в рамках старої імперської парадигми.

З точки зору сучасної української історії можна по-новому поглянути на події XII ст. - надто багато тут римується та напрошується до всебічного вівставлення. Проте фахових істориків вітчизняного зрілого середньовіччя до козацької доби в Україні, на жаль, можна полічити на пальцях, тому перед істориками зараз стоїть проблема, демаркування кордонів українського та російського етносів. Історики, не дивлячись на усі болючі аспекти проблеми, мусять той кордон провести на сучасному етапі розмежування держав[3, с.23]. Якщо нехтувати цим питанням, то ми знову скотимося на концепцію євроазійської держави з центром в Києві, яка мала великі колонії в минулому. Однак сьогодні ми повинні досягти "територіального усамітнення України", як усамітнення територіального та національного[1,с.2]. Тому сьогодні зовсім по іншому постає погляд національного. Україна-Русь- X-XI ст. була імперією з усіма вадами цього типу держави. У XII ст. вона поступово перетворюється на моноетнічну державу, звільняючись від колоній, які теж ставали на самостійний шлях розвитку. Ця перебудова носила дуже болісний характер, цілком співставимий з сучасним.

Незважаючи на такий драматизм і повчальність доби, історики мало цікавилися нею. Ще патріарх радянської історії Б. Греков жалівся, що "київський період" нашої історії у плані суспільному ми знаємо краще, ніж наступний за ним час роздробленого існування Русі[2,с.253]. Наступні півстоліття історичних студій по суті мало що змінили. Якщо іти не від апріорної історіософської схеми до конкретики, а навпаки - джерела до концепції, то тому, що відбувалося в Русі-Україні (та й в усій колишній імперії Рюриковичів), дуже мало пасує

ярлик роздроблення. Перехід від імперської метрополії до національної держави був не прямолінійним рухом (дроблення до рівня окремих феодальних помість, а потім – об'єднання), а складним процесом, в якому свідомо воля князів та їхнього оточення перепліталася з об'єктивними соціально-економічними векторами змін. Часто суб'єктивні й об'єктивні чинники були спрямовані одне проти одного, взаємогальмувалися. Такі княжіння лишалися у літописі доволі блідою змазаною картиною, а князі слабкими і ірраціональними, тобто, за термінологією самих літописців, надто “богобійками” (Ярополк II), або навіть “вохвами” (Всеволод Полоцький). Якщо б лідер максимально враховував та об'єктивно враховував тенденції, то йому вдалося б досягнути об'єктивних успіхів за короткі терміни, хоча великих симпатій він не набував - усі політичні суб'єкти, зв'язні вітром історії персофінікували свої життєві невдачі саме з цим князем. Всеволод II, для котрого всі літописці, а за ним й історики не шкодували чорної фарби, все ж міг переломити об'єктивну тенденцію і на більш-менш тривалий час змінити вектор розвитку, як це вчинив Андрій Боголюбський, спаливши Київ, або Роман Великий, змістивши політичний центр України-Русі до Галичини. Легко переконатися, що дії пов'язані не так з відцентровими, як з доцентровими процесами. Взагалі все XII ст. можна розуміти лише через діалектичний зв'язок відцентрових і доцентрових процесів, причому у випадку України-Русі мала місце втеча земель і міст від Києва імперського і їхнє об'єднання навколо того ж Києва, але вже як національного центру. Внутрішня еволюція столичної великокнязівської влади з тією ниткою, яка розплутує увесь клубок української історії XII ст.

Феодальний спосіб виробництва зовсім не штовхує суспільство до державно-територіальної роздробленості, він однаково вимагає як відцентрових так і доцентрових процесів, але зовсім не соціально-економічні чинники запускали ці механізми. Ці процеси, що проходили у суспільстві XII ст. ми споглядаємо в Україні і в XX ст. Як у XII ст. в XX ст. Україна виривається з імперських структур і намагається ступити на шлях національного державотворення. Період УРСР аналогічний з періодом правління Всеволода I - Святополка - Мономаха і його старших синів, коли теж було тимчасово призупинено розпад імперії, хоча підступно він продовжувався, тоді перерва тривала 56 літ (1083-1139), у XX ст. - 68 років (1922-1990). За першою павзою послідувало чимало десятиліть трансформацій, сповнених боротьби регіональних еліт. Після 1139 р. боротьба імперських і антиімперських тенденцій вступила у вирішальну стадію. Якщо спершу утвердження України-Русі відбувалося відносно швидко (за Всеволода II), то далі - жорстоке протистояння Із'яслава II й Юрія, потім міні - павза Ростислава і вирішальний перелом 1169 р. Відтак позиційна війна з зовнішніми силами і пошуки компромісів у внутрішньому житті (дуумвірат Святослава і Рюрика). Після вичерпання цих компромісів - час могутньої (але передчасно перерваної) централізаторської діяльності Романа. Одже маємо такі фази:

- 1) перші успіхи на новому шляху, ейфорія - 7 років (1139-1146);
- 2) вирішальна боротьба, коли протистояння старих і нових тенденцій найбільш небезпечно - 12 років (1146-1158);
- 3) відновлення сил - 11 років (1158-1169);
- 4) стабілізація ситуації - 25 років (1169 - 1194);
- 5) модернізація державно-політичної системи - з 1194 р.

Співвідношення між тривалостями чотирьох завершених фаз - 1:2:2:4. Тут відчувається певна пропорційність, але ряд надто короткий для підведення змістовних висновків. Правда, найпростіші з них напрошуються самі собою. Процес носить чітко виражений коливальний характер, фази суспільної активності і спокою змінюють одна одну, при чому кожна наступна активна триваліша від попередньої активної, отже, є менш інтенсивною. Наступна фаза спокою теж є довшою від попередньої спокійної фази. Одже у ній суспільство накопичує більше енергії для подальшої активності. Врешті-решт рівень суспільної напруги під час суміжної активної та пасивної фаз мав би зрівнятися. Чи не в цьому є причина припинення літописання і взагалі брак джерел на зламі епох “галицької” [3, с.23] ” волинської” та “литовської” епох української історії? Як висловився М. Гоголь, “історія перетворилася на географію”. Такий стан [3, с.23] означав, що народність остаточно сформувалася і далі живе у спокійному режимі, розвивається на власній основі., аж доки етнос не дійде до формування народності вже нації (козацько-гетьманська доба) [2, с.253].

Одже, такі форми існування українського етносу “народність і нація” почали становлення у політичних організаціях імперського типу - так званій Київській Русі і Речі Посполитій [1, с.2] і досягли логічного розвитку вже у постімперських структурах (дуже аморфне Велике князівство Литовське, Руське і Жимайтійське (СРСР-СНД) [3, с.23].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Гордієнко.В. Чи доростуть історики України до... історії України. За вільну Україну. 1988.16 травня.
- 2.Греков.Б.Я. Киевская Русь. М. ГУПИ, 1949.
- 3.Петрук.В.Країна Великочудія.Дукля 1997, №6.

Стаття надійшла до редакції 21.09. 2006 р.

**Демонтаж империи Рюриковичей и проблемы становления национальных государств
восточнославянских народностей**

Аннотация: В статье рассматривается проблема исторического развития империи рюриковичей от основателя князя Рюрика до эпохи великого князя киевского Ярослава Мудрого.

Основной акцент концентрируется на проблеме рахвития государства и его колоний в контексте сравнительного анализа источников развития Византийской империи и молодой Киевской империи.

Ключові слова: государство, каган, империя Рюриковичев, Украина-Русь, Киев.

Sergiy Fedaka

**The dismantling of the Riurykovych empire and the problems of establishment of the Eastern Slavs' national
states**

Annotation: the article provides the problem of development of the Riurykovych empire from the founder of this dynasty prince Riuryk to the epoch of the grand duke of Kyiv Yaroslav Mudryi. The main emphasis is given to the problem of the active state development and its colonies. The contrastive analysis of the sources of development of Byzantine Empire and young Kyivan Rus' is made.

Key-words: state, kagan, the Riurykovych empire, Ukraine- Rus', Kyiv.

Мовні та історико – лінгвістичні дослідження етно-назв - Галич, Галичина.

Анотація: У статті з'ясовується мовне та історико-лінгвістичне дослідження етно-назв Галич, Галичина.

Основний акцент концентрується на з'ясуванні ролі кельтського конгломерату галатів, та кельтських мов у взаємовідносинах з слов'янськими, та формуванні термінів Галич, Галичина, приводяться паралелі кельсько-слов'янського мовного та історично-лінгвістичного взаємовпливу.

Ключові слова: Галич, Галичина, кельти, Карпати, Дністер Подністров'я, кельтська мова, праслов'янська мова.

Більшість філологів, лінгвістів та істориків мови в XIX та XX століттях вважали, що етноназви Галич, Галичина, з філологічної точки зору розвивалися на території Українських Карпат, Прикарпаття та Подністров'я внаслідок експансії в цей регіон в IV-III століттях кельтів, що підтримується в XXI столітті і автором дослідження Мовні та історико – лінгвістичні дослідження етно-назв- Галич, Галичина[15,с.115-116].

Однак в радянський час, майже на протязі всього XX століття ці наукові дослідження та висновки філологічної, лінгвістичної та історичної науки було піддані сумніву і замінено суто слов'янською мовною концепцією розвитку етно-назв Гшалич, Галичина[6,с.15-27].

Проаналізуємо цю проблему через призму з'ясування її філологами, лінгвістами та істориками мови. Так філолог та історик В.І.Григорович в XIX столітті наголошував, що кельти і слов'яни, проживаючи довгі віки у сусідстві, перейняли один у одного мовні і етнічні назви, що може говорити про їх древнє спільне минуле на території Галичини[4,с.26-64,с.132-185].

Досить обґрунтовану мовну та водночас лінгвістичну теорію кельто-слов'янських відносин розвинув на початку XX століття російський філолог О.О. Шахматов. На його думку в праслав'янській мові регіонів Прикарпаття та Подністров'я є дуже багато лексичних термінів, які перейняті у кельтів. О.О. Шахматов з цього приводу писав: "Слов'яни, маючи свою матеріальну культуру, політичний лад і військову організацію перейняли від кельтів більш вищій соціально-політичний ступінь їх розвитку. Виясняючи по матеріалах топоніміки сліди кельтських поселень, він прийшов до висновку, що слов'яни і кельти безпосередньо контактували між собою. Кельти у Повісленні та Прикарпатті, на його думку, були відомі як "венеди"[22, s.51-59].

На сьогоднішньому етапі мовного та лінгвістичного вивчення стародавньої історії Галичини у контексті кельто-слов'янських відносин цікаві мовні паралелі етнічного розвитку кельтів і слов'ян приводить визначний російський мовознавець О.М. Трубачев. Згідно з положень його обґрунтованої концепції, яка базується в основному на етимологічному і ономастичному матеріалі і захоплює елементи культури, дослідник прийшов до висновку, що стародавній регіон мовного формування слов'ян це територія Галичини, де мовні елементи побуту і культури говорять про їх зв'язок з етно-культурою кельтів. Широка міграція кельтів у східному напрямку, зокрема в Галичину, сформувала кельто-слов'янські старожитності. Цей процес проходив, на думку дослідника, у IV-III ст. до н.е.[13,с.97-99,с.100-102,с.223-234].

Як засвідчують філологічні та історичні джерела, в середині I тис. до н.е. для слов'ян, як і для інших племен, що проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникли "вольки-тектосаги"[19,с.43-44]. Вийшовши із Галлії і рухаючися на схід, кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в латенський час, тобто у VII ст. до н.е. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї - Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник мовний симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачев, і почався мовний етнічний, культурний, економічний і політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами [13,с.97-99,с.100-102,с.223-234].

Очевидно, слов'яни змушені були під натиском кельтів відступати з Подунав'я на північ в область Вісли, Дністра, Прута і розселятися по усьому регіону Карпат. У Карпатському регіоні дослідники відмічають найтісніше мовне проникнення кельтів у слов'янське середовище, що пояснюється перейняття слов'янами кельтських металургійних термінів, що також відчутно у топонімії. Топоніміка Українського Прикарпаття та Подністров'я у перших століттях н.е. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів [7,с.31-34].

Слід відмітити також, що дослідник А.Спіцин віднайшов присутність латенської культури, представниками якої були кельти, в Немирівському городищі на Поділлі. Такий кельто-слов'янський симбіоз підтверджується і свідченнями грецького вченого Ефора, який називав у IV ст. до н.е. кельтів сусідами скіфів, під якими А.Спіцин розумів слов'ян[11,с.160-161,с.164-166]. О.М. Трубачев вважав, що наявність древнього мовного впливу кельтів на розвиток стародавнього населення Галичини видно із поширених стародавніх

географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським, місто Галич, що означає племінну назву Галатів і ряд других назв, які на нашу думку, поки що реконструйовані гіпотетично. Присутність кельтів, очевидно, формувала на території Прикарпаття саму назву політичного об'єднання Галатів – Галичину, а також культурний і мовний кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.Н.Трубачева, збагатив слов'ян металургійною, сільсько-господарською і політичною термінологією, зокрема словами: коні, коньк, коняз, князь, які дослідник вважає є кельтськими[13,с.97-99,с.43-45, с.100-102,с.223-234].

Могутній симбіоз кельто-слов'янського етносу залишив свої сліди і у слов'янській мові населення Галичинни, як наголошував О.О. Шахматов: ” у кельтів слов'яни перейняли і політичні терміни, зокрема Галич, Галичина, назви місцевостей, гір, річок, а також ключові слова, які пов'язуються з громадськими, військовими і господарськими функціями слов'янського суспільства[22, s.51-59].

Основні положення мовної концепції О.О. Шахматова стосовно слов'яно-кельтської лексичної спільності підтримав Ю.Покорний, який відмітив цілий ряд кельто-слов'янських лексичних утотожнень, а також провів граматичні паралелі між староірландськими і слов'янськими мовами[21, s.134-146].

Польський мовознавець Т. Лер-Сплавінський пояснював мовний вплив кельтів на слов'ян фонетичними особливостями, які кристалізували слов'янські мови[18, s.123-167].

Із цих досліджень можна робити висновок, що у праслав'янській мові є дійсно багато слів, що добре етимологізуються на основі кельтської мови. Значний перелік таких лисем привів Ю.Покорний, його доповнив К.Треймер, який вірно рахував, що праслав'янами у кельтів було перейнято не менше 40 ключових слів, які стали повсякденними у слов'янській мові вжитку. Вони стосуються соціальної, ботанічної і сільсько-господарської термінології, а також уособлюють області матеріальної культури[23 s.32-34].

Очевидно, що при більш ретельнішому дослідженні, таких слів може у майбутньому виявитися набагато більше не можна не згодитися з С.Б. Берштейном, який вважав, що кельтський вплив на праслов'ян, судячи по великій кількості лексичних тотожностей, був дуже глибоким і взаємопроникливішим ніж нам здавалося до цього часу[1,с.94-95].

Суттєвим є і мовне дослідження О.М. Трубачева, який вважає, що у кельтів як і у слов'ян є багато спільних річкових етнонімів. У кельтів, на думку дослідника, етнонімія двослівна, що зближує її з слов'янською етнонімією, при цьому слід зауважити тотожність префіксальних і суфіксальних моделей. У кельтів, як і у слов'ян є спільний етнонім для всієї сукупності кельтських племен. Аналізовані О.М. Трубачевим етноніми являються тотожними у обох етносів, що може говорити про глибокий мовний взаємовплив між слов'янами і кельтами у минулому[14,с.54-60]. Праслов'янська мова, зауважує дослідник, дуже збагатилася кельтською лексикою, що може говорити про те, що мовний взаємовплив носив і культурний характер, процес якого слід досліджувати.

Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через аналіз археологічних і топонімічних джерел, які засвідчують про існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Уже давно вченими зауважено, що на окраїнах великої території розселення кельтів - галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язуються з самоназвами гальських племен. Терміни: Гель, Гелія - Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція - Галісія в півд-зах. Іспанії, Галатія - держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на нижньому Дунаї і накінець Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галич. Можна припустити, наголошував А.Д. Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. н.е. окраїнною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до н.е.-III ст. н.е. безумовно кельтські[7,с.31-35].

Івано-Фанківський В.В.Грабовецький вважає, що назва Галич походить від грецького слова “гальс”, що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися склади солі, що дало можливість внаслідок торгівлі стати і самому місту Галичу. На його думку, Галич як місто, існував уже у IX ст. на землі племінного об'єднання хорватів[3,с.10].

Гіпотеза була би вірною, якщо б не ряд інших топографічних поселень з назвою Галич, Галичина, розташованих у областях Прикарпаття, Подністров'я та у Карпатських горах, де зовсім не має покладів солі[8,с.202-208,с.298-299,с.302-307].

Однак, повернемося до проживання кельтів у Галичині і нижньому Подністров'ї, коли галати із Подністров'я-Галичини прийшли у Подунав'я разом з союзними скірами. Цілком вірогідно припускати, що кельти із Подунав'я могли теж робити військові напади на Причорномор'я, оскільки Карпати теж були заселені кельто-слов'янським і кельто-фракійським етносом, який міг надавати для цих військових походів допомогу. На нашу думку, цей регіон, очевидно, був теж включений у сферу впливу державного формування скіфів-галатів Подністров'я[20,s.8-9]. Власне, тут на території на схід від Карпат кельти дуже швидко почали поширювати свої топоніми, гідроніми, етно-назви. Очевидно, слов'яни Карпат і Дністра переймали самоназви кельтів, які зберегли пам'ять про кельтів Галатів у назві міста Галич, назві Галичина, яка на нашу думку походить від державного формування кельтів Галатії (Галичини) в Малій Азії. Питання виникає само собою звідкіля походить ім'я міста Галич, що дало назву Галицькій державі і етно-назві галичан. Галицький історик XIX ст.

Омелян Партицький вважав, що від галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони і є засновниками у II ст. до н.е. Галича над Дністром, він і став, на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною та мовною доміантою кельто-слов'янської етнокультури Прикарпаття, Карпат та Подністров'я. Найдавніша згадка про Галич відноситься до III ст. н.е., згідно з свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська, наголошує Йордан зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ауґа, тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки углової наголошував дослідник [8, с.202-208, с.298-299, с.302-307]. Чеський дослідник П.Шафарик [16, с.206-208, с.402-406], та польський І.Лелевель утотожнювали Галтіс Йордана з Галичем над рукою Луквою вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свідчення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром [17, s.116-142, s.158-184]. Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, що відомий по свідченню Йордана під 246 р. був заснований кельтами. Доказуючи, що кельти у цей час проживали у Подністров'ї він наголошував, що Галич самоназвою означає племінну назву кельтів галатів, які залишили у пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: Галич, Галиція. Галич у Подністров'ї у перших ст. н.е., на думку дослідника, був один із великих торгових городищ, що був закладений кельтами-галатами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути окрім центру торгового і центром політичним [5, с.23-29].

Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича Карпато-горці гуцули і бойки, яким належить і місто Галич склали в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків лемків і гуцулів, на на дольмени кельтів у культурі горців слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури наголошував А.Петрушевич у галицьких горців мали місце, та з проміжком часу вони кристалізувались у суто слов'янські [9, с.30-31, с.78-79].

Російський дослідник Ф.Браун наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору з якої бере свій початок Дністер. Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини - Галич, Великий Галич, в Рудних горах Галіч, в Нюградському комітаті - Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно якої ім'я Галича означає, як області багатой сіллю, тому і склони Лісистих Карпат зв'язують цю назву з словами гальс-сіль-загально індо-європейським означенням солі. Гіпотеза ця можлива фонетично лиш у тому випадку, якщо ми приймем за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(г): halion, holen - так як і у мові Карпатських галатів. Можна допускати карпато (слов'янсько) - кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові означає як Галич. Очевидно, основні будівники міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільність [2, с.165-166, с.168, с.240-244].

Характерно, що Галич в Рудних горах, Гала-гора в Польщі в області Татранських гір можуть говорити про кельто-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява, а у кельтській hel, hal, що утотожнюється у індо-європейському корені hel, hollen, hal і існують у слов'янських мовах, де існують такі ключові слова, як галява, галявина. Цілковито можливо, наголошує з цього приводу О.М.Трубачев, що слов'яно кельтські етно-мовні зв'язки були дуже давні, що зафіксовано у етнонімах Галичина - Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дністрі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сивому минулому проживали спільно кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж склали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру. Із вище приведених фактів, можна наголосити, що етно-назва Галичана - лише слов'янізована етно-назва кельтських старожитностей і усі городища давньої Галичини у своїй основі були кельтські, що засвідчується картою К.Птолемея та висновками лінгвістів. Можливо, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській мовній основі. Руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про Галичан Яфетового коліна, ставлячи їх між Руссю і Волохами, що утотожнюється вченими із територією Галичини [13, с. 4-9, 24-25, с.168-179].

По сукупності джерел цілком реально можна наголошувати, що слов'яни-хорвати проживали спільно у Карпатах і Подністров'ї з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів. Ряд дослідників припускає, що бастарни - це пізніші слов'яни хорвати [7, с.31-39].

Характерно, зауважує Б.О.Тимошук, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича. Найстародавніші місцевості на середньому Дністрі, тут же стародавнє городище з іменем Галиця, у Чернівецькій обл. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етнонімів Галич - Галиця вважає дослідник розміщуються і тягнуться від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі, що дозволяє припускати про існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавів [12, с.26-27].

Дослідник В. Парван, проаналізувавши матеріал латенської культури Карпат і Подністров'я, прийшов до висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і

Поділля, де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії. До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, що були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян, залишаючи свої топонімічні, географічні, політичні мовні джерела, які повинні вивчатися лінгвістичною наукою[10,с.72-79].

Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. н.е. говорять, що серед поселень відкритих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами мають безумовно кельтську назву: Каррадунон, далі по Дністру іде Галич, у середній течії Дністра Кам'янець, далі Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї. Усі назви, наголошував Ф.Браун, на Дністрі відмічені Птолемеєм, носять явно кельтські самоназви, або прочитуються за допомогою кельтської мови[2,с.165-166,с.168,с.240-244].

Птолемей в областях з кельтським населенням розміщує поселення на Подністров'ї, які мають кельтські назви - Ерактон, а назва двох других поселень Каррадунон, Кліпедава теж можна пояснити тільки з приміненням кельтської мови. Усе це переконливо доводить, що на території Галичини в II ст. до н.е.-II ст. н.е. проживало кельтське населення, що видно не тільки по характеру і рівню матеріальної культури, але й по мовній основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, Птолемей розміщує народ з явно кельтським іменем "тевриски". Важно відмітити, що на території Галичини античні джерела малюють нам картину неперервного розвитку кельто-слов'янських мовних старожитностей, які починають розвиватися, на думку дослідників, починаючи з III ст. до н.е.[7,с.31-39].

Сучасна гідронімія Галичини добре проаналізована у працях О.М.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто розділені на обширних просторах на північний схід і схід від Галичини[13,с. 42-43, с.4-9, 24-25,168-169, 276-282].

А.Д. Мачинський проаналізувавши всі наявні історико-лінгвістичні джерела наголошує, що ядро цього топонімічного пласту знаходиться на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятники, які належать кельтам чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра, а тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру у місцевого слов'янського населення[7,с.31-45].

Характерно, зауважує О.Н.Трубачев, що на території Галичини поряд з кельтськими відмічено значний пласт старослов'янських гідронімів[13,с.42-43], які належать кельтам і перейняті слов'янами чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра, а тобто регіону сучасної Галичини[7,с.45].

Можна прийти до висновку, що такий збіг обставин не випадковий і що могутній пласт західно-балканських гідронімів у Галичині слід пов'язувати із проникненням у даний регіон у II ст. до н.е. кельтського населення. Поширення окремих гідронімів та топонімів, мовних лексик далі на північний схід може бути зв'язано з тим, що частина населення, що залишила зарубицьку культуру Придністров'я проникла у басейн Дніпра з більш західних областей, де вона знаходила у тісних контактах з кельтським світом, що принесло з собою перейняту у кельтів топоніміку, можливо, що між князями кельтського етносу і князями місцевого слов'янського населення пройшло глибоке етно-проникнення, яке кристалізувало етнос бастарнів, що можна пояснити свідченнями джерела Протогена ольвійського, який відмічає союз скірів (слов'ян) і пришельців кельтів[13,с.42-43].

У висновок нашого мовного та історико-лінгвістичного дослідження наголосимо, що усі проаналізовані гідроніми, топоніми, які пов'язуються з етно-назвою Галич, Галичина, говорять вони належать кельтському етносу, в подальшому змішаному кельтсько - слов'янському етносу, і внаслідок розчинення кельтської меншості в слов'янській більшості та кристалізації суто слов'янських старожитностей ці еноніми, гідроніми, топоніми стають на території Галичини в III-IV ст. н.е. слов'янськими [13,с. 42-43, с.4-9, 24-25,168-169, 276-282,].

Власне тут на території Галичини, наголошував А.Д. Мачинський, проходила мовна та культурна інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прослідковується філологами та лінгвістами у протослов'янській мові[7,с.45], і що потребує, щодо з'ясування етно - назв Галич, Галичина подальшо мовного та історико-лінгвістичного дослідження.

Список використаних джерел та літератури :

1. Берштейн С.Б.Очерки сравнительной грамматики славянских языков. М.1961.
- 2.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб.1899.
3. Грабовецький В.В.Галич.Львів.1964.
- 4.В.И.Григорович.Славянские древности. Варшава.1868.
5. Земенський Т. Стародавній Галич у Подністров'ї. Відень 1878.
6. Ідзьо В.С. Кельтська цивілізація на території України.Львів.2002.

7. Мачинский А.Д. Кельты на землях к востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М.1974.
8. Партицкий О. Старинна історія Галичини. Львів. 1894.
9. Петрушевич А.С. Сборник издаваемый Галицко-русской матрицей. Львов. 1885, вып. 1, 2.
10. Петрушевич А. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов 1887.
11. Спицын А. Скифы и Гальштатт. // Сборник археологических статей, поднесённых А.А. Бобринскому. Спб. 1911.
12. Тимошук Б.О. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975.
13. Трубачев О.Н. Етногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991.
14. Трубачев О.Н. Ранние славянские этнонимы-свидетели миграции славян. // Вопросы языкознания. №6.
15. Филип Я. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961.
16. Шафарик П.И. Славянские древности. М. 1848, т. I, кн. 1.
17. Lelewel I. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853,
18. Ler-Splawinski T. Kilka inego stosinkach jezykowych celtycko-praslowianskich // Rocznik stawistyczny. T. XIII. Cz. 1. 1956.
19. Krahe H. Sprache und Vorzeit. Heidelberg, 1954.
20. Parvan V. Dacia. Cambridge. 1928.
21. Pokorny J. Zier Vrgeschichte der Kelten und illyrier. Halle. 1938.
22. Schachmatov A.A. Zi altesten slavisch-keltischen Bezietingen // Archiv fir slavische Philologie. Berlin, 1912. Bd. XXXIII.
23. Treimer. Ethnognose des Slawen. Wien. 1954.

Стаття надійшла до редакції 17.01. 2007 р.

Виктор Идзьо

Языковые и историко –лингвистические исследования этно названий Галич, Галичина

Аннотация: У статье изучается языковое и историко-лингвистические проблемы этноназв Галич, Галичина.

Основной акцент концентрируется на исследовании роли кельтского конгломерата-галатов, и кельтских языков в взаимоотношении со славянами в процессе формирования этноназваний Галич, Галичина в контексте исторического, языкового взаимодействия.

Ключевые слова: Галич, Галичина, кельты, Карпаты, Днестр, Поднестровье, кельтский язык, праславянский язык.

Idzo Viktor

Linguistic and historical – linguistic research in the names Galych, Galychyna

Annotation: Linguistic and historical – linguistic research in the names Galych, Galychyna

Key-words: Galych, Galychyna/

Питання світогляду П.Куліша – художника слова

Анотація: Характеризуючи світогляд Куліша – його пошуки та ідейні прозріння на ниві української літератури II пол. XIX ст., маємо передусім оглядати все те добре, непересічне, нетлінне, що він створив в ім'я України. Суперечливість же Кулішевих поглядів, як нам здається, полягала не в них самих, а в самій психології сприйняття його творчості читачем. Та з плином часу вагання й коливання Куліша втрачають свою гостроту, зате справжні науково-художні цінності, залишені ним в спадок народу, стають виразнішими.

Ключові слова: світогляд, українська мова, народний дух, філософія, духовність, Україна, народ, ідея.

Щоб мати цілісне уявлення про письменника як людину і як творчу особистість, треба розглянути питання світогляду художника слова. Пантелеймон Олександрович Куліш (1819 – 1897) — один із найскладніших, винятково суперечливих постатей в українській літературі.

Вроджені нахили, виховання та освіта сформували багатогранну Кулішеву натуру. Творчо обдарований його індивід постійно знаходився у пошуках та вів, за твердженням сучасних науковців Петра та Тараса Кононенків, «непереборну боротьбу» в своєму «власному світі: між серцем та інтелектом, між принциповими переконаннями й емоційними рефлексіями» [5, с. 12]. Це позначалося у його ставленні до всього, незалежно від значимості предмета, який він розглядав.

Певні проблеми творчості П.Куліша з точки зору сучасності досліджували Болтівець С. («Психологічні особливості вивчення поезії Пантелеймона Куліша»), Дмитренко М. («Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми»), Жулинський М. («Із забуття в безсмертя»), Кононенко П. та Кононенко Т. («Могутній талант»), Нахлік Є. («Просвітительські ідеї в художньо-історичній концепції П.Куліша»), Шерех Ю. («Третя сторожа»), також конференція, присвячена 180-річчю від дня народження П.Куліша: «Творчі та ідейні шукання П.О.Куліша в контексті сьогодення» та ін.

Аналізуючи творчість Куліша, зважаючи на загально визнану суперечливість його світоглядних позицій, можемо відзначити наявність єдиного стрижня, навколо якого обертається вся Кулішева творчість, – це філософія серця. Про це говорить і Д. Чижевський. Щодо самого Куліша, то він свої філософські погляди, які виражають насамперед питання культурно-історичного буття народу і буття людини, назвав хутірською філософією.

Людина енциклопедичних знань, Куліш захоплював своїх сучасників плодотворністю науково-художніх змагань і водночас драгував частими змінами своїх поглядів, оцінок, політичних платформ, зумовлених хіба що запальним і мінливим характером. Наприклад професор М. Сумцов писав про нього як про людину, яка щохвилини «мала особливий портрет і особливий духовний облік. Ніби калейдоскоп, він змінювався під найменшим подихом життя» [23, с. 7].

Його різкість, нищівні літературно-критичні оцінки бездарних, а іноді й талановитих, загально визнаних творів (І.Котляревського, М.Гоголя) викликали таку ж неоднозначну, суперечливу реакцію. Часто наголошуючи на помилках, вадах характеру автора «Чорної ради», критики ніби зводили власні рахунки. Але ця критика тільки доводила, що Куліш, як особистість і творча людина, відбувся, і його думка почута. Відомо, що не помиляється тільки той, хто нічого не робить. Натомість митець робив багато, широко й натхненно. З його поглядами можна було погоджуватися, заперечувати їх, але неможливо було ігнорувати. На нього іноді сипалися звинувачення від людей, які за свого життя не зробили й сотої долі того, що зробив Куліш. Щира, горда й правдолюбна його натура реагувала на ті випадки збільшенням «різкості й чудацтва його відповідей» [19, с. 5].

Прагнення вивчати народну творчість привело Куліша до Київського університету, де він, маючи два зошити записаних пісень, знайомиться з Максимовичем. Знавець фольклору, невтомний працівник на його ниві, прихильник ідеї єднання слов'янських народів і їхніх культур, Максимович мав неабиякий вплив у формуванні літературно-естетичних поглядів свого студента. Він став першим натхненником і вченим-консультантом у фольклорно-етнографічній діяльності Куліша.

У 1839 році університет відвідав міністр освіти граф Уваров та запропонував ректору не допускати до науки людей «податных сословий», які поширюють «неспокойствие, безнравственность и неуважение к власти». Куліш якраз і належав до такого „сословия”, бо батько, нащадок козацької старшини, не зміг узаконити дворянство. Тогочасні Чернігівські власті не захотіли розшукати його документи. Кулішу довелося залишити університет та вчителювати в Луцьку, Рівному, Києві. Педагогічну роботу він поєднує із науковою, багато їздить по Україні, щоб глибше пізнати людей і світ. В «Записках о Южной Руси» Куліш визнавав, що його подорожі селами України не мали нічого спільного з педагогічною роботою. Радше це було збирання різноманітного етнографічного матеріалу, який пізніше став незамінним джерелом для його наукових та

літературних праць. Йому «треба було бачити постановку сільського життя на театрі природи», тому що їм керувала «чиста любов до людини в її простому сільському житті» [8, с. 234]. — писав він в «Записках...».

Студіюючи життя народу, його історію та поетичну творчість, Куліш паралельно публікує в альманасі Максимовича «Киевлянин» за 1840 рік «Малороссийские рассказы». Оповідання «Огненный змей» (1841) він назвав «Повестью из народных преданий». Назва цілком відповідала змістові твору, який складався із народних переказів, легенд, вставних епізодів тощо. Те, що Куліш розпочав свою літературну діяльність у душі народної фантастики, пояснюється не тільки впливом фольклору, а й даниною тодішнім художнім смакам романтиків — прихильників німецької натурфілософії.

У 1842 році Куліш учителює в Луцьку. Там він збагатився численними науковими знаннями. М. Чалий згадував: «Велика училищна бібліотека досить відчутно сприяла розширенню розумового кругозору Куліша і дала йому можливість заповнити прогалини незакінченої освіти. У бібліотеці між іншими знаходилося повне зібрання романів Вальтера Скотта французькою мовою... Як наслідок його роману «Карл Сміливий» тоді ж почав писати свій власний — «Михайло Чарнышенко» [25, с. 8]. Через рік роман був надрукований під назвою «Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад». Твір засвідчує велику любов автора до Батьківщини, захоплення історією рідного краю, вболівання за долю народу. Тоді ж, закоханий в Гомера, він виношує задум написати українську «Іліаду» на основі історичних дум. З цією метою він ходить по селам, сподіваючись зібрати необхідні матеріали, але його задум щодо «Іліади» терпить невдачу — необхідних пісень він знайшов вкрай мало. Тоді він звертається до народних дум, розкладає їх у «хронологічному порядку, а прогалини» [2, с. 5 — 6]. заповнює власними творами. Так з'явилася поема «Україна» (1843).

Копітка робота над поемою сприяла формуванню поглядів Куліша на історію й сутність народу, але найяскравіше вони виявилися в його романі «Чорна рада», задуманому відразу після «України». Задум цей був не випадковим. «Натуральна школа», представлена І. Тургенєвим, І. Гончаровим, Л. Толстим, Ф. Достоевським, у 40 — 50-х рр. досягає найвищого розквіту. Українська тема стала найбільш популярною в 20 — 30-х рр., особливо в історичній епопеї М. Гоголя «Тарас Бульба»; М. Костомаров пише українську легенду «Сорок літ»; Т. Шевченко геніально інтерпретує історичну тему в «Гайдамаках».

Зростання протесту народних мас проти соціального та національного гніту наштовхнуло українських письменників, зокрема й Куліша, на пошуки певного ідейного ґрунту в героїчній історії України. До його послуг була величезна кількість історичних джерел та фольклорних матеріалів. Куліш із головою поринає в історичні студії: видає «Літопис Самовидця», розшукує літописи Грабянки, Єрлича, Максима Плиски; готує «Историю малорусских фамилий»; рецензує історичну повість Миколи Семантовського «Кочубей, генеральний судья». «Самотнє життя і пильне та довге читання таких письменників, як Гомер, Данте, Шекспір, разом з вистудіюванням історії народної поезії своєї вітчизни, — писав він Юзефовичу в грудні 1845 року, — поставили мене так сильно на ноги, що мене не може потягнути за собою скажений потік краєщини і інших літературних партій».

Справді, Куліш почував себе таким твердим і сильним, що не побоявся гострої полеміки на сторінках «Московитянина» з О. Сенковським з приводу нападок того на «Историю Малой России» М. Маркевича. Не заглиблюючись у достоїнства та прорахунки праці Маркевича, Куліш обурюється на Сенковського, на його думку про применшення слави українського народу, який виборював свою свободу в постійній боротьбі з Річчю Посполитою, татарвою та Туреччиною.

У 40—50-х рр. він захоплювався Шевченком, сприяв надрукуванню його творів, високо цінував їх у статтях, вносив часом слушні корективи, давав об'єктивні зауваження та поради. Але ставлення Куліша до Шевченка було суперечливим. Так, 25 липня 1846 року він писав Т. Шевченкові: «Перечитуючи декілька разів тут у Петербурзі Вашого «Кобзаря» і «Гайдамаків», я від душі захоплювався ними і багато уривків вивчив напам'ять, але в той же час спостеріг відчутніше, ніж раніше, і їх недоліки. Одні із Ваших недоліків — результат Вашої безтурботності, неохайності, лінивства або чогось подібного; інші від того, що ви надто багато покладаєтесь на природжені Ваші сили і мало намагались узгодити їх з мистецтвом, яке само по собі нище, але в єднанні з таким талантом, яким Бог обдарував Вас, могло би творити дива, дивовижніші тих, які воно творило в єднанні з талантом Пушкіна.

Ваші твори належать не тільки нашому часові, вони належать всій Україні і будуть говорити за неї вічно» [18, с. 55].

А пізніше, одержимий почуттям Сальєрі, Куліш називав Шевченкову музу «п'яною», Шевченка — «неуком». За рік до смерті (1896) він знову визнає у Шевченкові «дух великий, хоч науково необізнаний».

Про Кулішеві крайнощі відгукнувся й І. Франко: «Для історика власне та хиткість Кулішева, ота пристрасть, оте вічне шукання якихось нових ідеалів, нових богів і нової віри лишилось характерним і навіть симпатичним об'явом його великого, хоч не дуже до духу. Йому не дано було гармонії, але він ніколи не міг успокоїтися на дисгармонії і пристрасно шукав того, чого не міг досягнути. Хто зна, чи й не се було джерелом його зазвисті, а далі й ненависті до Шевченка, що «неосвіченому», невченому поетові майже без труду і без зусилля, самі собою давалися такі речі, такі образи й ідеї, яких учений Куліш, узброєний розумом, не міг опанувати» [24, с. 166].

Звичайно, між Шевченком та Кулішем не було й не могло бути єдності у поглядах. Проте однакова ненависть до царизму та кріпацтва, бажання підняти свідомість й освіту народних мас, ідея єднання слов'ян, безмежна любов до рідної України, її поневоленого народу — ось головне, що об'єднувало обох письменників на ниві суспільно-політичної діяльності та засвідчувало прогресивні позиції Куліша.

Дотримуючись поміркованих поглядів, Куліш вважав пропаганду ідеї єднання слов'янських народів першочерговим завданням. На відміну від Шевченка, він відстоював мирний шлях реалізації цих ідей, що тоді, в умовах миколаївської реакції, було прогресивним та мало непересічне суспільно-політичне значення. Очевидно, й членом Кирило-Мефодіївського товариства Куліш став лише тому, що одним з його завдань було «розповсюдження ідей слов'янської взаємності як шляхами виховання, так і шляхами літературними» [1, с. 196].

Роль і місце Куліша в Кирило-Мефодіївському товаристві ще не досліджена. Архівні матеріали, у тому числі документація III відділу царської канцелярії «Про українсько-слов'янське товариство», спогади його членів, автобіографічні, літературні й епістолярні матеріали, по-перше, досить суперечливі; по-друге, заперечують сам факт причетності його до цього товариства.

Заарештували Куліша 1847 року по дорозі до Варшави, куди він був відряджений Петербурзькою Академією наук для вивчення слов'янознавства. Участь Куліша, як і Шевченка, у Кирило-Мефодіївському братстві не була доведена слідством. На наш погляд, він був причетний до формування духовної атмосфери гуртка київської молоді. Про це свідчать і конфісковані під час арешту його твори: „Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад”, поема „Україна”, „Книга о ділах народу українського і славного Війська козацького Запорозького” та „Повесть об украинском народе”, бо в них царські слідчі знайшли недвозначний натяк на українську ідею.

Згідно із вироком Куліш був висланий в Тулу з заборонаю друкувати свої твори. У засланні він намагається заслужити довіря уряду й таким чином добитися зняття заборони. З цією метою пише вірнопідданського листа Дубельту, в якому зазначав, що «хотів би показати всім, що мій ідеал, можливий на землі справедливості, розсудливості і практичної любові, полягає в російському урядові...» [21, с. 1].

На підтвердження зміни своїх поглядів Куліш дає на рецензію в III відділ роман «Петр Иванович Березин и его семейство, или Люди, решившиеся во что бы то ни стало быть счастливыми». Але й після рецензії заборону не було знято. Критик Кулішевого роману Л.Дубельт відписує автору, що його погляди на простолюдина та аристократа неприйнятні для суспільства, бо перебільшують «піднесені чуття» в одних і принижують гідність інших «аристократія — павине пір'я, безглузде переконання, що плямує людське серце» [16, с. 58–59].

15 грудня 1850 р. Кулішу було дозволено жити и служити скрізь, „не исключая Малороссии», але з заборонаю «определять по Министерству народного просвещения, и иметь за ним до времени секретный надзор» [2 2, с. 1]. Повернувшись з заслання, Куліш працює в Міністерстві державних маєтностей, водночас друкується в прогресивному журналі «Современник» під псевдонімом «Николай М.».

Світогляд Куліша в 50-ті роки залишається ліберальним. Але цей лібералізм має вже інший характер, оскільки демократична й ліберальна тенденції (майже нероздільні у 40-х роках) дедалі більше відокремлювалися одна від одної, доки реформа 1861 року цілком не розмежувала їх.

Залишившись патріотом і після заслання, Куліш намагається бути обережнішим та розсудливішим на громадсько-науковій роботі. Зняття заборони на друк наприкінці 50-х років дало йому можливість видати низку вже готових творів, серед них: двотомну монографічну працю «Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя» (перша ґрунтовна біографія письменника), «Историю Бориса Годунова и Дмитрия Самозванца», «Чорну раду».

Знаменним був і вихід його першого українського підручника «Граматики» (1857) для народу, який починався словами Шевченка:

Чи є що лучше, краще в світі,
Як укупі жити,
Братам добрим добро певне
Познать, не ділити? [7, с. 1].

Особливо важливе значення для історії української літератури мали видані в 1856—1857 рр. «Записки о Южной Руси». За Кулішем, це мала бути енциклопедія різних відомостей про український народ. Заслуга їх автора (а звідси і популярність) передусім у тому, що він зібрав багатий фольклорно-етнографічний матеріал, простежив процес зародження та зберігання творів народної словесності, намагався дати цілісну картину цієї цікавої сторони народного життя. Записки цікаві ще й тим, що проливають світло на розуміння Кулішем значення народної творчості як наукового матеріалу для істориків та джерела натхнення для письменників. Ці думки про важливість народної творчості для наснаження сучасної йому поезії народним духом і правильного розуміння історії Куліш намагався втілити у своїх історичних й історико-літературних працях. Із такими критеріями він підходив і до оцінки художніх творів Шевченка у статті «Передне слово до громади. Погляд на українську словесність», де наголошував: „Українська словесність — діло велике — се нове слово між народами, котре на те й явилось, щоб якось інше, не по-давньому людський розум повернути» [11, с. 92]. Він дуже шанобливо відгукувався про Шевченка, прославляючи Кобзаря за його мовні надбання. Так само цінує він

й Марка Вовчка («Слово до издателя»), Г. Квітку-Основ'яненка («Григорій Квітка-Основ'яненко і його повісті») та М.Гоголя («Передне слово до громади») та ін.

Згідно з філософією Куліша, виникнення народу означає, що в певний історичний час і на певному терені з волі Провидіння формується дух конкретного народу та його культура. Так формувався і процес життя в Київській землі, у якому виявляло себе "повсюдне торжество життєвого начала... над елементами руйнування і торжество культури над варварством" [14, с. 117 — 118].

Куліш стверджував, що «Русь Древня – корінь і начало /Всього, чим дишем, живемо, /Що в нас величного постало, /На чім у вірі стоїмо» [20, 383]. Він також зазначає, що в житті народів, як трапляється і в житті людини, щасливе дитинство може мати тяжке продовження. Початком високої, самостійної, спадкоємної культури були, за Кулішем, часи від Володимира Красного Сонечка до Володимира Мономаха. То і було дитинство Руси-України. Куліш міркував, якби тривав порядок речей, який розпочався за часів Володимира, то доля Земної кулі склалася б по-іншому: „Не з півдня на північ, а з півночі на південь ішло б оновлення культури; нові ідеали високого та великого зайняли б вічно творчий дух природи; не розпустою, а соромливістю супроводжувалось би тоді відродження гуманізму, і внаслідок тисячолітньої метушні ми б мали не Францію та папу, а щось інше" [14, с. 118 — 119].

На відміну від творчого духу природи, що, діючи ірраціонально, встановлює розумні закони, "дух народу" може збиватися на манівці. Річ у тім, що він має дві складові — свідоме і несвідоме; люди ж своїми діями здатні порушувати рівновагу цих сил. Тоді людський розум діє на догоду нищим інстинктам і спрямовує творчий потенціал не на вдосконалення суспільного організму, а на його руйнацію.

Саме так і сталося з народом Руси-України. "Колиска руського духу" опинилася у центрі подій, від чого дитинство держави руської та нашого громадянського суспільства було схоже на "блукання у голодній пустелі спокуси", що передбачало „загибель, безпритульність, беззахисність”, тобто лише повтор у новому вигляді тих доль, що призначались „представникові єврейського племені" [14, с. 119]. У такий спосіб Провидіння визначає для кожного народу один і той самий шлях до самого себе — шлях випробування через жертвність. Цю ідею містить і романтична історіософська концепція "Книг буття..." — програмного твору кирило-мефодіївців. Але в постромантичний період Куліш відмовляється від шляху випробування, на який оперті "Книги буття".

За постромантичною концепцією Куліша, цінності, ідеали, засади громадянського життя Руси-України, що сформувалися за часів Київської держави, дістали своє втілення в законах "руського княжого права", яке виражало "права природні Божі", а отже, природну гармонію життя. Нещастя Руси-України почалися через привнесення в дух її народу варязького та ординського, татарського елемента, що збурих несвідомі руйнівні інстинкти в чоловічому первні народу.

Письменник вважав основною причиною бід Руси-України привнесення в народний дух татарщини: "Вселивсь тогді в наш руський дух /Хижацтва й каверзи недуг. ...Сього в нас духа підживляла /Литва хоробра і Ляхва, /Ба й наша пасестра, Москва" [12, с. 597].

У філософській поемі "Байда, князь Вишневецький", що віддзеркалює історичні події середини XVI ст., Куліш художньо інтерпретує дві протиборчі сили занедбаного народного духу. Це, з одного боку, героїзм, хоробрість, сліпа наївність і лукавство низового козацтва, стадні інстинкти якого спрямовує непомірно амбітний гетьман Запорозький Ганжа Андибер, у котрого також дика сила інстинктів гетьманує над розумом. Таке гетьманство йде лише на шкоду Україні, тому в ній Правда стала сліпа й глуха, "як мрець у домовині". Другою силою є речник Правди, що несе в собі піднесений до Закону руськими князями народний дух, "руський князь з Олега й Святослава", Дмитро Вишневецький — Байда. Він за природним і Божим призначенням державець, як і уславлені руські князі.

Якщо смерть Андібера забарвлена особистим марнославством, то князь свідомо йде на смерть в ім'я воскресіння України. Шлях до її воскресіння – тяжкий, як шлях Христа, й супроводжується жертвою в ім'я вищої Правди. Щоб вивести народ з пустелі зневіри, Боже Провидіння й вибирає з народу достойників, таких, як Байда. Ідея обраності та жертвності окремих індивідів є однією з центральних у романтичній історіософській концепції. У постромантичній концепції Куліша вона підпорядкована прагматично-раціональному принципіві, що належить до основоположних у його хутірській філософії. Він стверджує що для того, аби Україна стала самобутньою європейською нацією, їй потрібен не нерозумний Ганжа Андибер, а мудрий державець із саном царя чи короля: "Коли б у нас був сан такий високий, ми б завоювали увесь світ широкий". Тому, згідно з ідеєю поеми, лише мудрий державець здатний спрямувати силу стихії низового козацтва не на руїну, а на облаштування держави. Отож князь і не хоче уособитися з козаками, адже: "Сьогодні козаки — зняряддя зради, /А завтра — воїни святої правди" [13, с. 442].

Безумовно, народ можна захопити промовами, що відповідають його душевному ладові, так само й солодкими речами можна збурити стихію інстинктів і належно спрямувати їх. Саме тому, зауважує Куліш, не справа народу як маси, що "розвивається інстинктивно, працювати у Освіті відмислених ідей" [10, с. 520]. Напевно, доки існуватиме суспільне життя, доти й житиме людська глупота. Та для того, щоб працювати "у світі відмислених ідей", твердить Куліш, і оживити в спільноті народний дух, повинні знайтися лицарі народного духу, що керуються у своєму житті вищими цінностями. Збудити народний дух — це те саме, що

воскресити в народі приспану самосвідомість. У цьому й полягає історичне завдання лицарів духу, їм байдуже, чи забудуться їхні імена, а чи збережуться у величних пам'ятках культури, та "все одно, передчуття прийдешнього відживлення українського племені має солодко зігрівати кожну душу в її прагненні до нескінченного" [10, с. 526].

Народний дух, сформувавшись у Давній Русі, виявляє себе в способі народного господарювання, засадах соціально-політичного життя (княже право в Русі-Україні), нормах народної моралі (а це християнська мораль), у структурах народної мови. Тому він здатний виразити себе з волі Бога в діяннях великих державців, моралістів, у творах великих майстрів слова. На думку письменника, з волі Бога серед нас з'являються пророки, «вищі люди», від яких ніщо не може схватись і які своїм словом «усякому чоловікові odkривають у своїй сповіді його ж власну душу» [10, с. 500].

У XIX ст., вважає Куліш, настав час України для лицарів духу в царині слова. Одним з перших в Україні посланих Провидінням речників слова був Г. Квітка (Основ'яненко). Йому було дано проникнути в первісні структури рідної мови, для того, щоб будити приспаний дух народу. Своїм словом він проник у душу української людини й виніс на поверхню свідомости читацької публіки прагнення української душі полинати "в ті таємничі сторони, про которі чуємо тільки, що нема там ні печалі, ні воздыхання" [10, с. 497 — 498].

Уже починаючи із 60-х рр., змінюються погляди Куліша, він відкинув усі засади, на яких ґрунтувалась літературна діяльність в найкращу пору розквіту його таланту. У багатьох історичних, публіцистичних та художніх творах він картав себе за минулі «слабості», проповідував погляди та ідеї, прямо протилежні своїм попереднім переконанням. Ось як про нього писав О. Пипін: «Під впливом почуття стався дивний поворот у думках Куліша, що виразився в «Истории воссоединения» і в статтях про козацтво в «Русском архиве» 1877 р., в яких попередні ідоли були скинені з п'єдесталів, і автор взагалі став злим противником стремління, в яких минуло усе його попереднє життя» [4, с. 375].

У середині 60-х й особливо у 70-х роках, коли ліберали та демократи остаточно розмежувалися, Куліш бачить єдиний вихід — культурне піднесення нації, європеїзацію її передових елементів, підвищення ролі слова. За Кулішем, в українській людині яскраво виражена туга за пізнанням, звідки і спливають до нас Любов, Доброта, Краса та відкриваються нам через рідне од віків дане народове слово. Тому, забуваючи мову, народ відходить від моральних законів власного життя та віддаляється від Бога. Щоб зберегти свою Богом дану звичаєвість, народ повинен зберегти свою мову. Народ нікчемніє в міру того, як утрачає рідну мову. Тому, щоб не дати йому зникчменіти, Бог своєю волею і премудрістю вибирає з-поміж нього тих, хто, промовляючи до народу його мовою, відкриває йому світ вічної Правди й власну душу, що прагне Бога. Та це можливе лише тому, що у його мові закодовані праоснови народного буття, моделі сприйняття дійсності, що зумовлює майбутній поступ народу. Саме мова, за Кулішем, посідає центральне місце у змісті людського буття.

Така позиція щодо мови близька концепції «філософії мови» відомого філолога-слависта О. Потебні. Він вважав мову містичним ядром нації та стверджував, що самотність нації не в тому, що вона висловлює своєю мовою, а в тому, як вона це висловлює. На його думку, сприйняття світу зумовлено самим характером, ладом мови. Схожий погляд мав й німецький вчений романтичної світоглядної орієнтації В. Гумбольт. На його погляд, у мові закладена єдність людського та Божого. На цьому ж наполягає і Куліш. Звертаючись до української спільноти в «Листах з хутора», Куліш зазначає, що хто перечитав іноземні книжки іншими мовами, то став освіченою людиною. Головне — своєї мови і свого звичаю при цьому не забути. «Тоді з вас будуть люде як слід, тоді з вас буде громада шановна і вже на таку громаду ніхто своєї лапи не наложить» [14, 256]. Власне, тут Куліш перегукується з Шевченковим — «і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Тому, розглядаючи мову як структурний елемент буття українського народу, він виявляє себе виразником культурно-духовної традиції, яка йде від романтизму. Виділяючи мовний елемент у бутті українського народу, Куліш доходить висновку: його мова має праслов'янські корені, тому вона є мовою руських князів.

Хутірська філософія Куліша вчить, що втрата рідної мови позбавляє індивіда єдиного даного Богом способу відкрити в своїй душі шлях до предковічних вартостей народу. Вони є тією остаточною підставою, яка дає народові можливість витворити свій «кращий порядок громадський». Ці ж цінності відкрилися й Г. Квітці, бо він побачив, що козацьке самоврядування відійшло від сутності народного духу. У народі зібралися темні сили, тому він зійшов з праведного шляху Любові й Правди і, насамкінець, зникчменів, оскільки спільнота «із громади стала отарою несмисленною». Це дало підставу Кулішу інтерпретувати Квітчину «Конотопську відьму», про те, як розповзлися по Вкраїні одур і нікчемність, паралізувавши закон життя сільських громад. «Коли ж то зникне й розсіється тьма, і де ті уста, що возвістять народові його спасеніє?» [10, с. 504]. На думку Куліша, нібито тьма розсіється лише тоді, коли відродиться дух народу — через усвідомлення національної самодостатності, самототожності. І ці часи, за Кулішем, настають. Бо народний дух устами Шевченка «змушує серце українця усвідомлювати себе українським, а не якимсь іншим серцем» [10, с. 520]. Куліш вважав, що те саме міг би творити і Гоголь, якби у своїй творчості послуговувався рідним словом, оскільки чуже не може розкрити особливості національної душі, «які щокрок виявляються в способі вираження думок, почуттів, порухів душі і які мовою, не природною авторові, виразити не можна» [10, с. 475]. Лише Шевченко найпотужніше передав своєю поезією силу українського духу, бо як справжня поезія, за словами О. Потебні,

підіймається із тих «криївок, де гніздиться наша первісна природна стихія, де живе сама правда людини» [20, с. 166]. Таким чином і Куліш, пробуючи себе у різних літературних жанрах, поставив собі завдання – виразити український дух, духовність. Він був упевнений, що українське життя можна подати у різний спосіб – як художній, так і філософський. Практично, мета цієї філософії у тому, щоб народ ствердив нею своє, українське «Я», міцнів як нація та міг протистояти згубному впливові всякої іншої нації.

У філософських поглядах Куліш відштовхується від принципу, який стверджує: існує "вища сила", яка проймає собою, утримує й визначає життя природи, людської одиниці й народу. Це одна з основ Бога, що в суспільному житті й людській історії виявляє себе як Боже Провидіння. Куліш репрезентує досить потужну неоплатонічну традицію в Україні під збірною назвою "філософія серця" в загальноєвропейському поступі ірраціоналістичної філософії. Але ірраціоналізм ще не є достатньою підставою обмежувати філософсько-світоглядну позицію Куліша рамками "філософії серця", як це зробив Д. Чижевський. Як було сказано вище, в цьому переконаний і Куліш, для якого життя є "дорогоцінним подарунком Провиду". Провидіння може виявляти себе й у формі законів природи, і морального життя, і політичного та економічного життя. З волі Провиду в царині суспільного життя має існувати порядок, що базується на моральних засадах "мудрости наших предків" (Едмунд Берк) та на самобутніх культурних традиціях народу як виразу народного духу. Нація тому і є нацією, що як духовна спільність людей здатна продукувати свої закони життя, виходячи з народного духу й відповідно до законів природи.

За Кулішем, через знехтування у подальшій історії духовно-культурних традицій, якими живилося "дитинство нашого громадянського суспільства", "старі недуги Риму, спідлені плазуванням перед варварами, прищепилися до наших духовних сил..." [15, с. 121]. Чужі зазіхачі, що прийшли на нашу землю, "зробили з руського народу народ-хохол", а "московські книгогризи, бачачи таке нечестя до давньої руської землі, почали доводити народу-хохлу, що на білому київському піску помітні сліди північно-російських личаків" [15, с. 124]. Це сталося тому, вважає Куліш, що ми неправильно користувалися виробленими ще в добу нашого дитинства духовно-культурними традиціями та були обтяжені боротьбою за існування.

Як доводив Куліш, засади морального життя українського народу ґрунтуються на Святому Письмі. «Оту книжку читали наші предки за тисячу років до нас та й казали: правда! Ту книжку і ми читаємо та й говоримо: правда, навіки правда!» [10, с. 448 — 449]. За твердженням Куліша, народній моралі притаманні такі шляхетні риси, як делікатність, витонченість взаємин і почуття власної гідності. В одному з листів до М. Білозерського письменник пише, що у Лубенському повіті найперший, хто привернув до себе його увагу, був сліпий старець. Куліша вразило те, з яким почуттям власної гідності поведився старий, нагадуючи людей, які стали жебраками задля спасіння світу «от пагубного эгоизма» [9, с. 110]. Цікаво інтерпретує Куліш основи громадянського життя. На його погляд, традиції християнської моралі, духовно-культурні традиції народу, своєрідний спосіб господарювання акумулює у собі хутір. І він доводить, що «по хуторах багато є людей, которі бували всюди по світах і про Шекспіра, так, як про рідного дядька, з вами розмовлятимуть, а проте беззаконної розкоші й пихи в хутори свої не пускають і людей неписьменних до неї не ваблять» [10, с. 455].

За Кулішем, людина розумової праці має бути витвором духу народного, повинна мати у своїй душі моральні вимоги свого народу, тому і в своїй діяльності, вчинках повинна керуватися тими поняттями про самого себе, які виробило його життя й які відображені у його побуті, звичаях, усній народній творчості.

Письменник вважає, що справжня хутірська людина, насамперед господар, власник своєї землі, знавець хліборобської справи, «настільки ж енергійний, наскільки м'який серцем», «знає життєву силу природи й благоговіє перед її проявами, мов у храмі живого Бога» [15, с. 93]. Куліш за своїм психологічним складом бачить українця хліборобом, а не міщанином. Йому здається, що основа взаємин людей у містах – «збут і споживання», а це руйнує моральні звичаї, нівечить духовно-культурні традиції та найстрашніше – позбавляє людей рідної мови.

На той час, добре ознайомившись із соціально-економічним життям Європи, письменник доходить висновку, що Україна не може бездумно наслідувати ні шлях Європи, ні Америки саме тому, що в ній ще недостатньо розвинена національна соціально-політична свідомість. А передчасно ступивши на цей шлях, вона «стане іграшкою сусідніх націй» [9, с. 195]. Він підтримувався думки, що краще нам «у своїй шорсткій корі ще років з сотню пережити, та тоді вже її з себе злуцтити, як не стане в нас на Україні деякої погані, котора у всяке добре діло мішається і всяке добре діло псує і нівечить» [13, с. 251]. Ці ідеї Куліша дуже слухні. Бо як патріот України, він вболівав за її майбутнє і був упевнений, що саме Провидіння зробить його гідним передових європейських націй. На погляд Куліша, саме хуторянізація буде тим своєрідним шляхом, яке приведе Україну в Європу та збереже її національну культуру й самобутність. Письменник був упевнений: «мине кілька поколінь господарів – не ледацюг і спекулянтів... благословенна династія розумних власників поцарює над цим клаптиком землі два-три століття, – і вигляд його, характер його, грандіозність і вишуканість творинь природи зміняться невідомо» [15, с. 118]. Куліш бачив, що український хлібороб-господар – насамперед власник, і раціональне ведення його господарства базується на індивідуальній свободі, яка органічно впливає із народного світосприйняття й національної психології, а провідною рисою її являється індивідуалізм.

За Кулішем, індивідуальна свобода, цей основоположний чинник буття українського хлібороба, має спиратися на правовий характер, який існував ще здавна. Таким представником, який ревно стежить за дотриманням традиційно ustalених основ народного життя, Куліш показав князя Вишневецького. Князь відповідальний за них згідно з родовим правом та своїм саном державця. Він здійснює правління, спираючись на провідну верству нації. Демократичний період української історії із козащиною й гайдамаччиною засвідчує, як вважає Куліш, що провідна верства народу відійшла від державотворчих традицій княжої доби. Козацькі полковники й сотники «тим слави здобували, /Що всюди шляхту в пень рубали. А під Москву як утекли, /Самі паніти почали» [6, с. 598]. На думку Куліша, українська еліта доби козащини зрадила народний дух, тому вважав, що оспівування козащини та піднесення низового козацтва Т. Шевченком спрямоване проти Правди. На наш погляд, ця оцінка творчості Шевченка та інша, де Куліш запевняє, що його слово змушує українця чути себе українцем, не суперечать одна одній, бо логічно випливають із його постромантичного погляду на соціально-історичний поступ народу. Ці свої думки Куліш зосередив у «Хутірській філософії». За Кулішем, розвиток українського суспільства має починатися із відновлення історично сформованих традицій, що ґрунтувалися у пошануванні права, релігії, ствердженні християнської моралі та вартостей національної культури, яка спроможна розвиватися на основі не декларативно-державного, а державно-правового статусу української мови. Письменник був упевнений, що цей розвиток можна було б забезпечити лише за умови провідної верстви, якою постане духовна еліта.

Характеризуючи світогляд Куліша – його шукання та ідейні прозріння в питаннях духовності, мови, нації та в цілому на ниві української літератури II пол. XIX ст., маємо передусім оглядати все те добре, непересічне, нетлінне, що він створив в ім'я України. Суперечливість же Кулішевих поглядів, як нам здається, полягала не в них самих, а в самій психології сприйняття його творчості читачем. Та з плином часу вагання та коливання Куліша втрачають свою гостроту, зате справжні науково-художні цінності, залишені ним в спадок народу, стають виразнішими. Вони не піддаються девальвації, переходять од віку й до віку, збагачуючи розум та почуття нових поколінь. Треба підкреслити, що неважаючи на те, що Куліш мав внутрішні суперечності, він мав й абсолютну та непохитну стабільність – вірність українській культурі, віру, що через розвиток культури у майбутньому нація здобуде суверенність.

Змагання митця відбувалися на тлі розквіту романтизму як культурного і літературного напрямку, який тривав на Україні у межах 40–60-х років XIX ст. М.Зеров свого часу у статті „Три пори українського романтизму” поділив на «три пори» — харківську — «з половини 30-х рр. до 1843 —1844»; київську — «з початку 40-х рр. до арешту кирило-мефодіївських братчиків весною 1847 р.» та петербурзьку — від початку нового царювання (1855), коли по малу в російській столиці збираються амністовані братчики і стають центром української громади, до розпаду «колоній» року 1863. Будемо називати її порою «Основи»...». [3, 76].

Феномен Куліша полягає в тому, що, будучи провідником історичної школи в романтизмі, і середньої, у київській „пори”, він мав точки дотику як з початковим, так і завершальним періодами цього напрямку. Це відбувалося через творчі контакти з представниками тієї харківської та петербурзької „пір”. Разом з тим, надзвичайно плідним було спілкування письменника з представниками романтизму усіх трьох періодів наскрізно. Найближчі стосунки у нього протягом життя склалися з М.Максимовичем, І.Срезневським, О.Бодянським, М.Костомаровим тощо. Оточення, в силу характеру та психологічних особливостей Куліша, мало значний вплив на його творчість. Зважаючи на те, що він був натурою вольовою, цілеспрямованою, тому і он не менш впливав на оточуючих своїм інтелектом, інтелігентністю, освіченістю (хоч здобував знання головним чином методом освіти). Треба підкреслити. Що саме оточення і обставини. Починаючи з дитячих та юнацьких років, стали основними факторами формування Куліша як письменника.

Цей дослід дає підставу для подальших розвідок у даному напрямі.

Список використаної літератури і джерел:

1. Автобіографія Н.И. Костомарова. — М., 1922. — С. 196.
2. Гринченко Б. П.А. Куліш. — Чернігов, 1899. — С. 5 — 6.
3. Зеров М. Три пори українського романтизму // Твори: У 2 т. — К.: Дніпро, 1990. — Т. 2. — С. 76.
4. История славянских литератур А.Н. Пыпина и В.Д. Спасовича. — 1879. — Т. I. — С. 375.
5. Кононенко П., Кононенко Т. Могутній талант. Зб наук. праць. К., „МП Леся”, 2000. — С. 12.
6. Куліш П. Байда. Князь Вишневецький // Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 2. — С. 598.
7. Куліш П. Граматка. — СПб, 1857. — С. 1.
8. Куліш П. Записки о Южной Руси. — СПб, 1856. — Т. 1. — С. 234.
9. Куліш П. Листи до М.Д. Білозерського. — Львів — Нью-Йорк, 1997. — С. 110.
10. Куліш П. Листи з хутора. — Твори: У 2 т. — Т. 2. — С. 526.
11. Куліш П. Передне слово до громади. Погляд на українську словесність Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 2. — С. 92.
12. Куліш П. Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 1. — С. 251.

13. Куліш П. Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 2. — С. 442.
14. Куліш П. Хутірська філософія // Хроніка — 2000. — 1993. — № 2. — С. 118 — 119.
15. Куліш П. Хутірська філософія // Хроніка — 2000. — 1993. — № 3 — 4. — С. 121.
16. Куліш Пантелеймон: Збірник праць комісії для видання пам'яток новітнього письменника. — К., 1927. — С. 58 — 59.
17. Куліш П. «Передне слово до громади. Погляд на українську словесність» Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 2. — С. 92.
18. Листи до Т.Г. Шевченка. — К., 1962. — С. 55.
19. Маковей О. Панько Олелькович Куліш. — Львів, 1990. — С. 5.
20. Потебня А. Мысль и язык. — К., — С. 166.
21. Рукописний відділ ЦНБ бібліотеки ім. В. Вернадського. — Фонд 1. — Шифр 11419.
22. Рукописний відділ ЦНБ ім. В.Вернадського. — Фонд I. — Шифр 11422.
23. Сумцов М. Пантелеймон Куліш. — Полтава, 1919. — С. 7.
24. Франко І. Хуторна поезія П.А. Куліша // Зібр. творів: У 50 т. — К., 1980. — Т. 26. — С. 166.
25. Чалый М. Юные годы П.А. Кулиша. — К., 1898. — С. 8.

Стаття надійшла до редакції 18.12. 2006 р.

Валентина Лазарева

Вопрос мировоззрения П.Кулиша – художника слова

Аннотация: Характеризуя мировоззрение Кулиша – его поиски и идейные прозрения на ниве украинской литературы II пол. XIX в., мы должны прежде всего рассматривать все то хорошее, непересекающееся, нетленное, что он создал во имя Украины. Противоречивость же взглядов Кулиша, как нам кажется, заключалась не в них самих, а в своей психологии восприятия его творчества читателем. И с течением времени нерешительность и колебания Кулиша теряют свою остроту, зато настоящие научно-художественные ценности, оставленные им в наследство народу, становятся выразительнее.

Ключевые слова: Мировоззрение, украинский язык, народный дух, философия, духовность, Украина, народ, идея.

Valentyna Lazareva

The problem of world outlook P. Kulish – painter of word

Annotation: If we characterize Kulish's searches and changes of his ideas, in the context of Ukrainian literature of the 2-hd half of the 19-th century, first of all we have to say about that good and positive things, he made for Ukraine. The contradictory of his views are not in them but in the way a reader takes his works. But Kulish's hesitations are not so important at the moment, more important are his scientific, fiction values, which he left for our nation, they are more vivid.

Key-words: view, Ukrainian language, national spirit, philosophy, spirituals, Ukraine, people, idea

Метафоричні сценарії світу політики у дискурсі мас-медіа

Анотація: У статті подається з'ясування проблеми ролі метафори у стичних сценаріях світу у дискурсі мас-медіа.

Основний акцент концентрується на з'яванні проблеми риторичних традицій репрезентації метафор в концептуальній побудові інформації в системі інформаційних структур України на передодні вступу в Європейське інформаційне співтовариство Європейського Союзу.

Ключові слова: метафора, метафоротворення, концептуальні метафори, функція, концепція, Європейське інформаційне співтовариство.

Існує давня риторична традиція репрезентації метафори в образі перлини, оздобы, коштовного каменя в оправі із “технічного”, “допоміжного” матеріалу. Сучасна ситуація інформаційної конкуренції також сприяє зосередженню уваги на декоративно-увиразнювальних, рекламно-атрактивних можливостях цього тропу. Але метафора – це не просто собі прикраса, приманка, орнамент на фасаді концептуальної будови. Вона виконує важливі персуазивні і мислетворчі функції.

Не існує “форм життя”, для яких метафора видавалася би недостатньо актуальною чи серйозною. Іноді потреба у метафорі навіть зростає пропорційно до складності зображуваного предмета, бо чим абстрактніші сфери заторкує автор, тим доречніші метафоричні образи як засіб трансляції високотеоретичних термінів у поняття, заземлені до звичних, реальних, матеріально осяжних сутностей. Тому й мережа метафор у дискурсі сучасних медіа надзвичайно розгалужена. Проте концентрація метафоричних елементів на різних ділянках інформаційного поля неоднакова. Газета може сухо констатувати: “Держави – члени Європейського співтовариства перебувають на різних рівнях розвитку”, а може розгорнути перед читачами живописну картину сімейних ролей і типів, що відповідають типам і ролям політичним: “Європейська, як і будь-яка, сім'я складається не з рівноправних братів-однолітків. Тут є маразматичні прабабки та хворі дідусі, можновладний тато й істерична мама, є діти різного віку – пестунчики й гидкі каченята, рідні й усиновлені; є дядьки-мільйонери й бідні родичі, а ще племінники, кузени й сьома вода на киселі” (П, 26.04.04).

Насиченість тексту метафорично-образним матеріалом залежить від багатьох чинників: стильових орієнтацій видання; “напрацьованості” асоціативних елементів у певній темі; умовної “метафоровалентності” самого матеріалу; рівня творчої потуги творця тексту, особливостей його індивідуального стилю, який більш чи менш тяжіє до суміщення предметно-тематичних рядів; особливостей стану автора, що сприяє творчому інсайту на противагу механічній роботі з інформацією; ситуативної доречності, відповідності часу, місця, обставин для розгортання смислових паралелей. Отож, інтенсивність метафоротворення залежить від результату збалансування двох чинників впливу на творчий процес – когнітивної здатності і комунікативної потреби.

Реконструкція метафоричних архаїчних значень у прошарку “стертих” метафор демонструє відносність строгих меж між “буквальністю” і “фігуральністю” і веде швидше до висновків про глибинну образну природу мови, аніж до строго логічних типологій. Речення “Йому відведена радше невдячна **роль амортизатора, який пом'якшуватиме падіння** влади на наступних президентських виборах” (П, 27-28.04.02) дає приклад того, як тяжіння до яскравого центру (образу “амортизатора”) – увиразнює фігуративність загальномовних метафор падіння, пом'якшувати, роль, які самі собою не особливо здатні збурювати семантичні поверхні. Метафора може бути і скромною цеглиною у будівлі змісту, і доволі голосним “семантичним скандалом” [7], який неможливо обійти увагою.

Метафора не чужа і повсякденному спілкуванню, і формам найвищого абстрагування та наукового аналізу у різних ділянках. Вона поповнює термінологічні активи мови і полегшує взаємодію кодифікованих лексичних систем із популярним і публіцистичним стилями. Наприклад, у політичній комунікації загальномовну метафору часто використовують як термінологічний ресурс (податкові канікули, валютний коридор, дипломатичний імунітет, механізми законотворчості, “електоральне колесо”).

Перенос в усі часи виступав важливим засобом розвитку і зміни активного складу лексики. Тому кажуть, що мова – це “цвинтар мертвих метафор”. Чимало сучасних назв, які ми сприймаємо як позбавлені образного змісту, є за походженням “застиглими”, “мертвими” метафорами: галузь науки, плоди праці, народження вірша. Із греко-латинського метафоричного “цвинтаря” примандрували такі поширені в інтернаціональному академічному вжитку терміни, як соціум, парадигма, теорія, метод, аксіома, функція, концепція [15]. Дж. Серль вважав мертві метафори особливо цікавими для вивчення, бо вони, висловлюючись оксиморонічно, вижили. Вони стали мертвими через тривале уживання, але їх тривале уживання свідчить про те, що вони задовольняють певні семантичні потреби [22, с. 85].

Метафора – це не лише “щось”, що можна додати до тексту як бажаний інгредієнт, вона часто є тим, що неможливо вилучити із тексту, не порушуючи його смислової структури. Це не просто феномен мови, а, за Е. Кассіером, “конститутивна умова її існування”. Сучасні когнітивні теорії метафори, які прийшла на зміну риторичній і семантико-прагматичній концепціям, підкреслюють роль метафори не лише у мовленні, а й у мисленні і пізнанні. Когнітивний перелом у поглядах на метафору означає визнання її важливості не лише на шляху від автора до читача, а й на шляху від дійсності до автора. Цю думку ясно і точно формулює Ортега-і-Гассет:

Метафора потрібна нам не тільки для того, щоб, завдяки отриманій назві, зробити нашу думку доступною для інших людей, вона потрібна нам самим для того, щоб об’єкт став доступним нашій думці [9, с. 71].

Дж. Лакофф і М. Джонсон, найбільш відомі промоутери когнітивної ідеї, здійснили грандіозний проект, який полягає у вивченні явищ дисперсності метафоричного виразу і систематизації метафор мови – на противагу попередній традиції їх лише оказіонального текстологічного дослідження. Як виявилось, людському досвідові відповідає величезний метафоричний світ, структурований так само, як і загальний лексичний запас суспільства – за тематичними і концептуальними групами, які стосуються різних сфер практичної і теоретичної діяльності. Ключові опорні елементи, які впорядковують уявлення про функціонально єдину мережу образних засобів, Лакофф і Джонсон назвали **концептуальними метафорами**. Концептуальні метафори – це своєрідні риштування у просторі поняттєвих зв’язків. Поняття концептуальної метафори підкреслює, що пояснення одного ментального домену у термінах іншого має системний характер: ідеться не про порівняння ізольованих елементів, а про тісну взаємодію концептуальних мереж. Наприклад, метафоричний концепт “доля – вегетативний цикл”, становить собою узагальнену тему цілої групи метафор:

людина	рослина
впливи, становлення у дитинстві	корені
розкриття потенціалу у юності	цвітіння
продуктивність зрілого віку	плоди
спадкоємність	насіння

Принцип системності в організації метафор мови має далекосяжні наслідки. Через те, що метафори мови поєднані навколо ключових слів, використання кожного із елементів концептуальної групи спричинює ефект голограми: деталь анімує інші, додаткові елементи метафоричного образу, розгортає цілу картину. Легко оживають навіть загальномовні ідіоми і термінологічні сполучення: “гілка влади” – “Чи може бути здоровою одна **гілка**, якщо хворе усе **дерево** української влади” (П, 5-11.04.01); “політичний організм” – “Політичний **організм** Криму під загрозою **перегріву**” (ПіК, 12-18.03.02); “джерела інформації” – “Як з такого інформаційного **джерела сьорбнеш** – не те, що козенятком – здоровенним бородатим козлищем станеш” (П, 21.12.04).

Об’єкт, який ми хочемо означити, порівнюється не лише з одиничним предметом іншого тематичного ряду, а й з усіма елементами цього ряду, ширшою категорією загалом. Довідавшись про “нові страви політичної кухні”, ми очікуємо інформацію про “шеф-кухаря”, інгредієнти фірмових “страв”. Образ “хворий” легко викликає в уяві образ процесу діагностування та лікування та його координаторів і атрибутів (лікаря, ліків, рецептів), причому ця асоціативна реакція спонтанно виникає і у стосунку до хворого-людини, і у стосунку до “хворої” економіки. Таке семантичне “гніздо” метафори описують у термінах “сценарію”. Сценарій у когнітивній теорії – це сукупність взаємозв’язаних елементів однієї ситуації, одного контексту. Оскільки когнітивна теорія розглядає метафори як позначення одного об’єкта на мапі структурних зв’язків іншого об’єкта (cross-domain mapping), поняття **метафоричного сценарію** стосується принципу встановлення семантичних паралелей між двома тематичними групами, розуміння однієї сфери в термінах іншої сфери. Розрізняють сферу-джерело (source domain) і сферу-ціль (target domain). Метафори можна класифікувати за вказівкою на сферу-ціль (“фокус”, “тему”): поетична метафора, політична метафора, інтернаціональна метафора, економічна метафора, метафори влади, метафори інтерперсональних зв’язків, інтраперсональних станів. Типи метафор визначають і за характером сфери-джерела (vehicle) – згідно із тим, який вид метафоричного сценарію використано у ролі означника: метафори шляху, тіла, клімату, ландшафту, гри, війни, політики, дороги.

Можливі які завгодно комбінації перехресних референцій: будь-яка сфера може постачати і означувати, і означники (означувачі, позначувачі). Так, тема “сімейні стосунки” слугує джерелом означників політичної сфери: шлюбні ігри з опозицією; європейська сім’я; думка старшого брата; а тема “політичні стосунки” генерує образні репрезентації сімейної сфери: “авторитарна чоловіча влада”; “жіноча фракція у сім’ї”; “в моїй сім’ї я – прем’єр-міністр”.

Якщо звести в єдине концептуальне ціле основні групи метафор, які функціонують у мовленні, зокрема у політичному дискурсі, то у загальній мережі образних трансферів виразно проступить семантико-поняттєвий “профіль” людини і образ світу у сприйнятті людини. Ідеться про те, що фізичний і соціальний універсум осмислені в антропоцентричних і антропоморфних категоріях: вони усвідомлюються відповідно до людських когнітивних можливостей та за людським “образом і подобою”.

Типові метафоричні сценарії у політичному дискурсі.

I. Неантропоморфні сценарії.

1. Сценарії світу неорганічної природи

- “астрономічний” в **орбіті** впливу;
політичне **затемнення**; нові **зірки** зі Сходу;
яскрава **комета** на **небосхилі** претендентів;
“**чорні діри**” пострадянського простору;
сузір’я правих лідерів
- “стихія” політичний **землетрус**; **обвальне** роздержавлення;
перший **вал** претендентів; соціальні **катаклізми**;
кадрові **буревії**; накрила **хвиля** соціального популізму;
епіцентр інформаційного вибуху;
сатиричне **цунамі**; революційні **тектонічні зсуви**
- “метеорологічний” передвиборча **атмосфера**; **клімат** безкарності;
повний **штиль** у політиці блоку;
потепління у стосунках; **замороження** стосунків із ЄС;
вітри соціальної та політичної **негоди**; **грім** оплесків;
розвіявся **туман** передвиборчих обіцянок
- “ландшафт” і “водойми” **вершина** слави; кризова **прірва**; **безодня** загального убозтва;
рейтинг опустився до **низин**; електоральне **поле**;
випалена земля безнадії;
болото судової тяганини; **ерозія** режиму вільної торгівлі;
не вибачать новій владі **міражів**;
підводні рифи енергоконтракту;
забруднення інформаційних “**джерел**”;
море народної підтримки; медіа-**айсберг**;
фракційні **острови** депутатського **архіпелагу**
- “фізичні властивості” **твердість** переговорної позиції;
розкол електорату; **гнучкість** закону;
непрозорість процесу підготовки законопроекту;
крихка ваза опозиції; **період напіврозпаду** держави;
кримінальні справи **випарувалися**;
хисткий національний консенсус

2. Сценарії світу органічної природи

- морфологія і вегетація рослини, аграрний цикл закон **дозрів** швидко; **паростки** демократії;
врожай агіток, виборчі **жнива**; **насіннина** розбрату;
плоди безвідповідальності; **буйний цвіт** регіонал-патріотизму;
незріла демократія; **корені** скандальної справи;
глибока оранка в таборі непокірних; **саджанці** інтеграції;
укорінювання ідеологем; огидний **гібрид** свободи;
гілка влади; **прищеплений** до ідеологічного **стовбура**
- анімалістично-етологічний **видряпати** лідерство; віддатись **стадному** інстинкту;
зоологічна антипатія; політичні **метелики-одноденки**;
хижуватий погляд на нафтогазотранспортну систему;
акули свободи слова; **мімікрія** партактиву;
вовчі гонки; **кублo** ультраправих настроїв; порив до **годівниці**;
законотворчість на короткому **повідку**;
команда президента бойовим **псам**;
рефлекси партійних **страусів**;

відпустити адміністративні **віжки**;
приборкання бензинових цін;
осідлати сепаратистську **шкапу**;
зубри політичних маніпуляцій; кандидати-**гризуни**

II. Антропоморфні сценарії

1. Метафоричні сценарії “тілесності” і фізіології

- “анатомічний”,
“фізіологічний”
 - культурна **фізіономія** центру; **обличчя** протесту;
права **рука** прем’єра; **хребет** економіки;
мозковий центр штабу; нарощувати військові **м’язи**;
легені вільної преси; диктатура в **серці** Європи
схуднення аграрного сектора;
друге дихання “касетного скандалу”;
каналові **перекривають кисень**;
спізнена нація **пробудилася**;
антиамериканський “**умовний рефлекс**”; прискорене
обертання кадрової **крові в організмі** держави
- “життєвого циклу”
(народження – дитинство –
молодість – зрілість – смерть),
 - мутація** влади; проект лібералів “**на збереженні**”;
тривалі **пологи** законопроекту; кабмін “**народив**” бюджет;
післяпологові муки демократії;
зв’язаний **пуповиною** із радянським минулим;
інфантильна заява; партії-**малята**; **заколисувати** електорат;
колективна свідомість на **ясельному** рівні;
в **пелюшках** демократичних ілюзій; політична “**пісочниця**”;
відірвати від газової “**соски**”; **гойдалки** рейтингів;
напівжива-напівмертва армія;
нація **подорослішала**; політичні **довгожителі**;
відкликати з політичної **пенсії**;
агонія влади; політичний **труп**; **похоронити** передвиборні
обіцянки; копати собі політичну **могілу**
- хвороб, патологій
 - хвороби** росту; **параліч** економіки; законодавча **анемія**;
інфекція страху; **хронічний** патріотизм; історична **амнезія**;
національний ідентифікаційний **сколіоз**; **безхребетний** уряд;
країна **паралізована** страйками; **травмована** пам’ять;
шок для місцевого політикуму; відносини, що **кровоточать**;
короткозорість політтехнологів; **алергія** до західних
стандартів; **синдром** суспільної **втоми** від кампаній;
галичани наче поснули **летаргічним сном**;
єдина економічна **прострація**; передвиборний **невроз**;
вірус лібералізму; корупційні **гнійники**; більшість **у комі**

2. Сценарії людських “форм життя”, видів діяльності, ритуалів

- війни, битви,
збройної боротьби
 - імперські **маневри**; антиімперський **фронт**;
президент доводить свою **боєздатність**; **мінер** імперії;
війна компроматів; словесні **баталії**; словесна **перестрілка**;
інформаційна **блокада**; фракції **воювали** між собою;
реванш, інформаційна **агресія**; **арсенал конфронтації**;
на ліберальному **фланзі**; передвиборний **пакт про ненапад**;
удар по іміджу; **бомба** імпичменту не вибухнула; політичний
камікадзе; **марш-кидок** спостерігачів;
детонатор для незадоволення нації; ближній **бій** у телеефірі;
податковий **десант**; **вибух** цін; **бліцкриг** влади;
- кримінальний,
 - екзекуція** фінансових спонсорів; телевізійне **кілерство**;

девіантний	<p>шулерське рішення кабміну; фракційна гільйотина; політичний “дах” клану; борговий газовий зашморг; імідж політичного хулігана; дуель прокурора і депутата; бюджетне самогубство; згвалтована Конституція; стусани від опозиції; інформаційна отрута; інформаційний погром; наркотик ненависті; політична порнографія</p>
• долання шляху, транспортний,	<p>на узбіччі політичної магістралі; країна на роздоріжжі; незгода з курсом уряду; крок політично сильний; різношвидкісна інтеграція; євроатлантична інтеграція пригальмована; “зелене світло” для Туреччини; блок дає задній хід; вибоїна у “Виборах”; виборці придбали квиток в одному напрямку</p>
зокрема: - автомобільний	реформи забуксували ; збереження керма в тих самих руках
- залізничний	роль “локомотива історії” ; шлагбаум на шляху до Європи
- водний	<p>непотоплюваний кандидат; плавання у спокійних водах; за бортом парламентського життя; капітан українського корабля; відпустити економіку у вільне плавання; відкрили шлюзи для опозиціонерів; лінкор “Україна”; загибель урядового “Титаніка”; субмарина “За Єду”; в одному човні з пронатовськими силами; дрейф національно-демократичного електорату; канали між Сходом і Заходом</p>
• економічний	<p>отримати політичні дивіденди; соціальна ціна змін; швидкий політичний прибуток; політичні інвестори; політична інфляція регіону; можливість політичного торгу; спекуляції на темі політреформи; девальвація влади; політичне банкрутство лівих; торгівля країною вроздріб і оптом; контрольний пакет впливу на президента; парламент як фінансово-політична біржа</p>
▪ здобування освіти	<p>клякса на сторінці відносин з ЄС; тест на демократію; урок української для Росії; канікули для злочинності; розпочати кадрову політику “з чистого аркуша”</p>
• будівельний	<p>закласти фундамент; розбудувати державу; на порозі українського дому; цеглина у підмурівок коаліції; обмеження суверенітету “з чорного ходу”; новобудова неототалітаризму; фракційна комуналка; провал політ реформи; довгі сходи євроінтеграції; огорожі на західному кордоні; місце в майбутній архітектурі ЄС; політичний євроремонт</p>
• технічний (засоби , пристрої, механізми)	<p>зондування складу фракції; барометр громадської думки; важіль реформ; жорна правосуддя; конвеєр терору; вмонтовані у владу; запобіжник для євроінтеграційних планів; “кишенькова” прокуратура; “продувати” виборчі машини; політичний рупор президента; маховик пропаганди; перевести телеканали на “ручне управління”; Україна – двигун Східної Європи</p>
▪ технологічний	фільтрування претендентів; каталізатор протистояння;

- шліфування** доленосного спічу;
відпрацьований кадровий матеріал;
коефіцієнт корисної дії передвиборних заяв;
технологія передачі влади;
реінсталяція влади; **перезавантаження** уряду
- гастрономічний

апетит до публічної слави;
кухня теленовин; політичні **гурмани**;
 натовський “**кулінар**”; **крихти** із натовського **столу**;
шматок американської мрії;
коктейль із різних ідеологій;
 телевізійний **фаст-фуд**; коаліційна **збірна солянка**;
рецепти економічних перетворень;
варитися у вітчизняному **соку**; **асорті** із сумнівних фактів;
 документ із **важкостравним** змістом;
споживання маніпуляційних роликів;
 вивітрився **ковбасний** патріотизм; **телеменю** до виборів;
 словесні “**спеції**” у бюлетенях;
 підозрілий інформаційний **бутерброд**
 - “гардероб”

ательє політичної **моди**; корупція **бікіні і топлес**;
 порпатися у брудній **білизні** влади; **латати** бюджетні діри;
 дірява **свита** бюджету; натягти на себе демократичний **одяг**;
 - побутовий , “санітарний”

заплямувати репутацію; **зливання** компромату; **брудні** методи;
відмивання рахунків; імміграційний **відстійник**;
мотлох на звалищі історії; **каналізація** екстрем;
асенізатори публічної політики; “**зливні бачки**”
 анонімних сайтів; черговий **холодний душ** для іміджмейкерів;
 нова прокурорська **мітла**;
 - медичний

стерильність президента; політична **грязелікарня**;
хірургічний шлях; **протиотрута** для корупції;
шокотерапевтичний метод; **реанімація** імперії;
 євроатлантисти проковтнули **гірку пілюлю**;
контроль виборчого **пульсу**; регіональний **антидепресант**;
санаторій демократії; **вливання** опозиційної **крові**;
під наркозом політреформи; **донори** безпеки
 - родинні зв’язки

думка **старшого брата**; **батько** нації; **спадковість** влади;
осиротити президента; **шлюбні** загравання Кремля;
бабця-імперія;
 бідні **родичі** в європейській **сім’ї**; **байстрюки** соцзахисту;
 бюджет – **нелюбе дитя** уряду;
 українські “**дочки**” європейських компаній
 - сімейні і міжособистісні стосунки

цивілізоване **розлучення**; **медовий місяць** політика;
 професійні **ревності**; **сватають** на президентський пост;
заручини з альянсом; фінансова **любов зла**;
 штовхають **в обійми** нової імперії;
весільний генерал PR-кампанії;
 втрата ідеологічної **цноти**;
адюльтер між нуворишами і владою;
злягання режимів; **целібат** на співжиття із владою
 - міфологія, ритуали, релігійні ієрархії

політичний **шабаш**; **гуру** місцевих політиків;
шамани стабільності; **телемонстри**;
 багатоголова **гідра** тероризму;
 побудова українського **ковчега**; антикорупційні **мантри**

2.1. Сценарії гри

- спортивної гри

зокрема:

- футбольний

- легкоатлетичний

- “бокс”

- шаховий

• картярської гри

• театральної і кіно- гри

класична і поп-музика

• шоу, видовища (зокрема цирк)
дозвілля, розваги, хобі,

президентська **команда**; політичний **тоталізатор**;
запасні гравці ЄС; **віражі** передвиборних **гонок**;
кандидат **вийшов у фінальне коло**; **фаворит перегонів**;
президент у ролі **арбітра**;
взяти передвиборний **тайм-аут**

півзахисник опозиційної групи; **перечекати на лаві запасних**;
опоненти **забили гол** у власні **ворота**;
гра на парламентському **полі**

кандидат не зійде з **дистанції**;
передвиборний **марафон**; **кульбіти** московського гостя;
трамплін для просування у столицю;
фальстарт кандидата; **стартове** роздержавлення

спаринг-партнер екс-прем'єра; **вагова категорія** опонентів;
суперважковики вітчизняного політичного **рингу**;
нокаутував суперника в дебатах про тероризм;
теледебати: політичний **нокдаун**

Україна на **шахівниці**;
пат кризової більшості; кадрова **рокіровка**;
депутата використали як **пішака**; **хід** Потебеньком;
надзвичайний стан в умовах **цугцвангу**;

кабмінівська **колода**; **азартні** геополітичні **гравці**;
електоральний **покер**; парламентарі **блефують**;
козирі газоконсорціуму; югославський **пасьянс**;
сплутати карти прихильників президента;

задум **закордонних ляльководів**;
бунт **маріонетки**; політична **роль** другого плану;
демократичні цінності стали лише **декораціями**;
приватизаційні **сценарії**; **закулісна** політика;
постановка передвиборного **спектаклю**;
передвиборні **фарс і драма**;
режисерські функції тіньового капіталу;
вихід на політичні **підмостики**;
московські **піар-гастролери**; **серіал** “Спікеріада”;
технологічний **римейк** російської кампанії

диригування курсом гривні;
увертюра до беззаконня; “демократична” **прелюдія** виборів
в підтанцьовці у президента; політичний **хіт** сезону;
“**ремікс**” касетного скандалу

міжнародна **арена**; реноме **еквілібриста**;
політичні **блазні**; парламентський **балаган**;
влада горластих **ілюзіоністів**; політична **клоунада**;
“**потішне військо**” кандидата;
передвиборчий **трюк**; **жонгливання** аргументами;
“**поле чудес**” для фальсифікацій; бюджет-**гармошка**;
енергетичні “**маски-шоу**”; ручні **блазні** влади;
улюблені **фішки** опозиції; революційний **карнавал**;
колекціонування владних повноважень

* За матеріалами теле- та радіопередач, періодичних видань “Дзеркало Тижня”, “День”, “Україна молода”, “Львівська газета”, “Поступ”, “Високий Замок”, “Експрес”, “Столиця”, “Слово Просвіти”, “Без Цензури” “Політика і Культура” (1999 – 2005 роки).

Метафори формують доволі стійку і водночас здатну до розширення мережу означників. Їх поняттєві та емоційні коди беруть активну участь у творенні культури – як політичної, так і світської, як офіційної, так і альтернативної. Через ці коди пізнається культура етносу на кожному історичному етапі його розвитку. Самі назви етапів та ключові гасла переломних періодів – це часто метафоричні узагальнення: холодна війна, велика депресія, часи “залізної завіси”, боротьба з перегинами, відлига, перебудова, соціалізм з людським обличчям, національне відродження, розбудова держави.

За характером метафор легко визначити, яку нішу у культурі займає текст, до якого періоду він належить. Символи вогню (“полум’я революції”, “горнило революції”, “полум’яний революціонер”), пожежі (“світова пожежа”, “революційна заграва”) – були у центрі зображень кардинальних змін соціальних формацій, змін влади і свідомості. “...Зовсім не дивно, – писав М. Ласкі, – що через усю сучасну систему революційно-утопічних заклинань проходить ця стрижнева символіка заліза, вогню і крові. Політикою руху до раю керує метафоричний імператив” [6, с. 198].

Метафорика текстів радянського періоду втілювала характерну для тоталітарного мислення грандіозоманію, популістську утопічність, ідею органічності (виростання із народного “грунту” чи належності до народного “тіла”) державно-партійних структур: велика мета, світле майбутнє; “партія – розум, честь і совість епохи”. У метафорі “різати по живому” впізнаємо зворот періоду постперебудовних дискусій, коли вирішувалось питання про форму об’єднання колишніх республік СРСР. Апелюючи до інстинкту уникнення болю, М. Горбачов намагався переконати таким чином у деструктивному характері остаточного розриву зв’язків “тіла” Союзу. Виразом консервативної позиції Дж. Буша-старшого під час його візиту до Києва у 1991 році стала метафора “самовбивчого націоналізму”, яка програмувала негативну категоризацію українського національного руху. Вчасно зроблена корекція підходів до української незалежності принесла в американський публічний дискурс нові образи – “народження”, “відродження” держави України.

Метафорами “СНД – життєздатний організм” чи “СНД – мертвонароджена організація” позначали відповідно прихильники чи противники співдружності своє ставлення до неї і відповідну тактику. Обережні і навчені досвідом історії застерігали і нагадували про небезпеки нових об’єднань: “ЄвразЕС: економічний сир у політичній мишоловці” (ДТ, 12.10.02). Аналіз євроінтеграційних планів України традиційно був зосереджений навколо образу “європейської сім’ї”. Надії на приєднання до цієї “сім’ї” упродовж 90-х і початку 2000-х років то розгорялися, то знову згасали, отож у публічному дискурсі функціонували метафори “навернення до реальності”: “євроінтеграція – це дорога з двостороннім рухом”. Після визначення “дружнього кільця найближчих сусідів” родинний сценарій, здавалося, втрачав реальну перспективу (“Україні довелося проковтнути гірку пілюлю”, “євроатлантична інтеграція пригальмована”), але надія все ж залишалась – втіленою у метафорі “двері для України залишаються відчиненими”. На відсутність особливого змісту у цій фразі натякали іронічні формулювання тези: “двері для України відкриті навіть тоді, коли на них висить замок”. У сприйманні Європи, попри безумовний престиж усіляких стосунків із нею, вчувається метафоричний відгук проголошеної колись нею самою концепції “кінця”, “старіння”: “бабця Європа”, “Європа – пенсіонер світової геополітики”, “нова кров для старої Європи”.

Визначення ролі України у світовій пресі як “буферної зони” і “транзитної території” для Заходу і “м’якого підчерев’я захисту від Заходу”, “прохідного двору між Сходом і Заходом” і “поясу безпеки” для Росії свідчать, що в оцінках молоді країни з боку членів світового співтовариства переважає егоїстичний (самозахисний) та інструментальний (знаряддя, а не мета) модус сприймання. Метафора “геополітичного вузла” наголошує об’єктивну складність вибору України під натиском зовнішніх інтересів. Політолог Т. Батенко, прослідкувавши еволюцію метафор, якими визначають місце України на геополітичній карті світу, побачив ознаки позитивної трансформації іміджу держави у використанні образу “магніту” – у протилежність до “транзиту”, “буфера” чи тим більше “плацдарму”: “Україна не може розглядатися лише як великий транзит, – твердила у Києві помічник президента США з питань національної безпеки чарівна Кондоліза Райс. Вельми закарбувалися у пам’яті слова головнокомандувача об’єднаними збройними силами НАТО в Атлантиці американського генерала Вільяма Кернана. Україну генерал назвав “критично важливою країною”, яка є **“магнітом”, що притягує одну до одної Західну і Східну Європу**” (ВЗ, 24-30.08.01). “Магніт” – це не єдиний образ конструктивних, позитивних аспектів пограничної ідентичності України. Як, правило, у позитивних контекстах використовується образ “з’єднувальної ланки”, ще більш підносить інтегративну роль України метафора **“мосту між Західною і Східною Європою”**.

Актуальність швидкого і якісного “будівництва держави” з усіма необхідними структурними частинами засвідчують метафори “цеглина у фундаменті державотворення”, “риштування переговорного процесу”, “період опоряджувальних робіт”. Транспортна метафора розвиває той самий мотив діяльності і розвитку, що і будівельна, але на власному образному тлі. Спільним для всіх видів транспорту – залізничного (“локомотив змін”), автомобільного (“кермо влади”) – було те, що вони рухалися не так швидко, як хотілося б

(“Схоже, парламентський переговорний процес зайшов у глухий кут і там пробуксовує” (ВЗ, 24-30.05.02); “Чому гальмує нова влада?” (Е, 1-2.02.05)). Метафори напряму руху і пункту призначення, окреслюючи дві головні альтернативи – ЄС і ЄП (“Куди рухатись Україні – в ЄС чи в ЄП?” (ЛГ, 26.05.04)) – упродовж 2003-2004 років допомагали орієнтуватися у зміні геополітичних настроїв еліти і відповідних реакціях громадської думки. У зв’язку із перспективою вступу до ЄП українська національно-демократична преса відзначала неприємне відчуття невизначеності і розчарування: “Черговий **глухий кут** зовнішньої політики України під назвою ЄП” (ЛГ, 24.04.04). Після президентських виборів 2004 року про європейську перспективу України знову заговорили у термінах “скорочення дистанцій”: “А колишній президент Польщі Лех Валенса заявив, що перемога Ющенка на виборах президента України **наблизила** державу до Європи” (П, 28.12.04), “Європа стала **ближчою**” (П, 5-12.01.05).

Не вимагає особливих пояснень те, що у перехідному суспільстві, яке потребувало реформ, актуалізувалися образи хвороб цього організму: імперський вірус, больові точки, паралізована економіка, хронічні невиплати. Із двохтисячного року починаючи українські медіа почали писати про симптоми одужання хворої економіки – переходу до економічно більш стабільного етапу розвитку. Втім, хронічні хвороби не відступали (“Споживчий імунодефіцит споживчого ринку” (ДТ, 8.03.03), “Промисловість: легка чи важкохвора” (ДТ, 04.04.), “Цінова інфекція” (Д, 9.12.04)), а чимало “рецептів” не виправдали себе. Зокрема, “ін’єкції” у вигляді інвестицій виявили, окрім лікувальної, ще і побічну негативну дію: підприємці та журналісти говорять не лише про “плоди інвестицій”, а й про “ефект клізми” від залучення коштів інвесторів з-за кордону. У 2003-2004 роках на фоні деякого економічного врівноважування почали відзначатися ускладненим перебігом і гострою “клінікою” хвороби політичного плану: “Мукачівська лихоманка (П, 24-25.04.04)”, “Параліч у парламенті” (ЛГ, 21.05.04). Прем’єрська команда Ю. Тимошенко заявила про себе радикальністю намірів і, відповідно, метафор: “Нам необхідно просто відокремити владу від капіталу, а капітал від влади, бо за останні 12 років вони зрослись, як сіамські близнюки. Усі вважають, що така “хірургічна операція” неможлива. Але думаю, що за хорошого наркозу нам це вдасться” (ВЗ, 18.01.05). Реакція суспільства була неоднозначною як і на упродовження радикальних методів, так і на припинення “операції” (відмовились від політики пресингу олігархів заради порятунку “пацієнтів” чи все-таки було втрачено шанс – можливо, через недостатній “наркоз” – відділити владу від капіталу?)

Види перенесень дуже показові стосовно суспільного стану свідомості, напряму духовної еволюції. За різними типами метафорики стоять різні бачення політичного процесу. У протиставленні образів політичної “гри” та “війни” захована різниця етичних настанов: боротьба на знищення чи цивілізована конкуренція, неконтрольована агресія чи дотримання правил. На початку 90-х суспільство усвідомило, що мислить категоріями військових дій: фронт польових робіт, боротися за високі показники, битва за врожай. Така образність відійшла в минуле, преса нагадує про неї хіба каламбурами. Але при зображенні сфери політики на військові метафори припадає значний відсоток. Експресія свідчить, що це не гра у війну, а таки війна. Гострі теми: вибори, боротьба за вплив, зіткнення протилежних ідеологій – особливо наворачтають до мілітарних асоціацій: “Уряд визначає кут атаки” (Д, 12.04.02), “Дивізія “Галичина” під телевізійним прицілом” (П, 13-14.04.02), “Це справжня інформаційна війна, причому, образно кажучи, проти нас застосовується важка артилерія, а ми змушені іти на неї з вилами” (Е, 21-28.10.04). Отож, ігрова і мілітарна метафоричні концепції політики в українській публіцистиці співіснують і конкурують, репрезентуючи, по-перше, різні політичні психології, а по-друге – чергування періодів зростання чи спадання напруги у політичних іграх-війнах.

Багатьма відзначено що в основі зображення соціальної структури радянського суспільства лежали метафори механізму, біля витоків яких – відоме ленінське “коліщатко та гвинтик”, ужите стосовно високої гуманітарної сфери – художньої творчості. Порівняно із радянським періодом, коли мова була штучно “меліорована” і зведена до механістичних схем, період демократично-ліберального розвитку держав колишнього СРСР відзначається популярністю, антисхоластичністю політичної комунікації. Значною мірою це відбувається завдяки вторгненню приватних тем у когнітивний простір образотворення. Сфера тілесного, побутового, індивідуального буття, цивільних вартостей – єдине “психологічно реальне”, дійсно первинне у типовому сприйнятті світу. Пошук “первинної” метафорично-означувальної субстанції навіть привів відомих теоретиків “когнітивності” метафори Лакоффа і Джонсона до висновку про те, що усе образотворення є розвитком, розгортанням метафор тіла [17]. Тому не дивно, що від початків лібералізації і з’яви гасел про устрій “із людським обличчям” сценарії цієї сфери стають основною базою когнітивних політичних моделей. Вони вміщують експресію розмовної сфери, тому запам’ятовуються і переконують. “Їжте суверенітету стільки, скільки проковтнете” – увійшла в історію ельцинська ліберальна формула визначення стосунків центру і суб’єктів федерації. “Полубіть Україну як матір, а не як ласощі”, – пропонували В. Путіну автори “Листа Україні” на шістдесятиметровому помаранчевому полотнищі під час революційних подій 2004 року. “Тілесні”, побутові аналогії сприяють розумінню. Чому саме – пояснює основна аксіома когнітології: “Ми розуміємо – коли ми розуміємо сценарій”. Але, з іншого боку, широке використання метафор побутового ряду несе із собою небезпеку примітивізації, стратегічно невиправданого популізму.

Зрозуміло, чому метафора потрібна там, де потрібно переконати. Адже аргументація, переконування – це складний процес впливу і на розум, і на почуття сприймачів тексту. Якщо пізнавальна сутність метафори – показ невідомого через відоме, то аргументативно-риторична функція образних засобів полягає у тому, щоб змусити читача чи слухача прийняти потрібний образ у бажаному аксіологічному контексті, інтегрувати раціональне та афективне. За метафоричною номінацією захована, як правило, і оцінка. Формулювання на кшталт “інтервенція російського шоу-бізнесу”, “газова атака на суверенітет України” не лише називають тему, а й вказують на етичну та ідеологічну орієнтацію автора. Пропонуючи оцінку, метафора “включає об’єкти у системи ідей і вартостей”. Метафоричні елементи у публіцистичному тексті увиразнюють іміджі політичних діячів: “прямий як багнет” (про О. Мороза), “людина-Африка” (про В. Януковича), “майстер кунг-фу” (про Ю. Тимошенко), “політичний термінатор” (Ю. Луценко), “СБУ представили “Детонатора” (про О. Турчинова), “що весілля без тамади, то президентська кампанія без Н. Вітренко”. У дипломатичній мові метафоричні висновки і оцінки дають змогу коректно, не вдаючись до дражливих номінацій, наполягти на вимогах і сформулювати претензії, наприклад застерегти Україну від “плавання в небезпечних політичних водах”. Використовуючи образні паралелі, посол Франції в Україні Ф. де Сюремен дав по-дипломатичному щадливе для національних почуттів українців пояснення стосовно того, чому Україна не може так само швидко, як країни Балтії, стати членом Євросоюзу: мовляв, “маленькому “кораблику” Естонії з його менш ніж двома мільйонами “пасажирів” набагато легше маневрувати, ніж великому “кораблю” Україні, – ось човники й прийшли в європейську гавань раніше...” (ВЗ, 1.05.04).

На метафору як риторичний медіум лягає основна відповідальність тоді, коли потрібно досягти порозуміння між елітою і народом, сформулювати політичну позицію громадян, легітимувати владні рішення. Класичним випадком пропагандистського використання метафори, коли в “упаковці” образних характеристик подається водночас і рецепт, і висновок, були символічні характеристики режиму Хусейна і ситуації в Іраку 2003 року як “пухлини”, яка вимагає негайного хірургічного втручання. Питання про “альтернативні методи лікування” так і залишилося відкритим: “Хто може ствердно відповісти, що за Саддама світ був би кращим і стабільнішим, керуючись не емоціями, а фактами? Тероризм – це ракова пухлина сучасного світу, і те, що американці відразу взяли за хірургічні методи лікування, не означає, що ці методи погані, а радше те, що хвороба зайшла надто далеко. І знову ж запитання: чи є альтернатива? Є терапія, консервативні методи лікування. Можливо, це принесе успіх. А може, треба різати. Головне – щоб хворий жив” (П, 11-12.09.04).

Когнітивний аспект вживання метафори у сучасних масовокомунікативних процесах полягає у тому, що вона бере участь у формуванні (а не лише формулюванні) думки і створенні систем світорозуміння. Метафора відкриває нове, концептуалізує, підвищує читабельність тексту. Аспекти перетікання когнітивної властивості метафори у персуазивну потужність публіцистичного тексту полягають у тому, що [за 15, 19, 21] вона дозволяє: “вивести латентні уявлення на поверхню”; “підібрати словесний одяг невловимому”, “дати життя абстракціям”; сконденсувати інформацію, відкинувши другорядне; спростити виклад, зробивши політику “доступною для середньостатистичного громадянина”; створити спільну базу знань суспільства; розставити сигнали про найголовніше в повідомленнях і таким чином ідеологічно спрямувати інформацію; емоційно забарвити мовлення, прихиливши естетикою і експресією форми; “виключити заперечення і відторгнення, схилити до кооперації і компромісу”; активізувати увагу і полегшити запам’ятовування (поділ на порції, формування смислових центрів); переконати, провівши найкоротшим шляхом від засновків до висновків.

Скорочення назв періодичних видань: ДТ – Дзеркало Тижня; Д – День; Пік – Політика і Культура; ЛГ – Львівська газета; ВЗ – Високий Замок; Е – Експрес; П – Поступ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Арутюнова Н. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М., 1990.
2. Батенко Т. Краще вже бути магнітом, аніж транзитом // Високий Замок, 24-30.08.01.
3. Дацишин Х. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі: За матеріалами преси 1995-2002 років. – Львів, 2004.
4. Дюбуа Ж, Эделин Ф., Клинкаберг Ж.-М., Мэнге Ф., Пир Ф., Тринон А. Общая риторика. – М., 1986.
5. Кассирер Э. Сила метафоры // Теория метафоры. – М., 1990.
6. Ласки М. Идеология и утопия // Утопия и утопическое мышление. – М., 1991.
7. Метафора в языке и тексте. – М., 1988.
8. Мяснянікіна Л. Порівняння в системі образних засобів мови // Вісник Львівського університету. – Серія “Журналістика”. – Вип. 23, 2003.
9. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. – М., 1990
10. Тараненко О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. – К. 1980.
11. Уилрайт Ф. Метафора и реальность // Теория метафоры. – М., 1990.

12. Bach K., Harnish R. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge, Ma: MIT Press, 1979.
13. Black M. Models and Metaphors. Ithaka, NY: Cornell Un-ty Press, 1962.
14. Black M. More about Metaphor // Metaphor and Thought. Cambridge Un-ty Press, 1998.
15. Cacciari C. Why Do We Speak Metaphorically? Reflections on the Functions of Metaphor in Discourse and Reasoning // Figurative Language and Thought. New York: Oxford Un – ty Press, 1998.
16. Fussel S., Moss M. Figurative Language in Emotional Communication // Social and Cognitive Approaches to Interpersonal Communication. Ed. by S. Fussel, R. Kreuz, 1998.
17. Lakoff G., Johnson M. Metaphor in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought. Basic Books, 1998.
18. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1980.
19. Mio J. S. Metaphor, Politics, and Persuasion // Metaphor: Implications and Applications. Lawrence Erlbaum Associates, 1996.
20. Mc Mullen L. E. Conway J. Conceptualizing the Figurative Expressions of Psychotherapy Clients // Metaphor: Implications and Applications. Lawrence Erlbaum Associates, 1996.
21. Metaphor and Rational Discourse. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1997.
22. Searle J. Metaphor // Metaphor and Thought. Cambridge Un-ty Press, 1998.

Стаття надійшла до редакції 18.12. 2006 р.

Павлюк Людмила

Истоки и причины происхождения украинского интегрального национализма

Аннотация. Статья посвящена изучению проблем метафоры в контексте разработки сценариев мировых дискурсов мас-медиа.

Основной акцент концентрируется на исследовании проблемы риторических традиций репрезентации метафор в контексте построения системы информационных структур Украины на кануне вступления в Европейское информационное сообщество Европейского Союза.

Ключевые слова: метафора, метафоропостроение, концептуальные метафоры, функция, концепция, Европейское информационное сообщество.

Pavlyuk Lyudmyla

Metaphorical scenarios of the political reality in the discourse of mass media

Annotation: The article examines communicative functions of metaphors in mass media discourse and describes thematic and structural varieties of modern political metaphors. The main stress is laid upon the anthropomorphous nature of metaphoric categories in language and speech. An overview of the typical scenarios in the modern Ukrainian mass media is provided. The metaphorical texts and codes are analyzed in their connections to historical circumstances and the political cultures.

Key words: cognitive approach to metaphor, conceptual metaphors, source domain, target domain, metaphoric scenarios, metaphoric codes of culture.

Українська письменницька мемуаристика XIX століття. Здобутки і втрати

Анотація: У статті подається аналіз української письменницької мемуаристики XIX століття. Авторка прослідковує існуючі дослідження з теми, докладно аналізує їх і робить висновки. Особлива увага приділена національним питанням, відображеним у мемуаристиці XIX століття та проблемі жанрової приналежності мемуаристики.

Ключові слова: письменницька мемуаристика, жанр, лист (епістолярій), щоденник, національний.

Письменник, як і будь-яка інша творча особистість є активним учасником суспільно-історичного розвитку нації. Українське письменство завжди відстоювало національні питання, пріоритетними в цьому плані є надання державного статусу української мови, введення рідної літератури на світову арену виборювання вільного й незалежного розвитку України.

На рубежі другого та третього тисячоліть, радикально змінюються політико-економічні питання, масштаби та характер соціальних проблем потребують вироблення нових критеріїв розвитку, здійснення нової соціальної політики в умовах розмивання традиційних особистісних і суспільних цінностей. Аксиомою стала думка, що без минулого немає майбутнього, адже перші речники української ідеї, такі як М. Драгоманов, М. Костомаров, Т. Шевченко, М. Грушевський відстоювали українську ідею.

Історія мемуаристики нараховує кілька тисячоліть, але незважаючи на це, ця галузь літератури ще вивчена недостатньо. Аналіз письменницької мемуаристики XIX ст. дає поштовх до осмислення розвитку цього родо-жанрового утворення в наступні епохи. Розв'язання проблем історії, літератури й культури, які містяться в аналізованих жанрах мемуаристики є актуальним і необхідним у наш час. Наше завдання – якомога точніше визначити національні питання, порушені митцями XIX ст., спираючись на їх творчий доробок та аналіз громадської діяльності, належним чином розв'язати їх.

Слід відзначити, що наприкінці XIX ст. та у 20-30-ті роки XX ст. з'являються поодинокі розвідки з мемуаристики окремих письменників. На жаль, ґрунтовних монографічних робіт не зафіксовано, але на сторінках таких часописів як “Українська хата” (1911), “Україна” (1929), “Правда” (1869), “Киевская старина” (1885), Записки НТШ (1908) активно публікуються листи Рудольфа Моха, Марка Вовчка, М. Костомарова, Т. Шевченка, П. Куліша, літературні некрологи тощо.

У літературознавстві радянського часу розвідок з письменницької мемуаристики було не так багато, особливо з XIX ст. З'явилась низка праць, де актуальні питання джерелознавства, текстології розглядаються крізь призму письменницької мемуаристики, адже саме тут криється творча лабораторія автора, його сокровенні думки і розв'язка до багатьох невирішених питань.

В. Святовець наголошує, що у XIX на початку XX ст. як в російській так і в українській літературах спостерігалось високе піднесення епістолярної культури. Зважаючи на суспільно-політичні обставини означеного періоду – листування в той час відіграло надзвичайну комунікативну роль, “значною мірою сприяло духовному зближенню багатьох письменників та поширенню серед них прогресивних ідей” [17;7]. Згадувана монографія є комплексним дослідженням епістолярію Лесі Українки крізь призму її творчості. Сам автор зазначає: “У монографії поставлена мета розглянути епістолярну спадщину Лесі Українки в історико-літературному, теоретичному, а також частково в літературно-естетичному, психологічному і джерелознавчому аспектах” [17;24]. У вступі дослідник звертається до актуальності вивчення листування у 80-90-ті роки XX ст.; на підтвердження значущості листів у з'ясуванні творчого портрета митця, В. Святовець наводить думки О. Пушкіна щодо листування Вольтера; І.С. Тургенєв у вступному слові до публікації в 1878 р. нових листів до Н.М. Пушкіної в журналі “Вестник Европы” здійснив спробу визначити роль і місце листування О. Пушкіна в його творчій спадщині; Л.М. Толстой також високо цінував зміст листування, він вважав його найбільш авторитетним і незамінним джерелом інформації про життя та діяльність письменника.

На жаль, на сьогоднішній день немає спеціального дослідження про мовно-стильові особливості епістолярної спадщини Лесі Українки, тут варто згадати монографії Лариси Мірошниченко [13] та С. Кочерги [10].

Про зацікавленість літературознавців українською мемуаристикою XIX ст. свідчить видання листів до Михайла Коцюбинського [9]. У 4-х томнику подаються переважно недруковані листи українських та зарубіжних письменників, друзів, діячів науки та культури тощо. У передмові до видання Валерій Шевчук наголошує на своєрідній духовній мікрогалактиці, в якій перебував митець, “і саме листи стають тими променями, які лучать між собою духовні іпостасі, ніби своєрідними потоками енергій, якими адресати обмінюються” [9;4] та помічає “одну цікаву рису” – М. Коцюбинський – “соборний, а не загумінковий письменник” [9;9]; Кобилянська О.Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники, автобіографії, листи та спогади / Упоряд. Ф. Погребенник (1982), Листи до Марка Вовчка: У 2 т. (1979), Листи Марка Вовчка: У 2т / Упоряд. Б.

Лобач-Жученко (1984). Значна частина епістолярної спадщини була опублікована у зібраннях творів письменників, наприклад Нечуй-Левицький І.С. Біографічні матеріали: Життєпис Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим. Уривки з моїх мемуарів та згадок в Богуславському училищі (Зібрання творів: У 10 т., 1968); П. Грабовський. Автобіографія (Вибрані твори, 1949); Павло Грабовський у документах, спогадах і дослідженнях (Упоряд. О.І. Кисельов, В.М. Поважна, 1965); Шевченко Т.Г. Про художню творчість: [Матеріали з літературної та епістолярної спадщини та спогади сучасників про письменника] (1961); Глібов Л. Листи (Твори, 1974),

Коцюбинський М. Листи до І.С. Нечуя-Левицького (Твори, 1974); М. Черемшина Фрагменти моїх споминів про Івана Франка (Твори, 1960) тощо.

Трапляються поодинокі згадки й у періодичній пресі, наприклад, Загірня М. Дещо про Бориса Грінченка: [Спогади] (Прапор. – 1967. - № 10), Погрібний А. Дружба велетнів (Б. Грінченка та І. Франка) (Вітчизна. - 1967. – № 2).

Починаючи з середини 80-х років ХХ ст. у вітчизняному літературознавстві значно посилюється інтерес до письменницької мемуаристики й документальної літератури. “Мемуари” – зараз жанр, що найбільш читається інтелігенцією” [8;82] – свідчив редактор журналу Л. Лазарев у ході дискусії, що велася на сторінках часопису.

Знаковим є і видання у 2004 р. листів Михайла Максимовича. У передмові “Життєпис мовою листів” В. Короткий зазначає: “Нерідко буває, що явище, визнане однією епохою, в інші ігнорується. Так трапилося з епістолярію взагалі, і листами Михайла Максимовича зокрема” [9;6]. Доводиться констатувати, що опубліковані листи “старого українця” жодного разу не видавалися окремою книгою і були недоступними широкому загалу. І хоча видання містить 26 листів, але вони є неоціненним джерелом для дослідження багатьох процесів, що відбувалися в українському громадському, літературному, науковому житті ХІХ століття.

Серед досліджень епістолярію українських класиків, чимало оприлюднено фактичного матеріалу, друкованого в періодиці, на жаль, нечисленні статті-коментарі, де подано скупі відомості про публіковані листи, хто їх знайшов і де. У цьому плані слід назвати Ф. Погребенника, який активно працював на цій ланці, особливо багато ним зроблено по віднайденню й публікуванню щоденника Є. Чикаленка. За останні десятиліття читачі й дослідники змогли ознайомитися з листуванням В. Винниченка з Д. Нитченком; І. Кошелівця, О. Олеся, Г. Чупринки, І. Дніпровського, Григора Тютюнника. Як бачимо, в основному це імена митців ХХ століття, але слід віддати належне авторському колу літературознавців журналу “Слово і час”, які у 1990 році започаткували рубрику “Написане лишається”, де побачили світ листи й публікації М. Грушевського (1994, № 6; 1996. – № 10), І Огієнка (1996. – № 7), Модеста Левицького (1996. – № 7). Тут же цікаві публікації “феміністичного” напрямку, спогади й листування Олени Пчілки, Софії Русової, Марії Заньковецької тощо.

Українці в діаспорі також прислужилися корисній справі. У 1989 році під редакцією Юрія Луцького було видано у Нью-Йорку книжку “Самі про себе. Автобіографії видатних українців ХІХ-го століття”. У ній представлено 15 автобіографій – Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Антоновича, О. Барвінського, Софії Русової, К. Михальчука, О. Потебні, І Нечуя-Левицького, М. Старицького, Галини Журби, І. Франка, Б. Лепкого й С. Смаль-Стоцького.

Рубіж ХХ-ХХІ століть значно посилює інтерес літературознавців до епістолярної спадщини митців ХІХ ст. Варто згадати: Галич О.А. Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика (К., 1991); “У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941)” (К., 1993); Петро Ротач “Іван Котляревський у листуванні” (Опішне, 1994); “Пантелеймон Куліш. Листи до М.Д. Білозерського” (Львів - Нью-Йорк, 1997); “В’ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини” (К., 1996)., монографії: Вашків Л.П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі (Дніпропетровськ, 1998), Коцюбинська М. “Зафіксоване й нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість” (Київ, 2001); Дисертаційні дослідження Мороз Л.В. Об’єктивне і суб’єктивне у жанрі літературної біографії (К., 2000), Федунь М.Р. Українська мемуаристика в Галичині кінця ХІХ – поч. ХХ століття: жанрово-стильові особливості (Івано-Франківськ, 2001), Веріго І.М. Літературні мемуари 20-30-х років ХХ століття. Принципи художньої організації матеріалу (Дніпропетровськ, 2003), Дудко В.И. Эпистолярное наследие украинских писателей-реалистов конца ХІХ – нач. ХХ века в контексте украинско-русских литературных взаимосвязей (Москва, 1989), Назарук М. Українська епістолярна проза кінця ХVІ – поч. ХVІІ ст. (Київ, 1994); Зеленська Л. Ганна Барвінок: (Життєпис на основі епістолярної спадщини) (Чернігів, 2001), “Журавлі повертаються...: З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Упоряд. В. Качкан” (Львів, 2001), Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження (Львів, 2002). Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи (Луганськ, 2001).

Дослідники при аналізуванні письменницької мемуаристики зосереджують увагу на значенні епістолярію для вивчення особи митця і його творчості. До цієї справи прилучилися й методисти, Надія Петриченко [16] подає результати педагогічного експерименту, знайомить з формами роботи на уроках літератури. Про більш ґрунтовніше використання епістолярної спадщини в середній школі свідчить ряд посібників літературознавців О. Галича “Письменницькі мемуари в школі” (Луганськ, 2001), В. Святовеця Листи М. Коцюбинського та їх використання при вивченні життя і творчості письменника (М. Коцюбинський у школі, Київ, 1966).

Наведений перелік літератури дає право не погодитись з думкою Є. Барана: “І якщо наші найближчі сусіди, росіяни і поляки, давно вже зрозуміли культурно-естетичну цінність листування, то українське літературознавство і тут відстає” [1;80]. Фактично поза увагою дослідників опинилися такі відомі діячі як Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Д. Морд овець, М. Костомаров, П. Куліш й інші. Отже, висвітлення творчої індивідуальності письменника, ключ до розуміння секретів творчості приховано в епістолярному жанрі, який ще недостатньо вивчено, особливо письменницька мемуаристика XIX ст. Юрій Шерех цілком однозначно стверджує: “Поетика епістолярного жанру не опрацьована. Історії листування на Україні ще не написано” [20;48].

Цікавим родо-жанровим утворенням сучасної української літератури є мемуаристика. Хоча історія української мемуаристики нараховує кілька століть, витoki її беруть початок ще в автобіографічних елементах творів доби Київської Русі, як самостійний тип літературної праці перші зразки мемуарної прози з'являються на початку XVIII ст., наприклад І. Турчиновський “В пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству”. Українська мемуаристика XX століття активно досліджується і має результати, щодо XIX століття, то І. Кревецький у 1919 році зазначав, що „Українська історія дуже вже обставлена знаками питання, особливо погано “стоять справи з XIX ст.”” [7;13].

У Росії справа дещо краща. У фундаментальному бібліографічному довіднику “Історія дореволюційної Росії у щоденниках і спогадах”, підготовленому П. Зайончковським у 5-ти томах або 13-ти книгах (1976-1989) охоплено період з XV століття до 1917 року й зазначено більше 26 тисяч записів. Цей довідник не має собі рівних ні у вітчизняній, ні у світовій практиці.

За цими даними легко простежити зростання мемуарних творів, наприклад, перша половина XIX ст. – чотири тисячі, друга половина XIX – початок XX ст. – чисельність збільшується більш ніж у чотири рази і переважає 17 тисяч назв. А. Тартаковський, дослідник російської мемуаристики, зазначає: “XIX – “зірковий час” у долях російської мемуаристики, епоха її дійсного розквіту” [19;48].

Надбання мемуаристики другої половини XVII ст., особливо козацькі літописи і спогади справили помітний вплив як на українську літературу та історіографію XIX ст., так і на творчість Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша, М. Старицького, І. Нечуя-Левицького тощо. Мемуари XIX століття мають відомості про селянські повстання, рух декабристів, описи побуту та звичаїв дворянства, польської шляхти й українських поміщиків. У щоденникових записах, дорожніх нотатках, записках відбито події літературно-мистецького життя, постаті письменників, драматургів, акторів, художників тощо. Звичайно, не можна оминати факту, що провідною темою мемуаристики після 1861 року стає життя і творчість Т. Шевченка та його доба. Зі спогадами про поета виступили М. Костомаров, П. Куліш, О. Кониський та ін.

Громадсько-політичне життя України другої половини XIX – початку XX ст. становить основний зміст мемуарних нотаток М. Драгоманова (1892), Спомини О. Барвінського (1912), Х. Алчевської (1912), С. Русової, І. Франка тощо. Документалістика, яка базується на реальних фактах і документах у своїй структурі базується на трьох найважливіших напрямках: мемуаристиці, художній біографії та художній публіцистиці.

Жанрова система новітньої документальної літератури зокрема кожен з трьох вищезгаданих напрямків має свої жанрові форми. Отже, мемуарна література поділяється на три категорії: мемуари об'єктні, мета і зміст полягає у відтворенні об'єкта авторської уваги: доби, подій, ситуацій, людей тощо; мемуари суб'єктні – домінує спрямування автора на суб'єкт оповіді, тобто на самого себе. Інколи бувають випадки, коли об'єктність і суб'єктність органічно поєднуються, створюючи певний проміжний тип мемуарів. О. Галич розмежовує художні й нехудожні мемуари, “або, що більш точно, на письменницькі й неписьменницькі” (4;32).

Сучасна мемуарна проза складається з великої розгалуженої системи жанрів, починаючи від роману і кінчаючи листами, щоденниками, некрологами тощо. Найпростішою жанровою формою сучасної мемуаристики є лист. Лист розповідає про події минулого: по-перше, так, як автор їх знав, по-друге, як бачила ці події громадська думка, що впливала на митця. У листах мемуаристи згадують своїх друзів, колег, щоб вони не пішли у забуття, а залишилися в пам'яті молодшого покоління, як частка народу.

Історія виникнення листа сягає глибокої давнини, наприклад, Геродот описав листи, які були надіслані скіфами для царя Дарія. Зразки листів, що дійшли до нас датуються приблизно IV ст. до нашої ери, авторами їх були Сократ, Платон, Аристотель, однак їх не можна вважати автобіографічними, бо вони присвячені суспільним подіям та розмірковуванням на теми моралі. У той же період граматик Артемон спробував уперше проаналізувати наявну епістолярію, визначити головні ознаки листів – діалог без співбесідника. Лист існував лише як засіб передачі необхідної інформації, але з часом набуває й інших ознак: проповіді, учіння, філософського трактату тощо. Листування у грецькій і особливо в римській літературах набуває популярності, що призвело до впровадження риториків до правил листування. Деметрій Фалерський (I ст. до н.е.) закладає основи теорії написання листів. Він створює трактат “Про склад”, де поділяє листи на декілька типів, кожен з яких має свої ознаки, форму. Так, у трактаті є зразки листів дружніх, іронічних, похвальних, вітальних тощо.

Видатними творцями листів античності вважаються Сенека і Пліній Молодший, однак родоначальником цього жанру є Марк Тулій Цицерон. Саме його епістолярій у 1345 р. у Вероні віднайшов Франческа Петрарка і першим оприлюднив цю спадщину. До нашого часу дійшло усього 800 зразків, де наявні розробки з теорії

листа. Завдяки Петрарці починають видавати листи й інші історичні особи, наука написання листа входить до складу риторики, спеціалісти з письма, диктатори, розробляють структуру листа. Усе це призвело до “своєрідної практики укладання цілих “письмовників”, котрі подавали зразки листів ледь не на всі випадки життя” [5;242]. Протягом багатьох століть сформувалася канонічна структура листа, яка у зразковому, класичному варіанті передбачала: привітання, яке обов’язково включало звертання; домагання прихильності; розповідь; прохання; закінчення (прощання). Приклад оформлення листів був знайдений нашим земляком, Борисом Грінченком, який має назву “Листівня” і складається з 54 типів зразків епістол від 1680 до 1712 р.р.

Історія української епістолярії своїми коренями сягає у часи Київської Русі, однак тут простежуються сліди впливу античності. Власне українське листування пройшло кілька етапів у своєму розвитку. У добу Литовської Русі активно вводилося у листі кліше князівських грамот. До нас дійшло близько 600 так званих берестяних грамот (XIII – XIV ст.), староукраїнські пам’ятки (XIV – XV ст.) майже не збереглися, незначна частина зразків епістолярію представляє XVI – XVII ст., у цей період розквіт жанру пов’язаний з полемічною літературою. Листи писалися киево-руською, польською, латинською і давньоукраїнською мовою. У пізніший час до листування зверталися українські козаки, особливо гетьманство. Є свідчення, що саме лист надихнув Іллю Репіна на створення всесвітньо відомої картини “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. Серед дослідників довго точилися суперечки щодо документалізму цього листа, академік К. Харлампович довів, що це фольклорна пародія на дипломатичні листи XV – XVI століть, власне наведений нами текст це підтверджує, особливо мовне оформлення, численні народні вирази, прокляття, лайлива мова, що несе на собі відбиток фольклорних елементів. Більш ґрунтовно проаналізував цю пам’ятку у монографії Г. Нудьги [15].

“Лист – це голос розуму й серця письменника, а ознайомлення з ними – шлях до проникнення в духовний світ митця та його героїв, у естетичну тканину твору, осягнення авторської позиції й водночас спонука до самоаналізу та самовиховання читача” [16;32] - ці слова якнайкраще характеризують розвиток української епістолографічної традиції XIX ст., зокрема листи майстрів художнього слова, що залишилися нащадкам, де розкривається складний і неповторний духовний світ письменників. Залишаючись фактом приватного життя, листи дають можливість зрозуміти естетичні й суспільно-політичні погляди автора, розшифрувати задуми написання того чи іншого твору. Так, чимало цікавого подають епістолярні екскурси до філософських трактатів та “Байок Харківських” Г. Сковороди, переписка Г. Квітки-Основ’яненка, Лесі Українки, О. Кобилянської та багатьох інших дає ключ до розуміння написання значної частини літературної спадщини. XIX століття було доленосним у розвитку української мови, саме листування засвідчує становище рідної мови в суспільстві, адже історія листування в Україні українською мовою до XIX ст. зберегла лише поодинокі факти. Про листи як мемуарний жанр літератури на сьогоднішній день не так багато праць, виняток становлять розробки В. Кузьменка, М. Коцюбинської, І. Стебуна, Ф. Погребенника, В. Святювця, С. Богдан тощо.

Близькою до листів жанровою формою мемуаристики є щоденники. Так як і листи, вони здавна існують у літературі. “Різновидом мемуарної літератури можна вважати щоденникові записи. Вони, як і мемуари, є своєрідним співавтором у праці письменника. І щоденникам, і мемуарам письменник довіряє найсокровенніші свої думи, ділитися ними з можливим своїм читачем, і в такий спосіб творити історію (образ) і себе, і свого сучасника” [14;17].

І хоча сьогодні ми маємо змогу читати щоденники П. Куліша, М. Грушевського, Є. Чикаленка, ще можна почути нарікання істориків і літераторів на брак щоденників, адже це безпосереднє джерело вивчення історії. У XIX ст. – періоді національно-культурного та суспільно-політичного відродження існує багато білих плям, які сьогодні важко з’ясувати досліднику. Слушними є зауваги автора брошури “Українська мемуаристика. Її сучасний стан і значіння” І. Кривецький зазначає: „Але чи багато знаємо ми про відродження це поза життєписами головних діячів його – та й то не всіх і не завжди докладних? Знали б багато, навіть дуже багато, коли б мали нині автобіографії, щоденники, записки, спомини і т. п. усіх вичислених вище українських діячів” [7;13]. Зазначимо, що це автор говорив на початку минулого століття, але особливу увагу він акцентував на щоденниках: “А передавати треба негайно, за свіжої пам’яті, не чекаючи аж поки багато призабудеться. Записки, зроблені під час або безпосередньо після якоїсь події, мають для історика багато більшу вартість, чим спомини, писані пізніше, з пам’яті” [7;20].

Існування щоденникових записів бере свій початок ще з часів Київської Русі, так елементи щоденникових записів, зокрема хронологічних записів бачимо в “Повести временних лет”. У XII-XIII ст. характер літописання змінюється, хронологічні межі стають вужчими, з’являються особисті літописці при князівствах, прикладом щоденникових записів може слугувати Київський літопис. Свого роду приклад подорожнього щоденника фіксує паломницька література, “Житє и хождение Данила, Руськыя земли игумена”. У літературознавстві побутує два терміни: щоденник і діаріуш. “Щоденник – літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання” [5;745].

Звичайно, важко погодитися з думкою, що щоденник не розрахований на опублікування, адже останнім часом усе більше на сторінках журналів з’являються щоденники письменників, які допомагають розв’язати дискусійні питання творчості митця: “готовність письменника (що первинно є потребою) торкатися

прихованого “Я”, відчуття самого себе визначає не лише щоденник. Але, якщо, наприклад, автобіографія, сповідь, поезія тяжіють до наративної автономії, то щоденник порівняно з ними є еґоїстичніший, але менш еґоїстичний, ніж записи, зроблені де прийдеться: на обгортках, на клаптиках паперу, на листах” [18;32].

Слушною є класифікація щоденників українського літературознавця емігранта Г. Костюка. Він пропонує чотири жанрових типи. По-перше, це щоденники, автори яких спеціально пишуть для оприлюднення і навмисно обминають особисті, негативні епізоди. По-друге, навпаки, щоденникові записи, що містять суто інтимні факти, подробиці побутового життя. По-третє, скупі, хронологічні записи, дрібниці, які не цікаві читачеві й досліднику. І, останній, нотатки щоденних спостережень митця. Саме тут можна прочитати чим жила душа письменника у певний часовий проміжок, які теми хвилювали його внутрішній мир. [6;13-14]. З деякими думками Г. Костюка можна погодитися, але щоденника в чистому вигляді не існує. Це записи людини, інколи нашвидкуруч, чернетки, схоплені думки, чийсь вислови тощо. “Поетика письменницьких щоденників характеризується різновидами літературної мови і мовлення, як сукупності засобів і прийомів, вибір яких зумовлений змістом, характером і метою висловлювання, світоглядом того, хто пише” [12;57]. Зважаючи, що чіткої дефініції щоденнику не дано, більш доречним є термін „діаріуш” – “записи, зроблені певною особою про події свого зовнішнього та внутрішнього життя. Характерною особливістю цих записів є їх хронологічність, дотримання плинності подій (часом з перервами, обумовленими певними обставинами чи станом автора щоденника), а також суб’єктивність (мова від першої особи, а тема – залежно від особистих інтересів автора)”[5;206]. Щоденник може писати не тільки письменник, а й людина далека від літератури. Класичним прикладом може бути “Діаріуш” Пилипа Орлика, до аналізу гетьманських діаріушів звертався Б. Антонович. У ХІХ ст. першість у мемуарних жанрах належить Т. Шевченку, його “Журнал” (1858), нотатки, листи дали поштовх до зацікавлення цим жанром П. Куліша, М. Костомарова та інших. Таким чином, щоденник є формою самовираження автора, художника слова, не можемо не погодитися з думкою К. Танчин: “Так чи інакше щоденник є документом часу, що в ньому він творився і тому привертая і привертатиме увагу дослідників” [18;33].

Наступною жанровою формою мемуаристики є записна книжка письменника, або Записник. Чіткої структури записник письменника не має, це може бути і зразок щоденників, де зазначатимуться етапи роботи над твором, а також різноманітна інформація: від побутових записів до фрагментів художніх творів. У ХІХ ст. записна книжка письменника як форма мемуаристики не була надто поширеною. Тут варто згадати записну книжку І. Франка. Більш складною формою мемуаристики є нотатки, які характеризують можливості ретроспективного погляду на минуле. У нотатках митець нічим не обмежений у відображенні минулого, особливістю цієї форми є відносність хронології, нерегулярність записів, фрагментарність, епізодичність тощо, різка зміна ракурсу зображення. Слід зазначити про характерну рису нотаток – автор пише лише про події, які відбувалися за його пам’яті, не часто буває сам і головним героєм. Найскладнішою й поширенішою жанровою формою мемуаристики є літературний портрет, “автор якого не ставить собі за мету відтворити весь життєвий шлях свого героя, а намагається через одну або декілька зустрічей показати характерні риси його особистості” [5;449], однак як жанр мемуаристики літературний портрет у чистому вигляді існує рідко. Дослідник цього жанру В. Барахов відзначає: “У сучасному літературознавстві до цього часу залишається неясним, що ж таке являє собою літературний портрет як жанр словесного мистецтва” [2;8].

Вчений звертає увагу на те, що саме таким терміном називають “і мемуарно-біографічний нарис, і окреслене невиразними штрихами есе, і літературно-критичну статтю, і короткий репортаж, якщо вони присвячуються характеристиці конкретної реальної людини, що не претендує на повноту викладу” [2;8-9].

Зрозуміло, що таке широке тлумачення терміна зовсім не наближає нас до його розуміння. До того ж, серед літературознавців немає єдиного підходу до визначення цього жанру.

І. Василенко зазначає: “Літературний портрет –це своєрідний жанр мемуаристики, в якому образ конкретної людини домінує, стає об’єктом уваги автора спогадів у єдності індивідуального духовного світу та неповторного характеру. Форма реалізації авторського задуму, мета, до якої прагне мемуарист, багато в чому визначають тип, обсяг, форму відтворення в мемуарному творі живого людського образу” [3;50].

О. Галич зазначає що “літературний портрет як мемуарний жанр дуже близький до художньої біографії і літературної критики” [4;45].

Останнім часом у мемуаристиці використовується жанр есе, і хоча перші ознаки есе були вже відомі в античних декламаціях Лукіана, а як самостійний жанр у літературі з’явилося наприкінці ХVІ ст. у літературі України ХІХ ст. цей жанр не зробив такої популярності як у літературах Англії, Франції, Америки тощо. У ХХ ст. набуває поширення роман-есе, повість-есе, наприклад, “Романи Куліша” В. Петрова, есе „Павло Чубинський” Д. Чередниченка тощо.

Дослідники намагаються не згадувати про літературний некролог. На сторінках літературних періодичних видань ХІХ ст. “Україна”, “Зоря”, “Киевская старина”, “Исторический вестник” можна помітити зразки цього жанру, що є специфічним виразом поваги до пам’яті людини: “некролог з’явився з приходом християнства як записи у церковних книгах імен померлих благочинних і подвижників” [5;501]. З часом такого роду записи набули форми панегірика. Некролог має декілька різновидів, наприклад, емоційно піднесений вірш у прозі (П.

Куліш на смерть Т. Шевченка), огляд і оцінка творчості померлого митця (некролог М. Костомарова), а також некролог, написаний у формі нарису. Факти, вміщені у некрологах, стають цінним джерелом для дослідника. Таким чином, ми розглянули жанри української мемуаристики, їх особливості й характерні риси, з'ясували, що не усі аналізовані жанри використовувались письменниками у XIX столітті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баран Є. Богдан Лепкий у листах // Слово і час. – 2002. – № 4. – С. 80
2. Барахов В.С. Літературний портрет. – Л., 1985.
3. Василенко І.М. Літературний портрет як своєрідний жанр сучасної мемуаристики // Тенденції розвитку української літератури та літературної критики нових часів. – Тези доповідей та повідомлень міжвузівської науково-теоретичної конференції. 15-16 травня 1996. – Харків, 1996. – 112 с.
4. Галич О.А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: Монографія. – Луганськ: Знання, 2001. – С. 246
5. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВН “Академія”, 1997. – 752 с.
6. Костюк Г. Записники Володимира Винниченка // Винниченко В. Щоденник. – Т. 1. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. – С. 13-14
7. Кревецький І. Українська мемуаристика. Її сучасний стан і значіння. – Львів, 1923.
8. Лазарев Л. Литература последнего десятилетия – тенденции и перспективы // Вопросы литературы. – 1998. – № 2. – С.82
9. Листи до Михайла Коцюбинського / Упор. та коментарі В. Мазного. – К.: Укр. пропілеї, 2002
10. Листи так довго йдуть...Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / Упорядкування, передмова та примітки С. Кочерги, післямова О. Сліпушко. – К.: Вид. центр „Просвіта”, 2003. – 308 с.
11. Максимович М. Листи / Упор. і вст.сл. В. Короткого. – К.: Либідь, 2004. – 312 с.
12. Мельник С.О. Теоретичні і жанрові особливості письменницьких щоденників другої половини ХХ-го століття // Тенденції розвитку української літератури та літературної критики нових часів. – Тези доповідей та повідомлень міжвуз. науково-теоретичної конференції. 15-16 травня 1996. – Харків, 1996. – 112 с.
13. Мірошніченко Л. Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології. – К.; 2001.
14. Наєнко М. Мемуари як історія сучасника // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 17
15. Г. Нудьга На літературних шляхах: Дослідження, пошуки, знахідки. – К.: Дніпро, 1999.
16. Надія Петриченко Лист письменника на учнівській парті // Дивослово. – 2004. – №4. – С. 32.
17. Святовець В.Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки: Листи в контексті художньої творчості. – К.:Вища школа, 1981.
18. Танчин К. Психологія писання щоденника: стимули, призначення, мета // Мандрівець. - № 6 – 2003 – С. 28-33.
19. Тартаковський А. Мемуаристика как феномен культуры // Вопросы литературы. – 1999. - № 1. – С. 35-55.
20. Шерех Ю. Третья сторожа. – К., 1993. – С. 48

Стаття надійшла до редакції 11.12. 2006 р.

Валерія Пустовит

Украинская писательская мемуаристика 19 века. Достижения и неудачи.

Аннотация: В статье дается анализ украинской писательской мемуаристики 19 века. Автор прослеживает существующие исследования по теме, подробно анализирует их и делает выводы. Особое внимание уделяется национальным вопросам, поднятым в мемуаристике 19 века, а также проблеме жанров в мемуаристике.

Ключевые слова: писательская мемуаристика, жанр, письмо (эпистолярный), дневник, национальный.

Valeria Pustovit

Ukrainian Writers of Memoirs of the 19th Century. Achievements and Talures.

Annotation: The article deals with the analysis of the Ukrainian writers of memoirs of the 19th century. The author goes into detail as for current research on the theme, analyses it and makes condusivns. Much attention is focused on the national problem, raised in the memoirs of the 19th century and also jenre problems in the Ukrainian memoirs.

Key Words: writer of memoirs, national jenre, writining, diary.

Рецензія на підручник “Українознавство”. Київ “Міленіум”- 2006.

Підручник академіка Петра Кононенка “Українознавство” для вищих навчальних закладів, який виданий в видавництві “Міленіум”, Київ – 2006 є новітнім проявом наукового дослідження, яке є прикладом для усього українознавчого наукового простору в епоху демократизації Української держави після Помаранчевої революції. Апробація підручника уже дала результат в науковців Українського Університету м. Москви (УУМ) та в середовищі українознавчих осередків в Росії, регіональних представництвах Українського Університету. Дане дослідження заставило вчених УУМ відновити наукову працю по систематизації та вивченню та впровадженню українознавства в Росії. На основі підручника “Українознавство” пройшов перегляд структурування, методології вчених відділу українознавства Українського Університету м. Москви, зокрема розпочата науково-освітня робота по обговоренню підручника П.Кононенка “Українознавство”, в Росії.

Введення в науково-освітній обіг підручника “Українознавство”, заповнює суттєві прогалини історичного вакууму в охопленому історико-літературному та культурному процесі. Слід наголосити, що, автор прискіпливо переглядає всі українські українознавчі та науково-освітні масиви в Польщі, Німеччині, Франції, США, Канаді та Росії. На перший погляд, структурування дослідження за розділами видається складним, але глибше занурившись у проблематику підручника “Українознавство” стає зрозуміло, що воно абсолютно логічне, враховуючи, що об’єм наукового матеріалу в підручнику перевищує “ВАКівські” нормативи, відносно підручника такого роду у двічі.

Підручник “Українознавство” синхронно аналізує історичну, літературну та мовну спадщину українців, розвиває її у загальноєвропейському і світовому аспектах.

Слід наголосити, що просуватися українознавству у цьому напрямку донедавна не давала змоги тривала історична дискримінація, блокування “невигідних” тем та галузеві обмеження розвитку українознавчої науки.

Аналізуючи великий масив історичних фактів, академік Петро Кононенко у підручнику “Українознавство” ламає “табу” закритих тем у багатьох напрямках, відкриває нові горизонти для досліджень українознавства та його викладання як в Україні так і в науково-освітніх закладах світової української діаспори і зокрема в українській діаспорі в Росії.

Слід наголосити, підручник “Українознавство” має в своїй основі масивний історичний та бібліографічний матеріал, поданий у вигляді сучасної наукової якості, як нової системи розвитку науки і освіти, зокрема в українській діаспорі в Росії.

Враховуючи усі викладені міркування, зокрема величезний класичний історичний та філологічний матеріал підручник “Українознавство” цілком може бути базовим по вивченню українознавства для світової української діаспори, втому числі й в Росії. Апробацією підручника “Українознавство”, зокрема на кафедрі українознавства в Українському Університеті м. Москви, кафедрі українознавства в університеті “Львівський Ставропігон” схилиємося до висновку, що рецензована нами праця повинна поширитися я системі українознавчих кафедр як в Україні так і в науково-освітніх закладах світової української діаспори.

Стаття надійшла до редакції 11.02. 2006 р.

Рецензія на працю Яра Славутича “Слово нащадкам і шаблі тополь”

POSTSCRIPT TO POSTERITY. Writings by and about Yar Slavutych. "Slavuta," Edmonton 2003. р.

Яр Славутич. Шаблі тополь. К. “Укр. п.” 1992.

З нагоди 85-ліття визначного українського поета діаспори, Яра Славутича, професор В. Жила приготував свого роду книгу присвяти поетові *Postscript to Posterity: Writings By And About Yar Slavutych* (“Постскріптим нащадкам: Писання про як теж і самого Яра Славутича”). Введення до книжки написав Яр Балан, координатор Українсько-Канадської Програми при Канадському Інституті Українознавчих Студій Університету Алберти. Ця вибірка дописів вийшла з печаті в 2003 р. Там поміщено мовознавчі й літературознавчі статті самого Славутича, десяток дослідних статей про нього його колег та стільки ж вибраних рецензій різних авторів на його книжкові публікації.

На увагу заслуговує перегляд творчості Яра Славутича, яку подав професор Мирослав Шкандрій у своїй статті “Dreaming of Augustus” (Імператорські мрії). У ній автор показує Славутича в його початкових поезіях як поета природи, світогляд якого оснований на вартостях цвітучого хліборобсько-сільського оточення. Але в глибоку психологію внутрішньої боротьби він не входив і не входить. Дальші його поетичні праці характеризуються високим патріотизмом з підкресленням приналежності до гетьмансько-козацької країни в дусі ХУІІІ століття, висловами нетерпимості до міського українського середовища та величанням резистансу за

українську незалежність. Його літературознавчий світогляд базується на величних цілях поезії: проповідувати консолідацію і єдність з народом у боротьбі за свою державу та похвалами й описами героїських історичних вчинків плекати змаг до посвяти в боротьбі за Україну. Професор Татяна Назаренко також внесла новість у своїй оцінці останньої збірки поезій Яра Славутича *Шаблі тополь*. Цю збірку сонетів професор оцінює критично як несучасну, що лексика і її сюжети основані на газет-них заголовках, що збірка має публіцистичний характер і, в загальному, віддзеркалює "гіркі соціальні і політичні проблеми іншої України, перед-референдівської України." Однак автор цього допису дещо інакше і більш детально розглядає цю збірку сонетів.

Збірку сонетів *Шаблі тополь* (1992 р.) Яр Славутич присвятив Україні. Завуальована назва збірки розкривається в сонеті №16, де поет, оглядаючи Україну з літака й потім із Печерських висот Києва, бачить як "понад церквами рідної сто-лиці... на майданах... гострими шаблями летять увиш ряди струнких тополь". Так йому виглядала Україна сьогодні. Вилетівши з провінції Альберта в Канаді, яка звісна там українським імігрантам як країна "паплів" (тобто тополь, бо по англійськи poplars), на поета і тут, в Україні, звернули увагу тополі. Вони сьогодні видні-ють не тільки по містах і селах, але також на розлогих полях у довгих рядах недавно засаджених лісополос. Ця риса сьогоднішньої України була для поета приємною новістю. Вона, ото ж, відбилася у підборі назви до його збірки сонетів.

Інші зміни в Україні, після 50-ти річної відсутності поета, зробили на нього пригноблююче вражіння. Погано вразили його: "гниле болото по дорозі з Борис-поля в Київ" (с. 9), пусті простори... обдерті села... отрутами задимлені міста. А ще більше те, що "по всій країні гоготить Чорнобиль" і то не один, бо є ще "Запоріж - сталь, Донбас і Кривий Ріг, які димами дмуть під Брежнєвський батіг"[с. 26].

Не кращу долю під комуністами стрінуло й населення: "голодомор столико прогудів, мільйони ховано бабусь, дідів.. а скільки мре ще від радіонукліду?". Проти таких лих пішла мужня група Гельсінкців та Руху. При тім, оглянувшись поза обрій України, поет побачив "початок розпаду імперії [с. 17]: поляглим рушіям гор(іли) свічки у Будапешті, Букарешті і Празі... -- і тут поет кличе українців -- "єднаймося, друзі!"[с. 17]

Загальний напрям думок автора збірки орієнтується на публіцистично-історичну ситуацію сьогоднішньої України: на її занехану соціальну економіку [с. 17, с. 32]; на холуївський провід над українським народом [с. 40 - с. 65]; на нездарність радянських реформ [с. 72, с. 88]; на пробудження в українській літературі, куди попадають і його сонети еротичного типу [с. 94 - с. 103]; на збала-мученім "пів модернізм" української діяспорної літератури [с. 105] та на завданнях поезії і поетів взагалі [с. 117, с. 125].

У першій частині своєї збірки поет, з великою дозою емоції, показує економічний занепад України, штучний там голод 1930-х років минулого століття, що було вже показано на вступі цієї статті. У середній частині [с. 40, с. 65] автор показує велике недотягнення провідників комуністичної системи не тільки в Україні, але й у цілому комуністичному блоці на світовому рівні. Поет присвятив окремі сонети таким "звироднілим" комуністичним провідникам як Сталін, Каганович, Брежнєв, Андропов, в Україні: Кравчук, Кучма при правлінні яких "щезає все під прапором червоним"[с. 60] і "світами володіє зло" [с. 65]. Новий набір радянських провідників [с.72, с. 88] таких як Горбачов, Шеварднадзе, Руцкой, Собчак, Жириновський та вислужник Кремля українець Івашко вводять реформи, але успіху не мають, бо "державні кріпаки на несвоєму полі /мусять/ заробляти і на картоплю, і на хліб глевкий"[с. 27]. Для цих трудівників емблема "серп і молот" дійсно означає "смерть і голод" [с. 91].

У групі сонетів від с. 94 до с.103, Славутич споминає поетів своєї молодості, таких як Бажан, Сосюра, Рильський і Тичина, слідами яких він тепер ходив духово і фізично, відвідуючи Ірпінський сад, що недалеко Києва. Там, згадавши легендарне твердження Рильського, що "жінки дають найсолодшу втому" [с. 104], поет сам дає ряд сонетів про кохання. Колись його критикували за високи порнографії у його еротичі й він сторонився цих тем, однак тепер в останній збірці вони знову появились, бо поет говорить про жінок з засмаглими литками, про жіночий палаючий гін, про тілесні спокуси краси: "оголені коліна /звідки/ віє ліпота голінна [с. 96], чи "жіноча гладь оголених колін -- хиткі ворота до земного раю [с. 97] та про те, що молодцеві "жінок личить брати на пів слові" [с. 98].

Поет сам не дуже то вдоволений своїми дотеперішніми сонетами про любов і красу, тому у сонеті [с. 105] він дає обіцянку, що "може й піднесу ще добрий твір про правду і красу". Збірка сонетів *Шаблі тополь* дає широке уявлення про поета і засвідчує самовизначення митця. Його техніка сонетописання поставлена на високому рівні: у нього перший катрен - зав'язка, має опонуючий відгомін у другому катрені та знаходить розв'язку у терцетах чи кінцевому (часто афористичному) куплеті сонета. Поет рівно ж придержується свого висловленого принципу, що "не розповісти - показати має краси і правди спрагнений поет!... Короткий вірш від малювання грає, тим більше -- мислю кований сонет" [с. 120].

У рецензованій збірці видна цілеспря мованість, ритмонапруженість, публіцистична загостреність та небуденність вираження думки. Його роздуми і помисли різних років прикладно втілені й по мистецьки висловлені у класичній формі строгого сонета. Ця збірка сонетів гідно завершує поетичну творчість Яра Славутича, українського поета на вигнанні за свої погляди, що не сприйняли комуністичної системи на Україні.

Стаття надійшла до редакції 11.02. 2006 р.

Пам'ятка авторові

* Стаття повинна відповідати тематиці журналу і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою. Автор статті відповідає за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел і коректне посилання на них.

* У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи; постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

* Структура статті:

- > УДК;
- > прізвище та ім'я автора;
- > назва статті;
- > текст статті,
- > список використаних джерел,
- > резюме російською й англійською мовами (обсягом до 7 рядків) у такій послідовності: ім'я та прізвище автора, назва статті, текст анотації.
- > Обсяг статті - 9-12 сторінок комп'ютерного набору.

* Текст статті друкується в одному примірнику українською мовою на білому папері формату А4 кеглем 14 через 1,5 інтервали з дотриманням розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого - 30 мм, правого - 10 мм (29 рядків, 60-65 знаків у рядку). Не допускається друкування будь-якої частини тексту меншим інтервалом.

* У тексті статті посилання на використані джерела подаються у квадратних дужках, зазначається порядковий номер і сторінка цитованого джерела.

*Список використаних джерел складається в алфавітному порядку за вимогами Держстандарту.

*Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Автор підписується на звороті останньої сторінки, чим підтверджує, що дати, цитати, фактичні дані, бібліографія звірені, а стаття готова до видання.

*Ілюстрації та таблиці входять до загального обсягу статті. Загальна кількість ілюстративного матеріалу - таблиць, схем, малюнків - у статті не повинна перевищувати п'яти. Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту і розмішуються в тексті статті.

* Разом із роздруком статті необхідно надіслати дискету, в якій файл статті (у двох копіях) записується в редакторі Microsoft Word 97, шрифт - Times New Roman, розмір шрифту -14, міжрядковий інтервал - 1,5. Схеми та діаграми виконуються в редакторі Word.

*До статті додаються такі супроводжувальні документи:

- > рецензія доктора або кандидата історичних чи філологічних наук відповідно до напрямку статті,
- > повідомлення про автора (прізвище, ім'я, по батькові, посада, спеціальність, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (повна назва навчального закладу, установи), поштова адреса з індексом, службовий і домашній телефони) та кількість замовлених примірників журналу.

*Редколегія журналу залишає за собою право подавати рукописи на зовнішнє рецензування. Рукописи не повертаються.

*Редакція зобов'язується кожному автору за плату, надіслати один примірник журналу.

Наукове видання
Українознавець
Connoisseur of Ukraine

Випуск III

Комп'ютерний набір під керівництвом
кандидата технічних наук, доцента Смичка В.Д.
Художнє оформлення Юра Ісакасян

Наукова редакція:

кандидат історичних наук, доцент Макарчук О.Г.
кандидат філологічних наук, доцент Конюхова Л.І.

Літературна редакція:

кандидат філологічних наук, доцент Бичко З.М.
викладач кафедри українознавства, вчений секретар Захарченко А.В.

Переклад англійською мовою:

кандидат філологічних наук, викладач англійської мови Пасічник Г.П.
Старший викладач англійської мови Кузнєцова Л.Р.

За редакцією

Доктора історичних наук, професора,
директора Інституту Східної Європи,
академіка відділення українознавства
Академії Наук Вищої Школи України - Ідзьо В.С.

Підписано до друку 28. 01.2007. Формат 60x84/а
Друк резोगраф. Папір офсетний Гарнітура pragmatika.
Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл.- видд. Арк 23, 48.
Наклад 300 прим. Зам № 123-863.
Видавництво "Сполом"

Адреса редакції: "Українознавець"
Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел:(0322) 75-52-95, факс:(0322) 97-10-38,

E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net